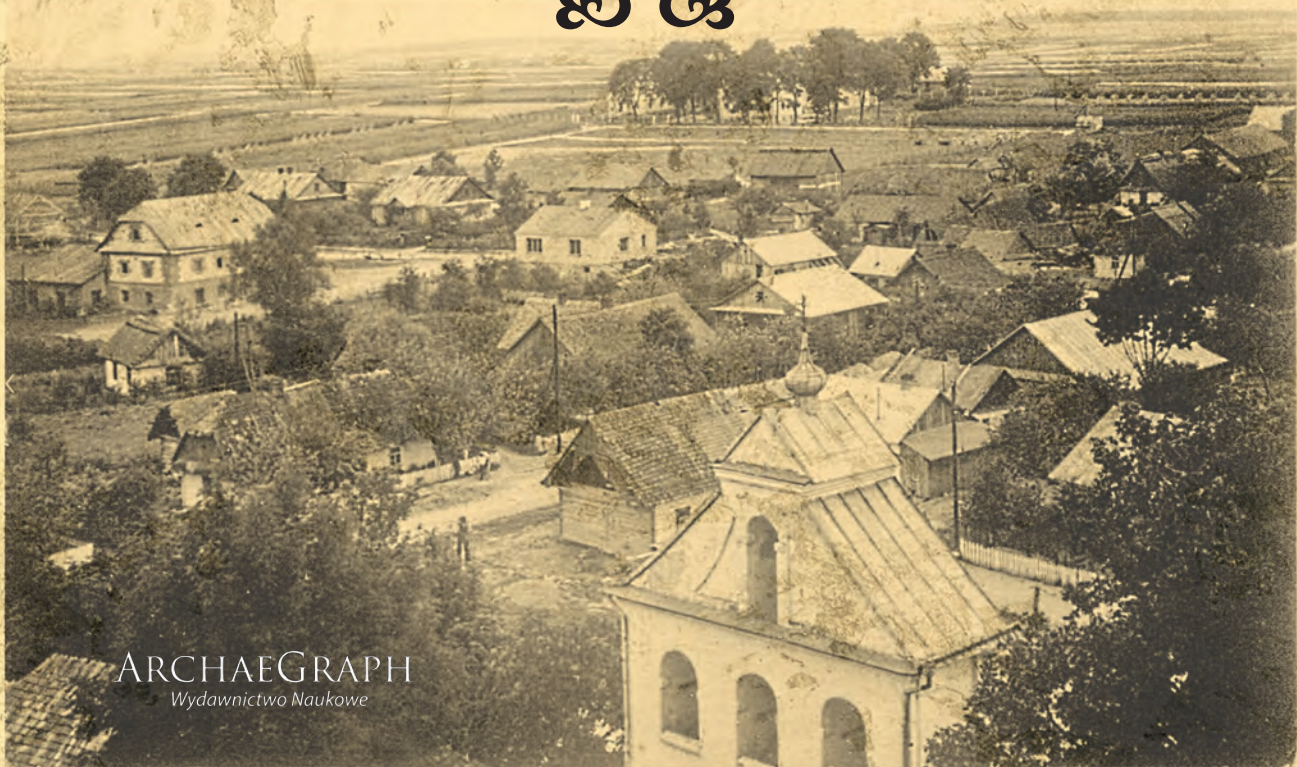

ARTUR LIS

TUROBIN

– MIĘDZY PRAWEM, KULTURĄ I RELIGIĄ

TUROBIN

– MIĘDZY PRAWEM, KULTURĄ I RELIGIĄ

DR ARTUR LIS

ŁÓDŹ 2025

ARTUR LIS

RECENZJA NAUKOWA

DR HAB. MAREK BIELECKI, PROF. ASZWOJ

DR HAB. JERZY NIKOŁAJEW, PROF. UR

KOREKTA REDAKTORSKA

AGNIESZKA LIS

SKŁAD, PROJEKT OKŁADKI

RAFAŁ PODLEŚNY

© COPYRIGHT BY AUTHOR & ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-68410-24-2

WERSJA ELEKTRONICZNA DOSTĘPNA NA STRONIE INTERNETOWEJ WYDAWCY:

www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH

Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ 2025

ARTUR LIS

TUROBIN

– MIĘDZY PRAWEM, KULTURĄ I RELIGIĄ

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	7
INTRODUCTION	9
NAJSTARSZE DOKUMENTY TUROBINA	11
KOŚCIÓŁ ŚW. DOMINIKA W TUROBINIE - PERŁA RENESANSU LUBELSKIEGO	23
HISTORICAL AND HERALDIC JUSTIFICATION FOR THE COAT OF ARMS PROJECT OF THE TUROBIN MUNICIPALITY	45
TUROBIN - ENCYKLOPEDIA GMIN ŻYDOWSKICH.....	63
PRZYWILEJE MIASTA TUROBINA	73
PATRON TUROBINA - ŚWIĘTY DOMINIK GUZMÁN (1170-1221)	93
ADDENDA	99

PRZEDMOWA

TUROBIN – MIĘDZY PRAWEM, KULTURĄ I RELIGIĄ

Publikacja, którą oddajemy do rąk Czytelników, stanowi wieloaspektowe opracowanie poświęcone dziejom Turobina – miejscowości o fascynującej historii, leżącej na styku ważnych regionów geograficznych Lubelszczyzny: Roztocza Zachodniego, Kotliny Zamojskiej oraz Wyniosłości Giełczewskiej. Turobin, będący jednym z najstarszych miast regionu, od średniowiecza rozwijał się jako istotny punkt wymiany handlowej oraz strategiczny ośrodek obronny na ważnym szlaku prowadzącym ze stolicy Małopolski ku Rusi, zwanym traktem ruskim.

Struktura książki została przemyślana tak, by przedstawić Czytelnikom najważniejsze aspekty historyczne, społeczne i kulturowe tego niezwykłego miejsca. W pierwszej kolejności analizujemy najstarsze dokumenty dotyczące lokacji Turobina, odsłaniając kulisy procesu kształtowania się miejscowości. Zaczynamy od aktu lokacji wsi na prawie magdeburskim z 1399 roku, podpisanego przez Dymitra z Goraja, marszałka Królestwa Polskiego, który podkreślał strategiczne znaczenie wsi i dbałość o jej przyszłość gospodarczą. Następnie omawiamy nadanie praw miejskich przez króla Władysława Jagiełłę z 1420 roku, co zapoczątkowało rozwój przestrzenny Turobina w charakterystycznym, renesansowym układzie urbanistycznym.

Szczególne miejsce w publikacji zajmuje renesansowy kościół św. Dominika, nazywany słusznie perłą lubelskiego renesansu. Kościół, którego historia rozpoczyna się od fundacji przez rodzinę Górków w 1530 roku, wielokrotnie przebudowywany i odnawiany, odzwierciedla złożoną historię regionu – od rozkwitu przez trudne czasy reformacji, aż po zniszczenia spowodowane najazdami tatarskimi, kozackimi oraz tragicznymi wydarzeniami okresu II wojny światowej. Artystyczne walory wnętrza oraz sztukaterie, a także unikalny zespół kaplic, pozwalają dostrzec oryginalność lubelskiego renesansu i bogactwo lokalnej sztuki sakralnej.

Kolejny rozdział prezentuje heraldyczne i historyczne uzasadnienie projektu herbu gminy Turobin. Przybliżając zasady heraldyki oraz rekomendacje Polskiego Towar-

rzystwa Heraldycznego, podkreśliliśmy znaczenie symboliki herbowej w budowaniu lokalnej tożsamości. Opisaliliśmy nie tylko podstawy prawne tworzenia symboli samorządowych, ale także specyfikę procesu ich konsultacji i akceptacji przez Komisję Heraldyczną.

Ważnym, choć nierzadko pomijanym elementem historii Turobina są dzieje społeczności żydowskiej, której obecność sięga XVI wieku. Społeczność ta w znaczący sposób przyczyniła się do gospodarczego i kulturalnego rozwoju miasta. Rozdział ten ukazuje nie tylko codzienne życie i działalność gminy żydowskiej, ale również okresy prosperity oraz dramatyczne wydarzenia XX wieku, które doprowadziły do niemal całkowitego zniszczenia społeczności podczas II wojny światowej.

Szczegółową analizę źródłozawczą zawiera rozdział poświęcony komentarzowi do publikacji Dariusza Wojnarskiego dotyczącej przywilejów miejskich Turobina. Omówione tu dokumenty, jak zwolnienia podatkowe przyznawane przez Zygmunta I Starego czy przywilej nadany przez Stanisława Górkę, dostarczają wyjątkowego spojrzenia na życie gospodarcze miasta oraz jego rolę w regionalnych strukturach politycznych i ekonomicznych dawnej Rzeczypospolitej.

Publikację zamyka rozdział poświęcony patronowi Turobina – świętemu Dominikowi Guzmánowi (1170-1221), twórcy Zakonu Dominikanów. Życie oraz działalność tego niezwykłego świętego przedstawione zostały z uwzględnieniem szerokiego kontekstu epoki, najważniejszych momentów jego duchowej misji oraz bogatej symboliki dominikańskiej. Szczególnie interesujące są legendy dotyczące jego życia, jak wizja matki św. Dominika z psem z pochodnią czy cudowne objawienie Matki Bożej przekazującej mu różaniec. Dominikańskie dziedzictwo w Turobinie nie tylko podkreśla duchowy wymiar lokalnej społeczności, ale także wpisuje miasto w szerszą tradycję zakonu, który odegrał ważną rolę w kształtowaniu kultury chrześcijańskiej Europy.

Mamy nadzieję, że niniejsza publikacja będzie wartościowym źródłem wiedzy, inspirującym zarówno badaczy historii regionalnej, jak i wszystkich zainteresowanych dziejami Lubelszczyzny. Zapraszamy do wnikliwej lektury oraz do odkrywania bogatej przeszłości i wyjątkowego dziedzictwa Turobina.

Dr Artur Lis

INTRODUCTION

TUROBIN – BETWEEN LAW, CULTURE, AND RELIGION

The publication we present to our Readers is a comprehensive study dedicated to the history of Turobin – a town with a fascinating past, located at the intersection of important geographical regions of the Lublin area: Western Roztocze, Zamość Basin, and Giełczew Upland. Turobin, one of the oldest towns in the region, has since medieval times developed as a significant center of trade exchange and strategic defensive point along the key route known as the Ruthenian Trail, linking the capital of Lesser Poland with Ruthenia.

The structure of the book has been carefully designed to present the most important historical, social, and cultural aspects of this unique place. Initially, we analyze the earliest documents related to the establishment of Turobin, revealing the behind-the-scenes of the town's formation. We begin with the 1399 document establishing the village under Magdeburg law, signed by Dmitry of Goraj, Marshal of the Kingdom of Poland, who emphasized the strategic significance of the village and the importance of securing its economic future. We then discuss the granting of town rights by King Władysław Jagiełło in 1420, which initiated the spatial development of Turobin according to a characteristic Renaissance urban layout.

A special section of the publication is devoted to the Renaissance church of Saint Dominic, rightly called the pearl of the Lublin Renaissance. The history of the church, starting with its foundation by the Górka family in 1530, reflects the complex history of the region – from its golden age through the challenging Reformation period to the destruction caused by Tatar and Cossack invasions, as well as tragic events of World War II. The artistic features of the interior and stuccowork, along with the unique group of chapels, showcase the originality of the Lublin Renaissance and the richness of local religious art.

The subsequent chapter presents a heraldic and historical justification of the Turobin commune's coat of arms project. By introducing heraldic principles and the recommendations of the Polish Heraldic Society, we emphasize the significance of heraldic symbolism in building local identity. We describe not only the legal basis for creating local symbols but also the specifics of their consultation and acceptance process by the Heraldic Commission.

An important yet often overlooked part of Turobin's history is the history of its Jewish community, whose presence dates back to the 16th century. This community significantly contributed to the town's economic and cultural development. This chapter portrays not only the everyday life and activities of the Jewish community but also its prosperous periods and the dramatic events of the 20th century, leading to the near-total destruction of the community during World War II.

A detailed source analysis is included in the chapter commenting on the publication by Dariusz Wojnarski concerning the town privileges of Turobin. The discussed documents, such as tax exemptions granted by Sigismund I the Old or privileges issued by Stanisław Górka, offer a unique insight into the town's economic life and its role within regional political and economic structures of the former Polish-Lithuanian Commonwealth.

The publication concludes with a chapter dedicated to the patron saint of Turobin – Saint Dominic Guzmán (1170-1221), founder of the Dominican Order. The life and activities of this remarkable saint are presented within a broad historical, religious, and cultural context, highlighting the key moments of his spiritual mission and rich Dominican symbolism. Especially interesting are the legends of his life, including his mother's vision of a dog with a torch and the miraculous apparition of the Virgin Mary handing him the rosary. The Dominican heritage in Turobin not only underscores the spiritual dimension of the local community but also connects the town to the broader tradition of the order, which played a significant role in shaping the Christian culture of Europe.

We hope this publication will serve as a valuable source of knowledge, inspiring both researchers of regional history and everyone interested in the heritage of the Lublin region. We invite you to an insightful reading and to explore the rich past and exceptional heritage of Turobin.

Dr Artur Lis

Najstarsze dokumenty Turobina

The Oldest Documents of Turobin

Przedmiotem niniejszego szkicu jest analiza dwóch niezwykle ważnych dokumentów w historii Turobina, a mianowicie aktu osadzenia wsi na prawie magdeburskim z dnia 25 lipca 1399 roku oraz nadania Turobinowi praw miejskich z dnia 1 marca 1420 roku.

I. Dymitr z Goraja (1340-1400) marszałek Królestwa Polskiego, powierza Pawłowi Filipowicowi z Rudzięcina osadzenie wsi TUROBIN na prawie magdeburskim [Szczepczeszyn, 25 lipca 1399 r.]¹

In nomine Domini amen. Cum venditiones, emptiones, resignationes et contractus qualescumque nullum robur firmitatis possint obtinere, nisi ea de praesenti litterarum adminiculo, testium laude dignorum opitulatione fuerint suffulta et cum inter caetera humanae conditionis commoda memoria gestorum, quae processu temporum de fontibus duntaxat scripturarum hauriri consueverunt, laudabilis esse comprobetur, nos quapropter Demetrius haeres de Goraj, alias Lada et Szczepczeszyn, mareschalcus Regni Poloniae, notum facimus quibuslibet universis, tam praesentibus, quam futuris, ad quorum notitiam praesentes elucidandae fuerint devolutae, quia cupientes villam nostram dictam vulgariter Turobin, existentem ac iacentem in districtu nostro Szczepczeszynensi circa fluvium Poor sic appellatum, per novam locationem latius ampliare spe fructuum uberiorum nobis necnon posteritati nostrae Domino concedente habundantius venturorum, adiungentesque eidem villae nostras mericas una cum campis pro incolarum spatiosiori locatione, sana itaque animi nostri deliberatione, maturo pariter consilio nonnullorum amicorum et fidelium nostrorum, praehabita ratione locationis huiusmodi villae vendidimus ibidem advocatiam circumspecto viro

¹ Zbiór dokumentów małopolskich, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, cz. IV: Dokumenty z lat 1211-1400, Wrocław 1969, nr 1140, s. 313-315.

Paulo nato olim Philippi de villa nostra Rudziencin pro certa quantitate suarum pecuniarum et eandem advocatiam praedicto Paulo, suis pueris et successoribus legitimis cum omnibus infrascriptis praetactae advocatae impressis ac applicatis resignavimus et praesentium vigore resignamus publice et expresse temporibus affuturis.

Idemque Paulus advocatus emensurabit inibi decem et octo laneos, pro se vero speciales duos, iure scilicet et more Theutonico, quod Magdeburgense nuncupatur, sub eodemque iure locabit incolas ita videlicet, quia locatis in agris cultis, vulgariter na Przeznine. sexdecem annos, in merica vero locatis, alias in radice cruda viginti annos concedat gaudere libertate. Qua quidem libertate elapsa singuli cmetones de propriis laneis ad festum s. Martini per duodecem grossos censualis pecuniae, pro decima vero per sex grossos similis pecuniae venerabili archiepiscopo Haliciensi annuatim solvere debebunt. Ad ecclesiam vero s. Catherinae in Czerniecin ratione missalium tria capetia manipulata, signanter tritici, siliginis et avenae praebeant non obstante ipsorum libertate. Attribuimus itaque et irrefragabiliter annectimus, necnon perpetuo adscribimus advocatae et advocato praenarratis, suisque pueris et successoribus legitimis duos laneos, prout praefertur, unam tabernam cum medio laneo, sextum denarium de censibus annualibus, tertiumque denarium de poenis cuiuslibet rei indicatae, vel non iudicatae, nobis tamen ac nostrae posteritati de censibus quinque denariis, de poenis vero duobus reservatis. Quae omnia praemissa advocatae addita debent esse libera et per saepefactum advocatum suosque pueros et successores legitimos i ure haereditario pacifice perpetuoque tenenda, possidenda, habenda, utifruenda et cum nostro nostraeque posteritatis legitimae consensu immutanda, vendenda, obliganda et quomodolibet in usus beneplacitos convertenda, prout ipsis melius et utilius videbitur expedire.

Addimus interea villae praelibatae advocato et incolis medium lutum pratorum in utraque parte fluvii, nobis vero et nostris succedaneis medietatem pratorum retinemus. Sit etiam liberum incolis omnibus ipsorum pecora et pecudes pelleri ad illam partem fluvii ad pascua sub silvam progrediendo. Advocatus ita, suaque posteritas legitima nobis et nostris successoribus ad quamlibet expeditionem generaliter proclamata in equo tenetur servire, sive assistere. In quorum omnium testimonium praemissorum sigillum nostrum praesentibus est appensum. Actum et datum in Szczebrzeszyn, feria sexta ipso die s. Iacobi apostoli anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo nono, praesentibus discretis nobilibusque viris: Iohanne de Szczebrzeszyn, Stanislawo de Goray, Iohanne de Czerniecin ecclesiarum rectoribus, Iacobo de Zdanow, Nicolao de Latyczyn, tum Benedicto Motyczka de Rodecznica haeredibus, necnon aliis praesentibus testibus fidedignis.

Tłumaczenie dyplomu z 1399:

W Imię Pana, amen. Ponieważ sprzedaże, kupna, zrzeczenia i różne inne umowy nie mogą mieć żadnej mocy prawnej, jeśli nie są wspierane świadectwem na piśmie oraz pomocą wiarygodnych świadków, a także, ponieważ pośród innych ludzkich osiągnięć zasługuje na pochwałę pamięć o wydarzeniach, którą można czerpać jedynie z zapisów pisemnych w miarę upływu czasu, my, Dymitr, dziedzic Goraja, posiadłości Lada i Szczebrzeszyn, marszałek Królestwa Polskiego, czynimy wiadomym wszystkim, zarówno obecnym, jak i przyszłym, do których dotrze niniejszy dokument, że pragnąc powiększyć naszą wieś, zwaną potocznie Turobin, położoną w naszym okręgu szczebrzeszyńskim, nad rzeką Poor, poprzez nową lokację, w nadziei na większe zyski, które za łaską Pana miałyby obficie przychodzić nam i naszym potomkom, oraz przyłączając do tej wsi nasze dobra wraz z polami dla bardziej rozległego osadnictwa mieszkańców, po gruntownym rozważeniu i dojrzałej radzie naszych przyjaciół i wiernych, z uwzględnieniem sytuacji w tejże wsi, sprzedaliśmy tamże prawo sołeckie roztropnemu mężowi Pawłowi, synowi nieżyjącego już Filipa z naszej wsi Rudziencin, za określoną sumę jego pieniędzy, i to samo sołectwo przekazaliśmy temuż Pawłowi, jego dzieciom i prawowitym następcom wraz ze wszystkimi niżej wymienionymi przywilejami przypisanymi do sołectwa, a na mocy tego dokumentu jawnie i publicznie przekazujemy je na przyszłość.

Tenże Paweł, sołtys, wyznaczy tamże osiemnaście łanów, a dla siebie dwa specjalne, według prawa i zwyczaju niemieckiego, zwanego prawem magdeburskim, i pod tym prawem osadzi mieszkańców, tak że na wyznaczonych polach uprawnych, potocznie zwanych „na Przeznine” [przygotowana pod zasiew], przez szesnaście lat, a na ziemiach nieuprawnych, zwanych „radice cruda” [na surowym korzeniu], przez dwadzieścia lat będą korzystać z wolności. Po upływie tego czasu każdy osadnik z własnych łanów, w dniu św. Marcina, będzie zobowiązany corocznie płacić dwanaście groszy czynszu, a tytułem dziesięciny sześć groszy podobnej waluty czcigodnemu arcybiskupowi halickiemu. Na rzecz kościoła św. Katarzyny w Czernięcinie, z tytułu mszy, mają przekazać trzy miary zboża, mianowicie pszenicy, żyta i owsa, niezależnie od okresu ich zwolnienia z opłat.

Przyznajemy również i nieodwołalnie przyłączamy oraz wieczyście przypisujemy prawu sołtysa i jego prawowitym następcom dwa łany, jak wspomniano powyżej, jedną karczmę z połową łana, szóstą część dochodów z corocznych czynszów oraz trzecią część dochodów z każdej nałożonej lub nienałożonej kary, pozostawiając nam i naszym potomkom pięć denarów z dochodów oraz dwa z kar. Wszystkie wyżej wymienione przywileje przyznane

sołectwu mają być wolne i przez tegoż sołtysa oraz jego prawowitych następców dziedziczone, posiadane, użytkowane i przekształcane według uznania, jak im się to wyda bardziej odpowiednie i korzystne.

Ponadto przyznajemy sołtysowi oraz mieszkańcom połowę łąk po obu stronach rzeki, natomiast dla siebie i naszych następców zatrzymujemy połowę łąk. Wszystkim mieszkańcom będzie również wolno prowadzić swoje bydło i owce na pastwiska położone po tej stronie rzeki, pod lasem. Sołtys oraz jego prawowici potomkowie zobowiązani są nam i naszym następcom służyć konno podczas każdej ogłoszonej wyprawy wojennej. Na świadectwo wszystkich tych postanowień dołączamy naszą pieczęć do niniejszego dokumentu.

Sporządzono i wydano w Szczepieszynie, w piątek, w dniu św. Jakuba Apostoła, roku Pańskiego tysiąc trzysta dziewięćdziesiątego dziewiątego, w obecności szanownych i znamienitych mężów: Jana ze Szczepieszyna, Stanisława z Goraja, Jana z Czernięcina, proboszczów kościołów, Jakuba ze Zdaniowa, Mikołaja z Latyczyna, a także Benedykta Motyczki z Radecznicy, dziedziców, oraz innych obecnych wiarygodnych świadków.

UWAGI: Dokument ten, wystawiony przez Dymitra z Goraja, marszałka Królestwa Polskiego, dotyczy nadania prawa sołectwa wsi Turobin Pawłowi, synowi nieżyjącego już Filipa z Rudziencina. Jest to akt sprzedaży prawa sołeckiego, który szczegółowo określa zasady nowej lokacji wsi Turobin zgodnie z prawem magdeburskim. Dokument precyzuje również przywileje oraz obowiązki sołtysa i mieszkańców, a także zwalnia ich z niektórych opłat przez określony czas, aby zachęcić do rozwoju wsi.

1. Cel dokumentu: Dymitr z Goraja, marszałek Królestwa Polskiego, postanawia rozszerzyć wieś Turobin poprzez nową lokację, co ma na celu przyniesienie większych zysków zarówno jemu, jak i jego potomkom.
2. Sprzedaż prawa sołeckiego: Prawo sołeckie we wsi Turobin zostaje sprzedane Pawłowi, synowi Filipa z Rudziencina, za określoną sumę pieniędzy.
3. Przyznane przywileje:
 - o Paweł będzie miał prawo do wyznaczenia osiemnastu łąnów (działek ziemi) we wsi, z czego dwa łąny będą przeznaczone dla niego samego.
 - o Osadnicy będą mogli korzystać z wolności od opłat przez szesnaście lat na polach uprawnych oraz przez dwadzieścia lat na ziemiach nieuprawnych.
 - o Po upływie okresu wolności, osadnicy będą zobowiązani do płacenia corocznego czynszu oraz dziesięciny.

4. Dodatkowe przywileje dla sołtysa:
 - o Sołtys i jego potomkowie będą mieli prawo do dwóch łanów, jednej karczmy, szóstej części dochodów z corocznych czynszów oraz trzeciej części dochodów z kar.
 - o Sołtys będzie miał również prawo do połowy łąk po obu stronach rzeki.
5. Obowiązki sołtysa:
 - o Sołtys oraz jego potomkowie będą zobowiązani do służby konnej podczas każdej ogłoszonej wyprawy wojennej.
6. Podpisanie dokumentu: Dokument został sporządzony w Szczebrzeszynie i opatrzony pieczęcią Dymitra z Goraja. Świadcami byli szanowani mężowie, w tym Jan ze Szczebrzeszyna, Stanisław z Goraja, Jan z Czerniecina oraz inni wiarygodni świadkowie.

Dymitr z Goraja: Wpływowy Marszałek Królestwa Polskiego

Dymitr z Goraja (ok. 1340 – 20 lutego 1400) był jednym z najwybitniejszych polskich magnatów, pełniącym rolę podskarbiego wielkiego koronnego oraz marszałka wielkiego koronnego. Jego działania na polu polityki i administracji miały ogromny wpływ na kształtowanie się Królestwa Polskiego. Pochodził z zasłużonej rodziny szlacheckiej herbu Korczak, a jego ojcem był Piotr z Klecia Korczaka, starosta żydaczowski.

Życie i kariera

Dymitr z Goraja rozpoczął swoją wybitną karierę polityczną na dworze królewskim, gdzie trafił dzięki wpływowi swojego ojca. Służył trzem dynastiom: Piastom pod panowaniem Kazimierza Wielkiego, Andegawenom za rządów Ludwika Węgierskiego i Jadwigi, oraz Jagiellonom w czasach Władysława Jagiełły. Był znany jako doradca królów, a także jako zarządca finansów państwa, pełniąc funkcję podskarbiego koronnego w latach 1364-1370 oraz 1377-1391.

Własności i nadania

Dymitr posiadał liczne majątki na terenie Rusi, w ziemi przemyskiej oraz kasztelanii bieckiej. Był właścicielem wsi Stojańce, Goraj, Kraśnik, Krzeszowice oraz Szczebrzeszyn, które otrzymał z nadania królów Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły. Jego dobra były strategicznie ważne, stanowiąc łącznik gospodarczy między ziemiami etnicznie polskimi a nowo pozyskaną Rusią.

Rola w Turobinie

Dymitr z Goraja odegrał kluczową rolę w rozwoju Turobina. Od XII wieku Turobin rozwijał się jako osada handlowa i obronna przy tzw. trakcie ruskim, czyli szlaku handlowym z Kijowa do Krakowa. W 1389 roku Władysław Jagiełło nadał wieś królewską Turobin Dymitrowi z Goraja. Dymitr starał się poszerzyć Turobin poprzez nową lokację, mając na celu uzyskanie obfitszych plonów oraz rozwój gospodarczy wsi. W 1399 roku nastąpiła lokacja wsi na prawie magdeburskim, a wójtem został Paweł Filipowicz z Radzięcina. Następnie, w 1415 roku, poprzez koligacje małżeńskie, właścicielem wsi stał się Dobrogost z Szamotuł, mąż Elżbiety – córki Dymitra. Dnia 1 marca 1420 roku miała miejsce lokacja miasta na miejscu wsi o tej samej nazwie.

Polityka i dyplomacja

Jako doradca królowej Jadwigi, Dymitr odegrał kluczową rolę w jej decyzji o małżeństwie z Władysławem Jagiełłą, co zapoczątkowało unię polsko-litewską. W 1386 roku pełnił misję dyplomatyczną do Prus, aby zaprosić wielkiego mistrza krzyżackiego na ślub Jadwigi i Jagiełły. Jego wkład w politykę dynastyczną był nieoceniony, wspierając różne dynastie i dążąc do zjednoczenia Polski i Litwy.

Życie prywatne

Około 1390 roku Dymitr ożenił się z Beatą z Bożego Daru, córką wojewody krakowskiego Mścigniewa Awdańca. Małżeństwo to umocniło jego pozycję majątkową i polityczną, a jego dobra sięgały od rzeki San na południu po Wisłę na zachodzie. Z Beatą miał trzy córki: Annę, Elżbietę i Katarzynę, które przez swoje małżeństwa wniosły dodatkowy prestiż i wpływy rodzinie Gorajskich.

Śmierć i dziedzictwo

Dymitr z Goraja zmarł 20 lutego 1400 roku w Bożydarze i został pochowany w klasztorze franciszkanów w Zawichoście. Przed śmiercią zapisał wieś Rzeczycę kościołowi parafialnemu w Kraśniku. Jego żona Beata zmarła 30 kwietnia 1424 roku i została pochowana przy mężu w Zawichoście.

II. Król Władysław II Jagiełło (ok. 1352–1434) na prośbę Dobrogosta Świdwę-Szamotońskiego herbu Nałęcz (ok. 1390–1453) i żony jego Elżbiety córki Dymitra z Goraja herbu Korczak, zezwala na założenie miasta na prawie magdeburskim we wsi ich TUROBINIE [Sandomierz, 1 marca 1420 r.]²

In nomine Domini amen. Ad perpetuam rei memoriam. Ne error oblivionis gestis sub tempore versantibus in posterum pariat detrimenta, alta regum consilia decreverunt ea litterarum annotatione perhennari. Proinde nos Wladislaus Dei gracia rex Polonie, necnon terrarum Cracovie, Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuavie, Lyttvanieque princeps supremus, Pomeranie, Russieque dominus et heres etc. significamus tenore presencium, quibus expedit, universis presentibus et futuris, presencium noticiam habituris, quomodo ad petitiones magnifici et nobilis Dobrogosty de Schamotuly et Elizabeth consortis eius, quas nobis cum debita obtulerunt instantia, ipsis de villa sua Turobin in terra Russie et districtu Ghelnaensi sita civitatem locandi et sive predicto nomine Turobin, sive alio quocumque vocandi et nominandi plenam damus et omnimodam facultatem concedentes eidem civitati omnibus iuribus, privilegiis, libertatibusque, immunitatibus, consuetudinibus, quibus alie civitates regni nostri pociuntur, utifruī perpetue et gaudere. Quam eciam exnunc de iure Polonico, Ruthenico et quovis alio in ius Theutonicum, quod Maidburgense dicitur, transferimus perpetuo duraturum removens ibidem omnia iura Polonica, Ruthenica ac alia, que ipsum ius Theutonicum plerumque consueverunt perturbare. Eximimus insuper, absolvimus et perpetue liberamus omnes et singulos cives et incolas prefate civitatis scismaticis duntaxat et aliis perfidis ac gentilibus exceptis ab omni iurisdicione et potestate Somnium regni nostri a pallatinorum, castellanorum, iudicum, subiudicum et officialium eorundem, ut coram ipsis, vel ipsorum aliquo pro causis tam magnis, quam parvis citati minime respondebunt, nec aliquas penas solvere teneantur, sed tantum cives predictę civitatis et incole coram suo advocato, aut consulibus, qui pro tempore fuerint, advocatus vero coram domino suo, aut coram nobis, dum per nostram literam nostro sigillo sigillatam fuerit evocatus, si in reddenda iusticia negligens fuerit et remissus, dese querulantibus tenebitur respondere. In causis autem superius expressis advocato predictę civitatis, puta furti, homicidii, incendii, sanguinis, membrorum mutilacionis et aliis enormibus excessibus iudicandi, sentenciandi, puniendi, dampnandi et plectendi ac mulctandi. Rand ac plenam ac omnimodam concedimus facultatem, quantam hoc ipsum ius Theutonicum in omnibus suis punctis, clausulis,

² Zbiór dokumentów małopolskich, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, cz. VII: Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434, Wrocław 1975, nr 1890, s. 43–45.

condicionibus ac sentenciis postulat et requirit, iuribus tamen nostris regalibus in omnibus semper salvis.

Ut autem hec civitas ampliora valeat gracia liberalitatis nostri incrementa recipere, in ipsa forum septimanale singulis feriis terciis constituimus, ponimus et indicimus perpetuo celebrandum concedentes omnibus et singulis mercatoribus, negociatoribus ac aliis quibuscumque hominibus plenam et omnimodam facultatem cum omnibus rebus ipsorum, cuiuscumque generis, speciei, vel valoris existant, ad dictum opidum Turobin secure veniendi et res suas ibidem libere vendendi, seu alias forisandi, emendi, vel cum eis ad propria sub nostra securitate regali redeundi ac iuxta beneplacitum ipsorum cum eisdem disponendi, ordinandi, prout ipsis melius et utilius videbitur expedire. Harum quibus sigillum nostrum presentibus appensum est testimonium litterarum. Actum Sandomirie, feria sexta ante dominicam Reminiscere anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo, presentibus ibidem magnificis et nobilibus: Cristino de Ostrow castellano Cracoviensi, Iohanne de Tarnow Cracoviensi, Nicolao de Michalow Sandomiriensi palatinis, Iohanne de Szczekoczyn Lublinensi, Ianussio de Tolischcow Calisiensi et Grottone de Iankovicze Zavichostensi castellanis et aliis quamplurimis fidedignis fidelibus nostris dilectis. Datum per manus reverendi in Christo patris domini Alberti episcopi Cracoviensis, Regni Polonie cancellarii et venerabilis domini Iohannis decani Cracoviensis, Regni Polonie vicecancellarii, sincere nobis dilectorum.

Tłumaczenie dyplomu z 1420:

W imię Pana, amen. Na wieczną pamięć.

Aby uniknąć szkód wynikających z zapomnienia wydarzeń, które mogłyby zatrzeć się wraz z upływem czasu, królewskie rady uznały za stosowne uwiecznić je w formie pisemnej. Dlatego my, Władysław, z Bożej łaski król Polski, a także najwyższy książę ziem Krakowa, Sandomierza, Sieradza, Łęczycy, Kujaw i Litwy, Pomorza i Rusi, pan i dziedzic tych ziem, ogłaszamy wszystkim obecnym i przyszłym, którzy poznają treść niniejszego dokumentu, że na prośby znakomitego i szlacheznego Dobrogosta z Szamotuł oraz jego małżonki Elżbiety, którzy złożyli nam z należytą gorliwością odpowiednie wnioski, przyznajemy im pełne i nieograniczone prawo nadania ich wsi Turobin w ziemi ruskiej, w okręgu chełmskim, prawa miejskiego oraz nadania jej nazwy Turobin lub jakiegokolwiek innego imienia. Przyznajemy tej miejscowości wszelkie prawa, przywileje, wolności, immunitety oraz zwyczaje, z których korzystają inne miasta naszego królestwa, aby mogli z nich korzystać wieczyście.

Przenosimy to miasto z prawa polskiego, ruskiego i jakiegokolwiek innego na prawo niemieckie, zwane magdeburskim, usuwając na zawsze wszelkie prawa polskie, ruskie i inne, które mogłyby zakłócać działanie prawa niemieckiego. Ponadto wyłączamy, uwalniamy i na zawsze wyjmujemy spod wszelkiej jurysdykcji i władzy wszystkich urzędników naszego królestwa wszystkich obywateli i mieszkańców tego miasta, z wyjątkiem schizmatyków, heretyków oraz pogan, którzy nadal podlegają sądownictwu palatynów, kasztelanów, sędziów, podsędków oraz ich urzędników. Mieszkańcy miasta będą odpowiadać jedynie przed swoim wójtem lub radą miejską, a wójt przed swoim panem lub przed nami, gdy zostanie wezwany na podstawie listu opatrzonego naszą pieczęcią, w przypadku, gdyby zaniedbywał sprawiedliwość i obowiązki; wówczas będzie zobowiązany odpowiadać skarżącym się.

W sprawach szczególnych, takich jak kradzież, zabójstwo, podpalenie, przelanie krwi, okaleczenie członków i inne poważne przestępstwa, przyznajemy wójtowi tegoż miasta pełne uprawnienia do sądenia, wydawania wyroków, karania, skazywania, nakładania grzywien i egzekwowania kar, zgodnie z wymogami prawa niemieckiego we wszystkich jego aspektach, zawsze jednak z zastrzeżeniem naszych nienaruszonych praw królewskich.

Aby miasto mogło cieszyć się jeszcze większą łaską naszej hojności, ustanawiamy tam targ tygodniowy, który odbywać się będzie w każdy wtorek, zezwalając wszystkim kupcom, handlarzom i innym osobom na przybycie do miasta Turobin z wszelkimi towarami, niezależnie od ich rodzaju, wartości czy gatunku, aby mogli tam bezpiecznie handlować, sprzedawać swoje towary oraz wracać pod naszą królewską ochroną, zarządzając nimi według własnego uznania, tak jak uznają to za najlepsze i najkorzystniejsze.

Na świadectwo tego wszystkiego do niniejszego dokumentu dołączona jest nasza pieczęć. Sporządzono w Sandomierzu, w piątek przed drugą Niedzielą Wielkiego Postu, roku Pańskiego tysiąc czterysta dwudziestego, w obecności wspaniałych i szlachetnych mężów: Krystyna z Ostrowa, kasztelana krakowskiego; Jana z Tarnowa, wojewody krakowskiego; Mikołaja z Michałowa, wojewody sandomierskiego; Jana ze Szczekocin, kasztelana lubelskiego; Janusza z Tuliszkowa, kasztelana kaliskiego oraz Grota z Jankowic, kasztelana zawichojskiego, a także licznych innych wiarygodnych i oddanych nam świadków.

Sporządzone ręką czcigodnego w Chrystusie ojca, pana Alberta, biskupa krakowskiego, kanclerza Królestwa Polskiego oraz czcigodnego pana Jana, dziekana krakowskiego, wicekanclerza Królestwa Polskiego, szczerych naszych przyjaciół.

Lista świadków:

1. Krystyn z Ostrowa herbu Rawicz (1352-1430) - kasztelan krakowski (1410-1430),
2. Jan Tarnowski z Tarnowa herbu Leliwa (1367-1433) - wojewoda krakowski (1410-1432),
3. Mikołaj z Michałowa Kurozwęcki (1370-1438) - wojewoda sandomierski (1410-1430),
4. Jan ze Szczekocin (1370-1433) - kasztelan lubelski (1410-1433),
5. Janusz z Tuliszkowa herbu Dryja (zm. 1427) - w latach 1413-1426 starosta kłecki (w dyplomie błędnie z funkcją kasztelana kaliskiego),
6. Grot z Jankowic herbu Rawicz - kasztelan małogojski (1411-1425), w dyplomie błędnie jako kasztelan zawichojski, którą funkcję wówczas pełnił Marcin z Rytwian.

Dokument sporządził:

1. Wojciech Jastrzębiec (1362-1436), ówczesny biskup krakowski i kanclerz koronny (1412-1423), późniejszy arcybiskup gnieźnieński (1423-1336) w omawianym dyplomie nazwany Albertem,
2. Jan Szafraniec herbu Strykoń (1363-1433), ówczesny podkanclerzy koronny (od 1419), wcześniej pełniący funkcję Rektora Akademii Krakowskiej (1404-1406), a w latach 1428-1433 biskup włocławski.

UWAGI: Dokument wydany przez króla Władysława Jagiełłę dotyczy nadania praw miejskich wsi Turobin na prawie magdeburskim, na prośbę Dobrogosta z Szamotuł i jego żony Elżbiety. Wieś Turobin, znajdująca się w ziemi ruskiej, w okręgu chełmskim, zostaje przekształcona w miasto. Kluczowe postanowienia:

1. Nadanie Praw Miejskich: Turobin otrzymuje prawa miejskie, co oznacza przyznanie wszelkich przywilejów, wolności i immunitetów, z których korzystają inne miasta królestwa.
2. Prawo Magdeburskie: Miasto zostaje przeniesione z prawa polskiego, ruskiego i innych na prawo magdeburskie, co wiąże się z usunięciem wszelkich innych praw, które mogłyby zakłócać jego działanie.
3. Autonomia Mieszkańców: Mieszkańcy Turobina zostają wyłączeni spod jurysdykcji lokalnych urzędników i podlegają jedynie władzy swojego wójta oraz rady miejskiej. W szczególnych przypadkach sądowych, wójt ma pełne uprawnienia do wydawania wyroków i nakładania kar zgodnie z prawem magdeburskim.

4. Ustanowienie Targu: Ustanowienie tygodniowego targu w każdy wtorek, co ma na celu pobudzenie handlu i gospodarki miasta.
5. Potwierdzenie Świadców: Dokument został sporządzony w Sandomierzu i potwierdzony przez wielu szanowanych i szlachetnych świadków, w tym Krystyna z Ostrowa, Jana z Tarnowa, Mikołaja z Michałowa, Jana ze Szczekocin, Janusza z Tuliszkowa, Grota z Jankowic oraz innych.

Nadanie praw miejskich Turobinowi i przeniesienie go na prawo magdeburskie miało na celu rozwój gospodarczy miejscowości, przyciągnięcie kupców i rzemieślników oraz zapewnienie mieszkańcom większej autonomii i bezpieczeństwa prawnego. Było to również zgodne z polityką Władysława Jagiełły, który dążył do umocnienia swojego królestwa poprzez rozwój miast i handlu.

Kościół św. Dominika w Turobinie

- perła renesansu lubelskiego

St. Dominic's Church in Turobin

- a Pearl of the Lublin Renaissance

Wstęp

Parafia była podstawową jednostką organizacyjną Kościoła, obejmującą wiele powiązanych ze sobą elementów, takich jak kościół, pleban, jurysdykcja kościelna, okręg parafialny, ludność oraz uposażenie plebana. Parafia zazwyczaj obejmowała kilka miejscowości, z kościołem jako jej centrum, spełniając również istotne funkcje terytorialnej organizacji państwowej. Była także najniższą jednostką administracyjno-skarbową państwa aż do wprowadzenia organizacji gminnej. Z parafią związane były bractwa, szkoły oraz szpitale, co sprawiało, że oprócz zadań religijnych pełniła ona również funkcje społeczne, oświatowe i kulturalne³.

Najważniejszą rolę w parafii odgrywał pleban, od którego zależało jej właściwe funkcjonowanie. Do prawidłowego działania każdej parafii niezbędne było odpowiednie uposażenie, które stanowiło podstawę jej istnienia i było warunkiem erygowania parafii przez biskupa. Uposażenie plebańskie tworzyło jedno z najważniejszych zagadnień w dziejach Kościoła. Jego wysokość zależała od wielu czynników, takich jak położenie siedziby plebana (w mieście lub na wsi), wielkość parafii, czas jej powstania oraz liczba i zamożność parafian. Hojność fundatora oraz biskupa, który nadawał dziesięciny, także miała wpływ na dochody plebana⁴.

³ Parafia, [w:] *Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność 2000 lat nadziei*, red. H. Witczyk, Kielce 2000, s. 542.

⁴ E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 18; S. Litak, *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Kraków 1969, s. 262-263.

Beneficjum plebańskie obejmowało grunty (rolę uprawną, ogrody, sady, łąki, lasy i wody), świadczenia ludności (dziesięcina, meszne, stołowe i legaty), zabudowania plebańskie oraz inwentarz żywy. Tylko osoby duchowne miały prawo do korzystania z beneficjum i czerpania z niego dochodów, zobowiązane jednocześnie do sprawowania „oficjum sacrum”, czyli odprawiania mszy świętych i innych nabożeństw. Głównym obowiązkiem plebanów była opieka duszpasterska nad ludnością zamieszkującą na terenie danej parafii.

Parafie były częścią większych jednostek terytorialnych Kościoła, takich jak diecezje, które z kolei dzieliły się na dekanaty. Dekanat zazwyczaj obejmował kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt parafii. W każdym dekanacie, gdzie było duchowieństwo i wierni, musiał znajdować się kościół, będący centralnym miejscem zgromadzeń liturgicznych, gdzie wierni słuchali słowa Bożego i gromadzili się na modlitwę⁵.

Kościół, jako budynek, odzwierciedlał charakter i wymogi danej epoki, będąc miejscem poświęconym w obrzędzie liturgicznym przez biskupa. Służył jako twierdza duchowa dla wiernych, symbolizując ich wiarę i jedność wspólnoty religijnej⁶.

W ten sposób parafia, będąc podstawową jednostką organizacyjną Kościoła, pełniła nie tylko funkcje religijne, ale także społeczne, oświatowe i kulturalne, będąc integralną częścią życia społecznego na przestrzeni wieków⁷.

Kościół św. Dominika w Turobinie jest jednym z najważniejszych przykładów architektury renesansowej na Lubelszczyźnie⁸. Okolice Turobina to początek padołu zamojsko-hrubieszowskiego, ciągnącego się dolinami Poru i Wieprza. Pierwsze wzmianki o kościele św. Dominika w Turobinie pochodzą z XIX wieku i znajdują się w przewodnikach oraz encyklopediach, które prezentują zabytki ówczesnej Polski, w tym kościół w Turobinie. Wśród tych prac znajdują się „Encyklopedia powszechna” Orgelbranda⁹, „Starożytna Polska pod względem

⁵ S. Litak, *Podziały administracyjne kościoła łacińskiego w Polsce około 1772 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 89(1982), s. 557; H. Rybczyński, *Diecezja*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 1307; T. Pawluk, *Dekanat*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 1114.

⁶ D. Olszewski, E. Wiśniowski, *Parafia Kije. Zarys dziejów*, Kielce 1993, s. 34.

⁷ E. Wiśniowski, *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 1. *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966, s. 298-299.

⁸ H. Jasiński, *Kościół parafialny w Turobinie pod wezwaniem św. Dominika. Monografia architektoniczna*, Lublin 1955 (mps.); *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Województwo lubelskie. Powiat krasnostawski*, red. R. Brykowski, Z. Winiarz, t. 8, cz.8, Warszawa 1968.

⁹ S. Orgelbrand, *Encyklopedia powszechna*, t. 25, Warszawa 1867, s. 751.

historycznym, geograficznym i statystycznym opisana” Michała Balińskiego¹⁰, „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” pod redakcją Bronisława Chlebowskiego¹¹ oraz „Krótka monografia wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskim” Jacęsa Leonarda de Verdmona¹². Te publikacje skupiały się głównie na historycznych faktach, pomijając aspekty artystyczne kościoła. W kontekście artystycznym, kościół w Turobinie został po raz pierwszy opisany w artykułach Władysława Tatarkiewicza z lat 1925-1938. Tatarkiewicz badał architekturę kościelną XVII wieku na Lubelszczyźnie, w tym turobiński kościół, uznając go za jeden z najpiękniejszych przykładów renesansowej architektury w regionie. W swoich pracach podkreślał cechy wspólne dla grupy kościołów z początku XVII wieku na Lubelszczyźnie, tworząc typ architektury renesansowej unikalny dla tego obszaru¹³.

Miasto Turobin

Turobin jest jedną z najstarszych miejscowości lubelszczyzny. Rozwijał się najpewniej co najmniej od XII wieku jako osada targowa i obronna przy trakcie ruskim, który prowadził z Krakowa przez Zawichost do Kijowa¹⁴. W dokumentach historycznych informacja o Turobinie pojawiła się po raz pierwszy w 1389 roku, w akcie nadania przez Władysława Jagiełłę wsi królewskiej Turobin Dymitrowi z Goraja. 25 lipca 1399 roku nowy właściciel Turobina wydał akt lokacji wsi na prawie magdeburskim, ustanawiając wójtem Pawła Filipowicza z Radzięcina i przyznając osadnikom 20 lat tzw. wolnizny. W 1415 roku Turobin przeszedł na własność córki Dymitra – Elżbiety. Następnie poprzez jej małżeństwo z Dobrogostem z Szamotuł, herbu „Nałęcz” – Turobin znalazł się w posiadaniu rodu Szamotulskich-Świdwów. 1 marca 1420 roku nastąpiła lokalizacja miasta Turobin na prawie magdeburskim. Turobin został zbudowany na regularnym planie o cechach układu renesansowego, który zachował się bez większych zmian

¹⁰ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana*, t. II, z. 6, Warszawa 1885, s. 972-974.

¹¹ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. XII, Warszawa 1892, s. 646-647.

¹² J. L. de Verdmón, *Krótka monografia wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskim*, Warszawa 1902, s. 277.

¹³ W. Tatarkiewicz, *O pewnej grupie kościołów polskich z początku XVII wieku*, „Sztuki Piękne” 2(1925-26), s. 3-15; tenże, *Nowożytna architektura w Polsce od renesansu do klasycyzmu* [w:] *Wiedza o Polsce*, t. 4, Warszawa 1933, s. 510-550; tenże, *Typ lubelski i typ kaliski w architekturze kościelnej XVII wieku*, „Prace Komisji Historii Sztuki”, T. VII, 1937-38, s. 23-58.

¹⁴ <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/turobin-historia-miejscowosci/>

do obecnych czasów. Na początku XV wieku, na zachód od miasteczka, na kopcu nad stawem, powstał obronny drewniany zamek¹⁵.

W 1430 roku rodzina Szamotulskich ufundowała w Turobinie kościół pw. Wszystkich Świętych, który przez wiek funkcjonował jako filia parafii czernięcińskiej. Drugi kościół, pw. św. Ducha, został wzniesiony w 1461 roku na Przedmieściu Szczembrzeszyńskim, wraz ze szpitalem dla ubogich, istniał tu do 1803 roku. W 1510 roku, ówczesni właściciele Turobina, Andrzej i Wincenty Świdwowie, odnowili spalone podczas napadu tatarskiego przywileje, nadając miastu ponownie prawo magdeburskie. W latach 20-tych XVI wieku Katarzyna córka Andrzeja Świdwy, wyszła za mąż za Łukasza Górkę kasztelana poznańskiego i wniosła mu w posagu połowę włości turobińskiej. Łukasz Górka z Katarzyną Szamotulską miał czterech synów: Jakuba, Uriela, Jana i Mikołaja. Z czterech synów Łukasza Górki pozostał tylko jeden potomek - syn Mikołaja, Łukasz II Górka. Swoją majątek pozostawił on jednemu synowi – Andrzejowi, który zmarł w roku 1551. Ostatni z Górków - Stanisław zmarł bezpotomnie w 1592 roku. Z XVI wieku pochodzi najdawniejsza znana pieczęć miasta Turobin. Herb wyobraża tarczę renesansową, w której umieszczono złotą łódź w czerwonym polu jako herb Górków¹⁶.

W 1595 roku majątek turobiński został sprzedany kanclerzowi Janowi Zamoyskiemu i został włączony od 1601 roku do Ordynacji Zamojskiej. Inwentarz z 1598 roku tak przekazuje układ przestrzenny i wygląd ośrodka: „Miasto Turobin było z drzewa budowane, oparkanione i przekopem otoczone, do którego bram wjezdnych było trzy. Rozkład zabudowań miasta taki: Domy rynkowe – pierzeje z zamku idąc po lewej stronie, druga pierzeja na północy, trzecia pierzeja wschodnia, czwarta pierzeja południowa”. Dalej wymienione są ulice: Zamkowa, Żydowska, Ruska, Szczembrzeska, Kościelna, Nowa ku łaźni. W 1795 roku Turobin znalazł się pod panowaniem austriackim. W 1809 roku został włączony do Księstwa Warszawskiego, a w 1815 roku do Królestwa Polskiego. W 1859 roku miasto zostało niemal całkowicie zniszczone na skutek wielkiego pożaru¹⁷.

W 1863 roku zorganizowano w Turobinie Komitet Narodowy Powstania Styczniowego, pod przewodnictwem Walentego Tomczyka. Tajna organizacja

¹⁵ R. Tokarczyk, *Turobin. Dzieje miejscowości*, Lublin 2002, s. 50-75; *Zbiór dokumentów Małopolski*, wyd. S. Kuraś i J. Sułkowska-Kuraś, cz. IV. *Dokumenty z lat 1211-1400*, Wrocław 1969. https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00241.html

¹⁶ M. Gumowski, *Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959, s. 85-86; J. Niedźwiedź, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003; R. Tokarczyk, *Turobin. Dzieje miejscowości*, s. 76-104.

¹⁷ R. Tokarczyk, *Turobin. Dzieje miejscowości*, s. 105-147.

została zaprzysiężona w miejscowym kościele przez proboszcza ks. Jana Olszańskiego. 13 marca 1861 roku na cmentarzu parafialnym odbyła się manifestacja patriotyczna, do której skierowano oddział żandarmerii rosyjskiej. W czasie powstania styczniowego mieszkańcy Turobina brali czynny udział w walkach m.in. w bitwach pod Częstoborowicami 30 lipca 1863 r., pod Batorzem 6 września 1863 r., pod Gorajem 28 października 1863 roku. Dziesięciu powstańców zostało skazanych na katorgę na Syberię, wielu aresztowano¹⁸. Podczas powstania zdekonspirowano w Turobinie działającego na rzecz caratu szpiega. 29 października 1863 roku w okolicach Turobina odbyła się koncentracja lubelskich oddziałów powstańczych (m.in. grupy Waligórskiego, Krysińskiego, Wierzbickiego, Kozłowskiego). W odwecie za udział mieszkańców w powstaniu styczniowym, władze carskie odebrały Turobinowi prawa miejskie. Ukaz cara Aleksandra II z 1 czerwca 1869 roku, zmienił status prawny Turobina – miasteczko zostało jednoznacznie zamienione na osadę¹⁹.

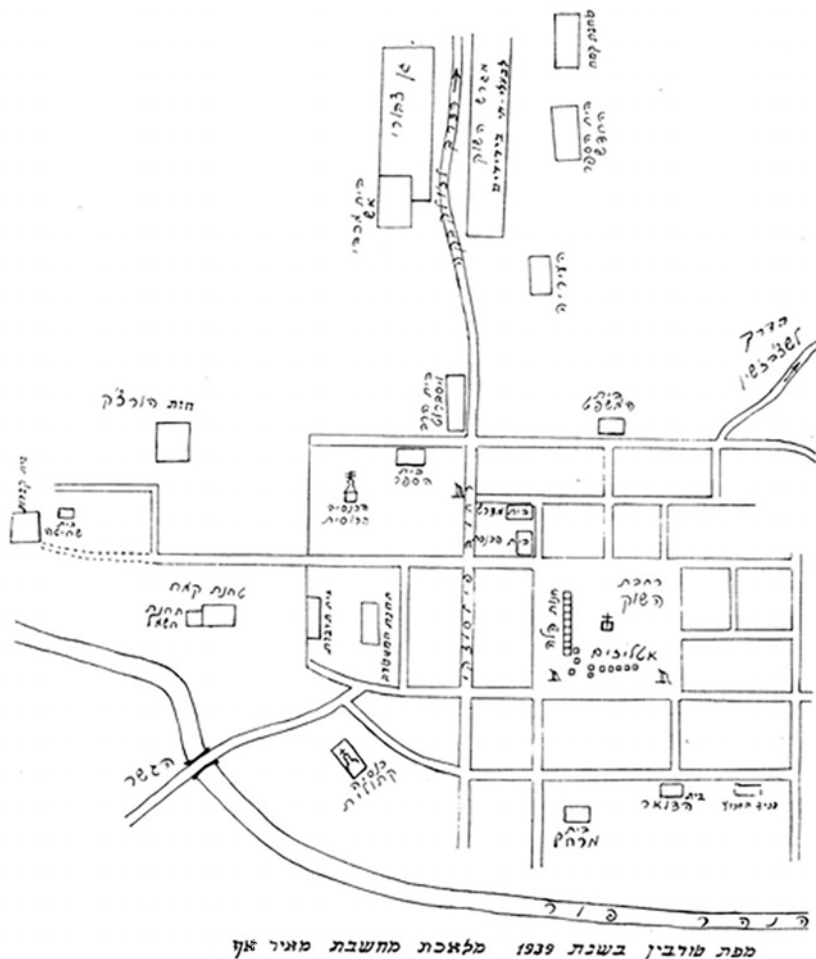
Przed II wojną światową był siedzibą gminy w powiecie krasnostawskim województwa lubelskiego. W latach 1957-1975 osada Turobin administracyjnie należała do powiatu krasnostawskiego, a w latach 1975–1998 do województwa zamojskiego. Obecnie znajduje się w województwie lubelskim, w powiecie biłgorajskim. 1 stycznia 2024 Turobin odzyskał status miasta²⁰.

¹⁸ J. Bugała, *Powstanie Styczniowe na Zamojszczyźnie*, cz. I, „Dominik Turobiński” Nr 30(2008), s. 29-30; cz. II, Nr 31(2008), s. 30-32.

¹⁹ <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/turobin-historia-miejscowosci/>

²⁰ Zob. W. Bondyra, *Słownik historyczny miejscowości województwa zamojskiego*, Lublin 1992; J. Górak, *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Lublin 1999; J. Niedźwiedź, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003; S. Warchoń, *Nazwy miast Lubelszczyzny*, Lublin 1964.

המפה של העיר טורבין
די מאפע פון טורבין

Źródło: *Sefer Turobin; pinkas zikaron*, red. M. S. Geshuri, Tel Awiw 1967.

Kościół pod wezwaniem św. Dominika

W drugiej połowie XIV wieku Turobin zaczął się rozwijać jako ważny ośrodek handlowy południowej Lubelszczyzny. W 1399 roku Dymitr Gorajski wydał akt lokacji wsi Turobin, jednak miejscowość nie miała jeszcze własnego kościoła i należała do parafii Czernięcin. W 1420 roku Turobin otrzymał prawa miejskie. Na miejscu wsi Turobin założono miasto o tej samej nazwie, które początkowo należało do parafii Czernięcin. W 1430 roku właściciele Turobina wybudowali drewniany kościół pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i Wszystkich

Świątym. Kościół ten został konsekrowany przez biskupa Jana z Opatowca i znajdował się około 200 metrów na północny zachód od obecnego kościoła. Był filią parafii Czernięcin przez blisko 100 lat²¹.

Na Przedmieściu Szczembrzeszyńskim istniał drugi kościół pod wezwaniem Świętego Ducha. Kościół filialny miał cztery łany pola i dziesięcinę, a szpital i kapłan przy kościele Świętego Ducha utrzymywali się z dwóch półłanków i ogrodów. W 1509 roku najazd tatarski spalił całe miasto wraz z kościołem. Mieszkańcy korzystali z kościółka Świętego Ducha na Przedmieściu Szczembrzeszyńskim aż do 1530 roku. W 1530 roku Łukasz Górka ufundował nowy, murowany kościół w stylu późnogotyckim przy wałach obronnych miasta. Konsekracji dokonał biskup chełmski Jakub Buczacki, nadając kościołowi wezwanie Najświętszej Maryi Panny i św. Dominika. Biskup Buczacki połączył fundusze trzech kościołów, tworząc w Turobinie prepozyturę. Czernięcin stał się filią parafii turobińskiej²².

Po śmierci Łukasza Górki jego dzieci przeszły na luteranizm, a Stanisław Górka przekształcił kościół na zbór protestancki w 1574 roku. W 1595 roku Jan Zamoyski przywrócił kościół katolikom, a świątynia została rekuncyliowana przez biskupa chełmskiego Stanisława Gomolińskiego. W 1620 roku rozpoczęto gruntowną przebudowę kościoła, finansowaną przez Tomasza Zamojskiego i jego żonę Katarzynę z Ostrogskich. Projekt przebudowy wykonał architekt Jan Jaroszewicz, a prace prowadził murator Jan Wolff. Kościół powiększono, dodano dwie kaplice i nadano mu kształt krzyża. Dekorację wnętrza ukończono w 1623 roku²³.

W 1648 roku kościół został ograbiony i sprofanowany przez Kozaków i Tatarów. Odbudowa odbyła się z inicjatywy prepozyta Benedykta Żelechowskiego, a ponownej konsekracji dokonał biskup Mikołaj Świrski w 1650 roku. Pożary w 1663 i 1713 roku częściowo zniszczyły kościół, który odbudowano z inicjatywy Tomasza Antoniego Zamojskiego i jego żony Teresy z Michowskich. W XVIII wieku dodano barokową dzwonnice i uporządkowano otoczenie świątyni. Kościół odnawiano wielokrotnie, m.in. w latach 1818, 1852, 1874, 1885-1888 oraz w latach 1901-1906.

²¹ R. Tokarczyk, *Turobin. Dzieje miejscowości*, s. 50-75; J. Olszański, *Notatki o Turobinie i Czernięcinie*, „Teka Zamojska” 2(1939), nr 2, s. 72-84; W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.

²² J. Szponar, *Turobin. Studium historyczno-konserwatorskie, wykonane na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zamościu*, Zamość 1986 [mps. Wojewódzki Konserwator Zabytków oddział w Zamościu].

²³ J. Niedźwiedz, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003, s. 546-548; H. Pinkas, *Encyclopedia of Jewish Communities, Poland, Volume VII: Kielce and Lublin*, Jerusalem 1999, s. 241-244.

W czasie II wojny światowej, od jesieni 1942 roku do Wielkanocy 1943 roku niemieccy okupanci zamienili świątynię na magazyn zbożowy, co doprowadziło do jej dewastacji. W 1951 roku wybuchł pożar, który zniszczył dach i sklepienie nawy z cennymi sztukateriami. W latach 1952-1959 przeprowadzono restaurację kościoła, odtwarzając zniszczone elementy. W latach 1983-1984 wykonano prace osuszania i wzmacniania ścian zewnętrznych. W 1985 roku rozpoczęto gruntowną renowację i konserwację kościoła, którą zakończono w 1990 roku. Od 1992 do 1998 roku trwały prace konserwatorskie przy ołtarzu głównym, ołtarzu w kaplicy Matki Bożej i ambonie. W 2002 roku rozpoczęto konserwację kaplicy św. Anny, odkrywając dokument datujący powstanie ołtarza św. Anny na rok 1927 oraz odsłaniając wejścia do krypt w bocznych kaplicach.

Na terenie parafii istniał również kościół Świętego Ducha, wybudowany w 1461 roku przez Jana i Andrzeja Świdów. Początkowo drewniany, w XVIII wieku był murowany, ale został rozebrany na początku XIX wieku. Przy świątyni działał szpital dla ubogich, który przetrwał jako przytułek. Parafia miała kilka bractw religijnych, w tym bractwo św. Anny założone w 1598 roku, bractwo różańcowe z 1637 roku oraz trzeci zakon św. Dominika z 1880 roku. W parafii istniała biblioteka, a w XVIII wieku wikariuszami byli bernardyni.

W XVI wieku Turobin był własnością Górków, którzy przeszli na kalwinizm, co przyciągnęło wielu protestantów i zaowocowało powstaniem innowierczej szkoły. W 1595 roku Turobin przeszedł na własność Jana Zamoyskiego, a w 1604 roku diecezja chełmska została podzielona na dekanaty, z Turobinem jako jednym z nich. W 1790 roku dekanat turobiński połączono z krasnostawskim, a w XIX i XX wieku nastąpiły kolejne zmiany administracyjne²⁴.

Na terenie parafii znajduje się wiele kapliczek przydrożnych, m.in. kaplica św. Jana Nepomucena z 1935 roku i kilka drewnianych kapliczek z początku XX wieku. Parafia obejmuje miejscowości: Elizówka, Guzówka Wieś i Guzówka Kolonia, Huta Turobińska, Olszanka, Przedmieście Szczepieszyńskie, Rokitów, Tarnawa Duża, Tarnawa Kolonia, Tarnawa Mała, Tokary (częściowo), Turobin, Zagroble, Załawcze, Żabno Wieś i Żabno Kolonia. Odpusty parafialne odbywają się 8 sierpnia, na święto Trójcy Przenajświętszej i św. Dominika. Na terenie parafii znajdują się również kaplice publiczne: Kaplica św. Marka lub Floriana z 1822 roku w Turobinie, kaplica cmentarna św. Elżbiety z 1832 roku w Turobinie, kaplica św. Maksymiliana Kolbe z 1982 roku w Guzówce, kaplica św. Anny z 1983 roku w Hucie Turobińskiej oraz kaplica Matki Bożej Różańcowej z 1984 roku w Tarnawie Dużej²⁵.

²⁴ <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/t/43-turobin/96-historia-miejscowosci/70711-historia-miejscowosci>

²⁵ A. Magier, *Dekanat Turobin w latach 1919-2000*, Lublin 2012 (mps. Archiwum Uniwersyteckie KUL).

Tabela 1: Dane demograficzne wraz z danymi o strukturze etnicznej

Rok	Ogół mieszkańców	Liczba chrześcijan	Liczba Żydów
1662	707	547	160 (22,6 %)
1810	1963	1452	511 (26 %)
1857	2359	1408	951 (40 %)
1865	2684	1483	1201 (44,7 %)
1883	3949	2401	1548 (40, 1 %)
1886	3942	1600	2341 (59, 4 %)
1897	2377	868	1509 (63, 5 %)
1904	3154	860	2294 (72, 1 %)
1921	1592	627	965 (60 %)

Źródło: <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/turobin-historia-miejscowosci/>

Architektura i wystrój wnętrza kościoła parafialnego

Architektura i wystrój wnętrza kościoła parafialnego pw. św. Dominika w Turobinie jest bogato zdobiona i odzwierciedla różnorodne wpływy stylowe, charakterystyczne dla późnego renesansu z elementami barokowymi. Prezbiterium przykryte jest sklepieniem kolebkowym z lunetami i opiera się na ośmiu wspornikach w formie kapiteli z iluzjonistycznie namalowanymi pilastrami poniżej. Kapitele te są rzymsko-korynckie, zdobione liśćmi akantu oraz drobnymi motywami kwiatowymi. W górnej części kapiteli znajdują się cztery woluty, z których wychodzą trzy pełnoplastyczne główki o krótkich, bujnych lokach. Woluty wspierają abakusy ozdobione kimationem jońskim. Pod pierwszymi kapitelami, po obu stronach prezbiterium, znajdują się wyobrażenia uskrzydłonych główek anielskich, otoczone stylizowanymi liśćmi²⁶.

Sklepienie nad nawą jest również kolebkowe z lunetami, które spływają na pilastry z iluzjonistycznym kanelowaniem. Skrajne pilastry są pojedyncze, natomiast w środku nawy znajdują się dwie pary podwójnych pilastrów na wspólnych, wysokich cokołach. Kapitele tych pilastrów są rzymsko-korynckie, zdobione małymi, pełnoplastycznymi główkami męskimi pośrodku oraz abakusami przedzielonymi wąskim pasem kimationu jońskiego.

Sklepienia nawy i prezbiterium są ozdobione sztukateriami w postaci sieci listew ornamentowanych dwoma rzędami kimationu jońskiego, przedzielonymi astragalem, z rozetkami na przecięciach. Część listew jest polichromowana w partii astragalu oraz częściowo w partii kimationu. Środek sklepienia prezbiterium tworzy trzy pola w kształcie czwórliści przenikających się z kwadratami, w których

²⁶ Turobin, [w:] *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. VIII: województwo lubelskie, red. R. Brykowski, E. Rowińska, zeszyt 8: powiat krasnostawski, Warszawa 1964, s. 65-72..

umieszczono duże rozety ze stylizowanych liści akantu. Nad ołtarzem znajduje się owalne pole z hierogramem IHS w glorii promienistej, otoczone dwoma uskrzydłonymi główkami anielskimi. Po bokach, między lunetami, symetrycznie rozmieszczone są owalne pola tworzące ramy dla malowideł sklepiennych. W lunetach umieszczono malowidła, które harmonizują z ogólną dekoracją sklepienia, dodając wnętrzu kościoła elegancji i artystycznej spójności²⁷.

Prezbiterium od nawy oddziela tęcza o wykroju półkolistym, wsparta na przyściennych filarach, z gzymsem zdobionym kimationem jońskim. Pod nim, na wewnętrznej stronie, znajdują się płaskorzeźbione, uskrzydłone głowy anielskie otoczone stylizowanymi liśćmi. Od strony prezbiterium i nawy wykrój tęczy powtarza wsparty na gzymsie pas stiukowej dekoracji z motywami roślinnymi, kimationu jońskiego oraz plecionki, analogicznej jak w zewnętrznej dekoracji okien. Od strony prezbiterium w kluczu tęczy umieszczono kartusz z literami „I W”, datą 1623 oraz gmerkiem autora, natomiast od strony nawy znajduje się uskrzydłona głowa anielska ze skrzydłami ułożonymi w kształt serca. Nad nim widnieje kartusz zdobiony stylizowanym ornamentem roślinnym, ornamentem okuciowym oraz dwiema maskami ukazującymi twarze z profilu, skierowanymi na zewnątrz kartusza. W owalnym polu pośrodku umieszczono herby Zamoyskich (Jelita) i Ostrogskich. W podłuczu tęczy znajdują się podziały kasetonowe, a wewnątrz pól umieszczono uskrzydłone główki puttów, hierogramy IHS, orły i rozety.

Nawa jest otwarta do kaplic arkadami zamkniętymi półkoliście, wspartymi na przyściennych filarach, z dekoracją łuków analogiczną jak w łuku tęczowym. W podłęczach arkad znajdują się cztery kasetonowe pola. W przejściu do kaplicy północnej znajdują się dwa medaliony utworzone przez ułożone w kształt półkola i złączone skrzydła aniołów oraz dwa okrągłe plakiety z hierogramem MS. W przejściu do kaplicy południowej znajdują się hierogramy MS oraz kwadratowe plakietki z rozetą pośrodku.

Chór w zachodnim przęśle nawy ma trzy arkady i jest wsparty na dwóch czworobocznych filarach o ściętych narożnikach oraz na wspornikach w formie głowic przyściennych niskich pilastrów o wysokim cokole. Kapitele filarów są doryckie, zdobione stylizowanymi liśćmi akantu oraz kimationem jońskim. Łuki arkad są obwiedzione pasem kimationu jońskiego i ornamentem złożonym z naprzemiennie ułożonych pączków i rozwiniętych kwiatów między dwoma pasami astragalu. W kluczach arkad znajdują się główki aniołów ze skrzydłami

²⁷ H. Jasiński, *Kościół parafialny w Turobinie pod wezwaniem św. Dominika (monografia architektoniczna)*, Lublin 1955 (mps. Archiwum Uniwersyteckie KUL).

ułożonymi w kształt serca. W podłęczach utworzone są prostokątne pola z ornamentem kwiatowym i perełkowaniem, w których umieszczono rozety o motywach kwiatowych oraz głowy z lambrekinami. Na ścianie tarczowej chóru znajdują się dwie owalne plakiety z herbem Jelita na tarczy otoczonej liśćmi akantu, z hełmem i klejnotem w formie połowy kozła. W dwóch pachach zewnętrznych łuków znajdują się prostokątne plakiety z uskrzydłą głową anioła z lambrekinem. Podchórze jest sklepione kolebkowo-krzyżowo, z siecią sztukaterii, z plakietami okrągłymi, prostokątnymi i w kształcie tarcz. Na nich umieszczono motywy uskrzydłych głów anielskich, rozet i orłów w koronie z tarczami na piersiach. Na zworniku środkowego przęsła znajduje się monogram IHS, a na zwornikach przęsła bocznych monogramy MARIA. Parapet chóru wysunięty jest w przód w środkowej części, z żeliwną balustradą. W podchórze, po obu stronach, znajdują się schody na chór i strych kościelny.

W kaplicach znajdują się kopuły zwieńczone latarniami. Ściany kaplic mają wnęki arkadowe w formie wspartych na pilastrach łuków, obwiedzione plectionką, ze zwornikami w formie główek na tle stylizowanych liści. Kapitele pilastrów są doryckie, z pasem kimationu jońskiego. W ścianach czołowych kaplic znajdują się okna o głębokim wykroju, a w podłęczach arkad i okien plakiety z rozetkami i uskrzydłonymi główkami aniołków. W narożach kaplic znajdują się kanelowane pilastry na niskich cokołach, z kapitelami korynckimi zdobionymi główkami i półokrągłymi plakietkami z uskrzydłonymi puttami. Kapitele te dźwigają wyłamujące się belkowanie z wydatnym gzymsem. Fryz jest dekorowany ornamentem okuciowym, wolutami, kartuszami, stylizowanymi liśćmi, główkami i lambrekinami. W kaplicy północnej znajduje się data 1623 nad otworem wejściowym. Gzyms koronujący jest pokryty płaskim reliefem palmetkowo-akantowym, pionowym żłobkowaniem z laseczkami i kimationem jońskim. W ścianach tarczowych znajdują się trzy głębokie, kwadratowe wnęki okienne z prostokątnymi plakietami z uskrzydłą głową anielską. Sklepienie kaplic zdobi sieć sztukaterii z centralnym ośmiobocznym pasem dekoracji roślinnej otaczającym otwór latarni. W polach ośmiobocznych znajdują się przedstawienia uskrzydłych głów anielskich, a w owalnych i okrągłych polach monogram IHS w okrągłym wieńcu z liści, otoczony przez uskrzydłone głowy aniołów. W pendentywach znajdują się cztery pola w kształcie serc z małymi przedstawieniami aniołów. Przestrzeń pomiędzy polami wypełniają półkoliste, okrągłe i kwadratowe plakietki z motywami aniołków, orłów i rozet. Otwór latarni jest obwiedziony motywami roślinnymi, a wewnątrz znajdują się maski dźwigające kanelowane hermowe pilastry z główkami.

W centrum kopuły latarni znajduje się monogram IHS w okrągłym polu, otoczony promieniami i rozetkami²⁸.

Tabela 2: Chronologiczny wykaz ludności Turobina

ROK	Liczba ludności Turobina
1662	707
1799	2101
1810	1963
1820	1866
1822	2026
1833	1956
1857	2359
1865	2684
1883	3949
1886	3942
1897	2377
1904	3154
1908	5200
1921	1592
1926	1670
1936	1769
1939	4350
1942	5300
1943	1297
1946	1541
1950	1150
1959	1050
1977	1300
1987	1125
1988	1125
1996	1113
1997	1115
1998	1116
2000	1099
2001	1148

Źródło: R. Tokarczyk, *Turobin. Dzieje miejscowości*, Lublin 2002, s. 334-336.

²⁸ Szerzej: D. Kołczewska, *Kościół parafialny w Turobinie. Monografia*, Lublin 2003 (mps. Archiwum Uniwersyteckie KUL).

Tabela 3: Ludność gminy Turobin wg *Rocznika Demograficznego*

ROK	Liczba ludności Turobina
2006	6884
2007	6801
2008	6730
2009	6650
2010	6588 (lub 6701)
2011	6611
2012	6558
2013	6529
2014	6469
2015	6414
2016	6317
2017	6215
2018	6117
2019	6029
2020	5942 (lub 5810)
2021	5680
2022	5604
2023	5484

Źródło: *Rocznik Demograficzny 2024*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2024, tabl. 10, s. 108 [oraz wcześniejsze Roczniki] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2009,3,3.html>.

Analiza formalno-stylistyczna i porównawcza

Kościół pw. św. Dominika w Turobinie należy do grupy kościołów z pierwszej połowy XVII wieku, które powstawały i były przebudowywane w ramach wielkiego ruchu budowlanego, spowodowanego rozpowszechnieniem ideałów kontrreformacji. Barokowy wzorzec kościoła, szybko zaadaptowany w Polsce, był zbyt okazały do powszechnego stosowania, co spowodowało wykształcenie się nowego modelu świątyni renesansowej na prowincji. Szczególnie oryginalne rozwiązania wykształciło środowisko lubelskie, tworząc odrębny typ w architekturze kościelnej, łączący cechy rodzimej architektury gotyckiej i renesansowej, zinterpretowanej przez lokalne warsztaty budowlane²⁹.

Ten nowy styl wywodzi się ze specyficznej drogi rozwoju architektury renesansowej w Polsce. Początkowo realizacje były w czysto włoskiej odmianie, jednak dopiero na początku XVII wieku zaczęły uwzględniać miejscowe tradycje

²⁹ S. Syrokosz, *Dzieje parafii Turobin*, Lublin 1964 (mps. Archiwum Uniwersyteckie KUL).

budowlane. Wzorcem dla wielu powstających budowli stały się pierwsze nowożytne świątynie tego regionu: kolegiata w Zamościu oraz kościoły jezuitów i bernardynów w Lublinie. Grupę takich kościołów, posiadających wspólne cechy, wyodrębnił w swoich pracach Władysław Tatarkiewicz, określając je mianem „typu lubelskiego”. Kościół w Turobinie jest uznawany za jeden z najbardziej reprezentatywnych przykładów architektury tego typu, dlatego analiza formalno-stylistyczna musi uwzględniać obecność cech powszechnie uznawanych za wyznaczniki tego stylu. Są to jednonawowy plan, prezbiterium węższe od nawy i zakończone półkoliście, bezwieżowa fasada, sklepienie kolebkowe z lunetami, stromy dach, tynkowane ściany, dekoracja zewnętrzna skupiona na szczycie fasady oraz wykonana w sztukaterii dekoracja wnętrza, skoncentrowana na sklepieniu. Według Tatarkiewicza, kościoły „typu lubelskiego” często posiadają dwie symetrycznie przybudowane do nawy kaplice, opilastrowane ściany z zewnątrz i wewnątrz, chór wsparty na trzech łukach, a także wysokie, zamknięte półkoliście okna³⁰.

Kościół w Turobinie powstał na zrębie wcześniejszej budowli gotyckiej. Gotyckie, oszkarpowane i trójbocznie zamknięte prezbiterium jest elementem dosłownie przeniesionym z poprzedniej epoki. Do form powszechnie stosowanych w gotyku nawiązuje stromy, dwuspadowy dach ze szczytem i wydłużone, wąskie okna. Jednak półkoliste zamknięcia otworów okiennych, otynkowane ściany podzielone w nawie pilastrami, wewnątrz przekryte sklepieniem kolebkowym z lunetami oraz zasób motywów dekoracyjnych są już wyraźnie renesansowe, przy czym jest to renesans w swej późnej odmianie.

Kościół w Turobinie wzniesiono na planie jednonawowym z prezbiterium węższym i nieco niższym od nawy, zakończonym trójbocznie. Trójboczne, a nie półkoliste zamknięcie prezbiterium wynika z faktu pozostawienia gotyckiego prezbiterium. Plan jednonawowy wynikał z sytuowania świątyń na prowincji i odpowiadał zapotrzebowaniu małych miejscowości. Kościół w Turobinie reprezentuje odmianę świątyni jednonawowej z parą wyodrębnionych z bryły w partii transeptu centralnych kaplic kopułowych, nadających jej rzut krzyża. Kaplice spełniały rolę grobowych oraz były związane z działalnością bractw religijnych, takich jak bractwo św. Anny czy Różańcowe. Kaplice założone są na planie kwadratu, z kopułami sferycznymi, które przechodzą stopniowo z rzutu czworobocznego do kolistego, przypominając sklepienia żaglaste. Kaplice wyróżnia bogatsza dekoracja, zarówno zewnętrzna, jak i wewnętrzna, wywodząca się z manierystycznej dekoracji niderlandzkiej. Najbliższe analogie z kaplicami

³⁰ J. Szablowski, *Architektura renesansowa i manierystyczna w Polsce*, Kraków 1965; W. Tatarkiewicz, *O sztuce polskiej XVII i XVIII wieku. Architektura, rzeźba*, Warszawa 1966.

turobińskimi można znaleźć w kaplicy grobowej Górskich przy farze w Kazimierzu Dolnym oraz w kościele w Uchaniach.

Fasada kościoła w Turobinie, podobnie jak inne kościoły „typu lubelskiego”, zwieńczona jest szczytem o nowożytnym charakterze, z podkreślonymi akcentami poziomymi i klasycznymi motywami. Elementy dekoracyjne rozmieszczone są równomiernie na całej elewacji frontowej. Fasada świątyni reprezentuje typ o wyłamujących się z bryły skrajnych przeszłach, przechodzących w narożne, niskie, czworoboczne wieżyczki. Takie rozwiązanie pojawia się po raz pierwszy w kościele jezuitów w Lublinie. Monogram IHS na szczycie fasady jest kolejnym nawiązaniem do lubelskiej świątyni jezuitów. Najbliższe analogie z fasadą kościoła w Turobinie można znaleźć w kościołach w Uchaniach i Łęcznej, które posiadają podobne typy fasad z niskimi dzwonniczkami po bokach. W dekoracji zewnętrznych elewacji świątyni w Turobinie można odnaleźć wiele motywów zaczerpniętych z zamojskiej kolegiaty, wznoszonej przez włoskiego architekta Bernardo Morando. Podział elewacji nawy pilastrami w porządku doryckim, duże płaszczyzny ścian skonstrastowane z drobnymi motywami ornamentálnymi w partii fryzu i obramieniach okiennych są charakterystyczne dla kolegiaty. Motyw plecionki, który pojawia się w dekoracji obramień okiennych, wywodzi się z dekoracji kolegiaty zamojskiej³¹.

Sklepienie prezbiterium opiera się na wspornikach, co jest reminiscencją gotycką, nawiązującą do lubelskiego kościoła bernardynów. Podkreśla to również fakt pochodzenia tej części budowli z poprzedniej epoki. Wsporniki, mimo gotyckiej genezy, przybierają formę renesansowych kapiteli korynckich. Taki sam porządek zastosowano w podziale ścian nawy głównej. Głowice kapiteli w prezbiterium wykazują analogie z kościołem bernardynów, gdzie głowice podzielone są na dwie części z układem liści akantu zwieńczonym wolutami. Motyw liści akantu w Turobinie jest wzbogacony o roślinność rodzimą, co nadaje im unikalny charakter. Na wolutach umieszczono modelowane w stiuku główki, charakterystyczne dla twórczości Jana Wolffa, co jest również widoczne w kościele w Uchaniach.

Sklepienie nawy opiera się na parzystych pilastrach, dzielących ściany na trzy części. Płytkie wnęki naśladujące arkadowanie sugerują układ arkad z trójnawowych wnętrz lubelskiego kościoła bernardynów czy zamojskiej kolegiaty, jednak zastosowane tutaj po raz pierwszy przez Wolffa parzyste pilastry na wspólnym cokole są elementem nowym. Dekoracja ścian kaplic w Turobinie nawiązuje do

³¹ Zob. *Turobin*, [w:] *Katalog zabytków sztuki...*, s. 65-72.

arkadowego podziału zamojskiej kolegiaty. W każdej ze ścian znajduje się arkada wielkiego porządku korynckiego, dźwigająca bogato zdobione belkowanie. Elementy dekoracyjne, takie jak głowy kobiece czy ornamenty roślinne, mają swoje analogie w kolegiacie zamojskiej. Chór muzyczny w Turobinie, o trzech arkadach, jest nawiązaniem do chóru w zamojskiej kolegiacie. Arkady wspierają się na filarach o doryckich głowicach, a dekoracja narożnic arkad jest ograniczona do plakiet z uskrzydłonymi głowami aniołów i przedstawień herbu Zamoyskich.

Sklepienia prezbiterium, nawy oraz kaplic kościoła w Turobinie pokrywają bogate sztukaterie wykonane przez Jana Wolffa w 1623 roku. Autentyczne sztukaterie zachowały się w prezbiterium i kaplicach, podczas gdy dekoracja sklepienna nawy jest późniejszą rekonstrukcją opartą na wcześniejszych wzorcach. Sztukaterie, wprowadzone na teren Polski przez włoskich artystów, w połączeniu z rodzimą tradycją gotyckich sklepień sieciowych, stały się jednym z wyznaczników „typu lubelskiego”. Sklepienie prezbiterium i nawy kościoła w Turobinie pokrywają listwy o klasycznym profilu, zdobione kimationem jońskim i astragalem. Profil ten po raz pierwszy pojawia się w Zamościu pod koniec XVI wieku, a podobne rozwiązania obecne są w kościele bernardynów w Lublinie. Sklepienia kaplic w Turobinie, powstałe w 1623 roku, należą do grupy czterech pokrewnych stylistycznie realizacji Wolffa. Listwy sztukaterii tworzą układ geometrycznych figur, a motyw serca, popularny w sztukateriach sklepiennych z XVII wieku, pojawia się po raz pierwszy w dekoracji sklepień kaplic w Turobinie. Motyw ten jest związany z kontrreformacyjną ikonografią Maryjną i wypełnia przestrzeń pendentyw. Kaplice w Turobinie są pierwszymi przykładami zastosowania przez Wolffa plastycznie modelowanych w stiuku figur aniołków, wypełniających owalne i ośmioboczne pola kopuł. Dekoracje te, wraz z motywami roślinnymi i heraldycznymi, stanowią rozwinięcie i udoskonalenie wcześniejszych motywów Wolffa, które później pojawiają się w innych jego realizacjach, takich jak kaplica Firlejów w Lublinie. Układ sztukaterii kopuł kaplic w Turobinie stanowi początek rozwoju dekoracji Wolffa, której finalnym efektem jest kaplica Firlejów. Dekoracje sklepienne nawy kościoła w Turobinie, choć wynikają z XX-wiecznej rekonstrukcji, nawiązują do oryginalnych wzorców. Sklepienia prezbiterium i kaplic, zachowane w autentycznej formie, odzwierciedlają wpływ wzorców zamojsko-lubelskich na twórczość Wolffa, jednocześnie wprowadzając nowe rozwiązania, które stanowiły inspirację dla kolejnych pokoleń budowniczych w regionie³².

³² M. Letkiewicz, *Sztukatorski wystrój sklepień tzw. renesansu lubelsko-kaliskiego w pierwszej tercji XVII w. Próba ustalenia chronologii, problem rozprzestrzeniania się i zasięgu*, „Roczniki Humanistyczne” 29(1981), z. 4, s. 71-82.

Twórcy kościoła w Turobinie

Kościół parafialny w Turobinie należy do nielicznych przykładów budowni Lubelszczyzny z tamtego okresu, których autorstwo jest udokumentowane. W wyniku badań nad mecenatem Tomasza Zamojskiego odnaleziono dokument wiążący inicjały na łuku tęczowym kościoła z nazwiskiem artysty Jana Wolffa. Wolff jest jednak autorem jedynie dekoracji budowli, podczas gdy za twórcę planu i programu architektonicznego uznaje się Jana Jaroszewicza, współpracującego z Wolffem. Rozdzielenie ról projektanta i wykonawcy wynikało z nowoczesnej organizacji budownictwa w Ordynacji Zamojskiej. Poznanie sylwetek i twórczości architektów jest kluczowe dla zrozumienia genezy rozwiązań zastosowanych w turobińskiej świątyni oraz ułatwia analizę porównawczą³³.

Przywilej turobiński z 17 marca 1623 roku jest najstarszym dokumentem wspominającym Jana Wolffa. W zamian za dożywotnie użytkowanie gruntu w Turobinie, Wolff zobowiązał się do działań na rzecz świątyni oraz wystawienia cegielni. Warunkiem dożywotniego korzystania z gruntu było także kształcenie syna w „rzemiośle mularskim” i jego praca na rzecz miasta. Wolff przybył do Turobina około 1620 roku, ożenił się z Elżbietą, młodą wdową po turobińskim arendarzu Kasprze Sołdanie, która urodziła mu syna Stanisława i córkę Jadwigę. Po śmierci Elżbiety w 1635 roku Wolff poślubił drugą żonę, Elżbietę primo voto Rzeczycką, która zmarła w 1639 roku. Córka Jadwiga wyszła za mąż w 1643 roku za muratora Adama Zimno, zwanego Zimnickim. Syn Stanisław prawdopodobnie zmarł w młodym wieku, co tłumaczy brak późniejszych wzmianek o nim. „Inwentarz klucza turobińskiego” z 1635 roku odnotował, że Wolff był właścicielem kamienicy, ogrodów i słodowni w Turobinie. Po ukończeniu prac nad kościołem Wolff spędzał zimy w mieście, produkując ceramikę budowlaną, a latem pracował w Zamościu, gdzie również nabył nieruchomość, stając się obywatelem dwóch miast³⁴.

W pierwszej połowie XVII wieku Wolff zajmował wysoką pozycję wśród muratorów zamojskich. W dokumentach nazywany był niekiedy architektem, brał udział w taksowaniu domów i był powoływany na świadka w sprawach sądowych muratorów. Imię, spolszczone później na Jan, nazwisko oraz bliskie stosunki z niemieckimi muratorami wskazują na niemieckie pochodzenie Wolffa. Pisał poprawnie po polsku i zmienił niemiecką pisownię nazwiska na „Jon

³³ Zob. W. Ziń, *Kościół uchański jako ogniwo kształtujące architekturę sakralną Lubelszczyzny na przełomie XVI i XVII w.*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej. Architektura”, 5(1961), s. 1-137.

³⁴ J. Kowalczyk, *Turobińsko- zamojski murator Jan Wolff oraz jego dzieła na Lubelszczyźnie*, „Biuletyn Historii Sztuki” 24(1962), nr 1, s. 123-127.

Wolph". Zmarł podczas epidemii w Turobinie przed 21 kwietnia 1653 roku.

Pierwszym znanym dziełem Wolffa jest sztukatorska dekoracja kościoła w Czemiernikach, fundacji ks. Henryka Firleja. Oprócz dekoracji sklepień, Wolff wykonał chór muzyczny, portal główny i obramienia okien. Kolejne budowle powstały dzięki współpracy Wolffa z Janem Jaroszewiczem dla Ordynacji Zamojskiej. Od 1620 roku prowadził prace przy kościele w Turobinie, a po 1624 roku pracował przy rozbudowie kościoła pw. Wniebowzięcia NMP w Uchaniach. Wolff jest również autorem dekoracji kopuły w kaplicy Firlejów przy kościele oo. Dominikanów w Lublinie. Te cztery obiekty sakralne, powstałe w latach 1610-1630, stanowią zwartą stylistycznie grupę³⁵.

Drugi etap twórczości Wolffa to dzieła architektury świeckiej w Zamościu, gdzie kierował grupą dziesięciu murarzy. Wspólnie z Janem Jaroszewiczem przebudowywał ratusz w latach 1639-1651, pracował przy pałacu ordynatów oraz przy kamienicach na Rynku Głównym. Wolffowi przypisuje się także autorstwo dekoracji sklepień naw kolegiaty zamojskiej z około 1630 roku. Istnieje szereg budowli, których dekorację wiążą badacze z jego warsztatem, jednak bezsporne przypisanie mu autorstwa nie jest obecnie możliwe.

Jan Jaroszewicz, urodzony w 1575 roku, od 1610 roku pełnił funkcję architekta Zamoyskich przez około 60 lat, aż do śmierci w 1670 roku. Otrzymał od Tomasza Zamoyskiego przywilej na wójtostwo lackie i złojeckie oraz pełnił funkcję burgrabiego dworu Zamoyskich. Nadzorował prace budowlane w Zamościu i na terenie całej ordynacji. Przypisuje się mu projekty licznych budowli sakralnych i świeckich w Zamościu oraz poza nim, w tym kościołów w Turobinie i Szczepieszynie oraz kaplicy Firlejów przy kościele oo. Dominikanów w Lublinie³⁶.

Kościół św. Dominika w Turobinie, będący efektem współpracy Jana Jaroszewicza i Jana Wolffa, stanowi przykład harmonijnego połączenia gotyku i renesansu z elementami barokowymi. Rozdzielenie ról projektanta i wykonawcy oraz zaangażowanie lokalnych artystów pod mecenatem Tomasza Zamoyskiego przyczyniło się do powstania unikalnej architektury „typu lubelskiego”. Analiza formalno-stylistyczna oraz badania nad twórczością architektów pozwalają na głębsze zrozumienie wpływów i inspiracji, które kształtowały kościół w Turobinie, czyniąc go ważnym elementem dziedzictwa kulturowego regionu³⁷.

³⁵ M. Kurzątkowski, *Z badań nad kulturą artystyczną ziemi chełmskiej w czasach budowy Zamościa*, [w:] *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*, red. K. Myśliński, Zamość 1969.

³⁶ J. Kowalczyk, *Jaroszewicz Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. E. Rostworowski, t. XI, Wrocław- Warszawa- Kraków 1964-65, s. 11.

³⁷ *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo lubelskie*, t. 8, oprac. M. Gawarecki, J. Łoziński, B. Wolff- Łozińska, Warszawa 1973, s. 31.

Zakończenie

Kościół pw. św. Dominika w Turobinie jest jednym z najważniejszych przykładów renesansowej architektury na Lubelszczyźnie, ukazującym wpływ zarówno lokalnych, jak i zewnętrznych tradycji budowlanych. Jego historia, sięgająca pierwszej połowy XVII wieku, jest świadectwem rozwoju architektury sakralnej pod wpływem kontrreformacji i mecenatu Tomasza Zamojskiego. Kościół ten reprezentuje unikalny typ architektury „typu lubelskiego”, który łączy cechy gotyku i renesansu, z wyraźnym wpływem sztuki manierystycznej i barokowej. Wprowadzenie tego stylu było wynikiem adaptacji włoskich wzorców do lokalnych tradycji budowlanych i warunków społecznych. Realizacja dekoracji wnętrza przez Jana Wolffa, z jednoczesnym nadzorem Jana Jaroszewicza nad całością projektu, pokazuje współpracę lokalnych artystów, którzy wnieśli nowatorskie rozwiązania do architektury sakralnej Lubelszczyzny. Inicjały „I. W.” na łuku tęczowym są bezpośrednim dowodem na ich wkład.

Tomasz Zamoyski i jego żona Katarzyna z Ostrońskich odegrali kluczową rolę w finansowaniu i promowaniu budowy kościoła, co jest przykładem zaangażowania arystokracji w rozwój architektury sakralnej jako narzędzia kontrreformacji. Bogata sztukateria, charakterystyczna dla dekoracji renesansowych i barokowych, wprowadza elementy iluzjonizmu i plastyczności, które były nowością w architekturze kościelnej tego regionu. Motywy roślinne i anielskie główki w dekoracjach sztukatorskich świadczą o wysokim poziomie artystycznym i technicznym wykonawców.

Liczne przebudowy i konserwacje kościoła na przestrzeni wieków, w tym rekonstrukcje po zniszczeniach wojennych i pożarach, są dowodem na ciągłe starania społeczności lokalnej i historyków sztuki o zachowanie dziedzictwa kulturowego. Kościół św. Dominika w Turobinie nie tylko stanowi ważny element krajobrazu kulturowego Lubelszczyzny, ale również jest świadectwem bogatej historii i dziedzictwa artystycznego regionu. Jego analiza formalno-stylistyczna i historyczna umożliwia lepsze zrozumienie rozwoju architektury sakralnej w Polsce, a także podkreśla znaczenie lokalnych tradycji budowlanych w kształtowaniu tożsamości kulturowej regionu³⁸.

³⁸ Zob. G. Łupina, *Krótkie dzieje Turobina*, „Młodzież Seraficka” 1(1939) nr 8; M. Bankowicz, *Roztocze Lubelskie*, Warszawa 1955.

Bibliografia

- Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana*, t. II, z. 6, Warszawa 1885.
- Bankowicz M., *Roztocze Lubelskie*, Warszawa 1955.
- Bondyra W., *Słownik historyczny miejscowości województwa zamojskiego*, Lublin 1992; J. Górak, *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Lublin 1999.
- Bugała J., *Powstanie Styczniowe na Zamojszczyźnie*, cz. I, „Dominik Turobiński” Nr 30(2008), s. 29-30; cz. II, Nr 31(2008), s. 30-32.
- Ćwik W., Reder J., *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
- Gumowski M., *Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959.
- Jasiński H., *Kościół parafialny w Turobinie pod wezwaniem św. Dominika. Monografia architektoniczna*, Lublin 1955 (mps.)
- Kończewska D., *Kościół parafialny w Turobinie. Monografia*, Lublin 2003 (mps. Archiwum Uniwersyteckie KUL).
- Kowalczyk Jerzy, *Jaroszewicz Jan*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, red. E. Rostworowski, t. XI, Wrocław- Warszawa- Kraków 1964-65.
- Kowalczyk Jerzy, *Turobińsko- zamojski murator Jan Wolff oraz jego dzieła na Lubelszczyźnie*, „Biuletyn Historii Sztuki” 24(1962), nr 1, s. 123-127.
- Kurzątkowski M., *Z badań nad kulturą artystyczną ziemi chełmskiej w czasach budowy Zamościa*, [w:] *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*, red. K. Myśliński, Zamość 1969.
- Letkiewicz M., *Sztukatorski wystrój sklepień tzw. renesansu lubelsko- kaliskiego w pierwszej tercji XVII w. Próba ustalenia chronologii, problem rozprzestrzeniania się i zasięgu*, „Roczniki Humanistyczne” 29(1981), z. 4, s. 71-82.
- Litak S., *Podziały administracyjne kościoła łacińskiego w Polsce około 1772 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 89(1982), s. 557.
- Litak S., *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Kraków 1969.
- Łupina G., *Krótkie dzieje Turobina*, „Młodzież Seraficka” 1(1939) nr 8.
- Magier A., *Dekanat Turobin w latach 1919-2000*, Lublin 2012 (mps. Archiwum Uniwersyteckie KUL).
- Niedźwiedz J., *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003.
- Olszański J., *Notatki o Turobinie i Czernięcinie*, „Teki Zamojskie” 2(1939), nr 2, s. 72-84.
- Olszewski D., Wiśniowski E., *Parafia Kije. Zarys dziejów*, Kielce 1993.

- Orgelbrand S., *Encyklopedia powszechna*, t. 25, Warszawa 1867.
- Parafia, [w:] *Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność 2000 lat nadziei*, red. H. Witczyk, Kielce 2000, s. 542.
- Pawluk T., *Dekanat*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 1114.
- Pinkas H., *Encyclopedia of Jewish Communities, Poland, Volume VII: Kielce and Lublin*, Jerusalem 1999.
- Rybczyński H., *Diecezja*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 1307.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. XII, Warszawa 1892.
- Syrokosz S., *Dzieje parafii Turobin*, Lublin 1964 (mps. Archiwum Uniwersyteckie KUL).
- Szablowski J., *Architektura renesansowa i manierystyczna w Polsce*, Kraków 1965.
- Szponar J., *Turobin. Studium historyczno-konserwatorskie, wykonane na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zamościu*, Zamość 1986 [mps. Wojewódzki Konserwator Zabytków oddział w Zamościu].
- Tatarkiewicz W., *O pewnej grupie kościołów polskich z początku XVII wieku*, „Sztuki Piękne” 2(1925-26), s. 3-15; tenże, *Nowożytna architektura w Polsce od renesansu do klasycyzmu* [w:] *Wiedza o Polsce*, t. 4, Warszawa 1933, s. 510-550.
- Tatarkiewicz W., *O sztuce polskiej XVII i XVIII wieku. Architektura, rzeźba*, Warszawa 1966.
- Tatarkiewicz W., *Typ lubelski i typ kaliski w architekturze kościelnej XVII wieku*, „Prace Komisji Historii Sztuki”, T. VII, 1937-38, s. 23-58.
- Tokarczyk R., *Turobin. Dzieje miejscowości*, Lublin 2002.
- Turobin*, [w:] *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. VIII: województwo lubelskie, red. R. Brykowski, E. Rowińska, zeszyt 8: powiat krasnostawski, Warszawa 1964, s. 65-72.
- Verdmon J.L., *Krótką monografią wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskim*, Warszawa 1902.
- Warchoł S., *Nazwy miast Lubelszczyzny*, Lublin 1964.
- Wiśniowski E., *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004.
- Wiśniowski E., *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 1. Średniowiecze, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966.
- Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, województwo lubelskie*, t. 8, oprac. M. Gawarecki, J. Łoziński, B. Wolff-Łozińska, Warszawa 1973.

Zbiór dokumentów Małopolski, wyd. Stanisław Kuraś i Irena Sułkowska-Kuraś, cz.

IV. *Dokumenty z lat 1211-1400*, Wrocław 1969.

Ziń Wiktor, *Kościół uchański jako ogniwo kształtujące architekturę sakralną Lubelszczyzny na przełomie XVI i XVII w.*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej. Architektura”, 5(1961), s. 1-137.

Netografia

<https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/t/43-turobin/96-historia-miejscowosci/70711-historia-miejscowosci>

<https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/turobin-historia-miejscowosci/>

<https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/turobin-historia-miejscowosci/>

https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00241.html

Historical and Heraldic Justification for the Coat of Arms Project of the Turobin Municipality

Historyczne i heraldyczne uzasadnienie projektu herbu gminy Turobin

The word coat of arms comes from the Czech erb, which in turn is a carbon copy of the German Erbe, meaning heritage. The very etymology of this term indicates the way in which coats of arms appeared in our cultural circle. These graphic symbols were initially associated with knightly families, serving as identification marks on the battlefield. The idea was probably born in the era of the Crusades, when there was a need to distinguish enemy foreign knights, who often came from different countries. The collection of initially simple figures was quickly expanded, inspired, m.in, by patterns on oriental works of art observed during the crusades. The coats of arms reached Polish in the 13th century, probably from Germany and Bohemia through Silesia.

Municipal coats of arms appeared in our country almost simultaneously with family coats of arms. New forms of self-government given to cities from the 13th century required the introduction of appropriate symbolism, emphasizing this self-government. Town coats of arms were placed mainly on seals.

The coats of arms of the earth, which are the main object of our interest, were to symbolize all territories, differing in size and political rank. The oldest coats of arms in Poland appeared as coats of arms of district principalities in the 13th century. The first known depiction dates back to at least 1222 and includes an equestrian figure of Prince Casimir I of Opole-Racibórz, holding a shield with a Silesian eagle. The use of this bird in various variants quickly became common in Poland. The old coats of arms of the duchies have often

transformed into the coats of arms of the provinces and some of their elements can be admired to this day.

The coat of arms of a local government unit should be included in the organizational badges, which are a designation of an organizational unit or affiliation to an organizational unit under Article 2(1)(2) of the Act of 21 December 1978 on badges and uniforms (Journal of Laws of 2023, item 71, consolidated text). Organizational badges may also be emblems, emblems, colors of local government units and other items, even commonly used, if the manner of their preparation and use indicates that they are to serve organizational purposes.

Pursuant to Article 3 of the Act on Badges and Uniforms, local government units may establish, by way of a resolution of the decision-making body of a given unit, their own coats of arms, flags, emblems, insignia and other symbols. This regulation has been confirmed in local government acts, according to which the exclusive competence of the municipal council under Article 18(2)(13) of the Act of 8 March 1990 on Municipal Self-Government (Journal of Laws of 2024, item 1465, consolidated text) and the district council, Article 12(10) of the Act of 5 June 1998 on County Self-Government (Journal of Laws of 2024, item 107, consolidated text) includes the adoption of resolutions on the coat of arms of the commune and the county, respectively. The provisions of the Act on Regional Self-Government do not directly indicate the competence of the Regional Assembly to adopt resolutions on the determination of the coat of arms of the Province, however, such jurisdiction should be adopted on the basis of Article 3 of the Act of 21 December 1978 on Badges and Uniforms.

Patterns of symbols of local government units should be established in accordance with the principles of heraldry, vexillology and local historical tradition. To this end, local government units are obliged to apply for an opinion to the minister in charge of public administration (Article 3(3) of the Act of 21 December 1978 on Badges and Uniforms), at which the Heraldic Commission operates as his consultative and advisory body (Regulation of the Council of Ministers of 27 July 1999 on the Heraldic Commission, Journal of Laws 2022, item 1779). The Heraldic Commission deliberates at meetings convened by the chairman as necessary. The chairman of the Heraldic Commission may invite specialists in the field of heraldry and vexillology to meetings. The opinion is adopted in the form of a resolution. The resolutions of the Heraldic Commission are adopted by a majority of votes in the presence of at least half of the Commission, in an open vote, and in the case of an equal number of votes, the chairman's vote is decisive, who signs the adopted resolution. The opinion should be issued within 3 months of submitting the application for its issuance.

In order to organize the rules for creating local government coats of arms, the Polish Heraldic Society during the First Krakow Heraldic Colloquium organized in 1999 developed several dozen conclusions and recommendations that should be taken into account when creating new local government symbols of the Third Republic of Poland. In addition, the issue of the heraldic correctness of local government symbolism is promoted in numerous scientific and popular science works and articles.

BASIC PRINCIPLES OF HERALDRY

Polish heraldry has never developed a uniform heraldic system or any universal set of rules. When creating coats of arms, one must follow the guidelines proposed by the authors of contemporary heraldic publications, who created the rules on the basis of incomplete works of old Polish heraldists and Western studies.

The basic elements of the coat of arms are the shield and the emblem. The shapes of the coat of arms have changed over the years. The first shields in Poland, the so-called Gothic ones, had, in accordance with the stylization of the time, a bottom cut into a pointed arch. The 15th century and the Renaissance brought a return to the forms of Antiquity, including semicircular arches, and this is how the bottoms of the then shields - the so-called Spanish ones - are cut. In this list, we will omit another fashion of placing coats of arms on sophisticated shields with Baroque and Rococo decorated cartouches. Another type of shield that interests us is the eighteenth- and nineteenth-century French shield, popularized in Polish heraldry by the creators of the *Heralds of the Kingdom of Poland Album*, creating new coats of arms for the needs of cities that lost the documentation of their coats of arms. This shield is almost rectangular, with rounded lower corners and a small blade in the center of the bottom.

Nowadays, it is recommended to design coats of arms with the use of the Spanish shield, due to its simplicity, transparency and relative capacity, as well as a reference to the golden age in the history of Poland.

The emblem, the figure placed on the shield, is the most important element of the coat of arms. Basically, any figure, subjected to appropriate styling, can become a coat of arms. Of course, such absurd and non-heraldry figures as vehicles or factories should be avoided. The emblem or emblems should be placed centrally and fill the coat of arms, but not touch to the edges (except for e.g. depictions of water, earth, or defensive walls). It is not recommended to use additional divisions of the shield in order to place several emblems (with exceptions), but to place the figures on one common field.

Colors in the coat of arms are also subject to strict rules. In Poland, there are 7 so-called heraldic tinctures: gold, silver, red, blue, green, black. Sometimes flesh, purple and brown colors are added to this. In the above calculation, two metals are distinguished - gold and silver, and the rest are referred to as colors. Of course, the noblest are gold and silver, respectively. Red, as the colour of life-giving blood, is also high in the hierarchy of colours. The combination of colours and metals is regulated by the principle of heraldic alternation, which forbids the adjoining of two colours and two metals. The exception is black and flesh-colored, which can be adjacent to everything. The principle of alternation is intended to distinguish the emblems from the shield, so that the coat of arms is legible even from a long distance. It also applies to flags.

Briefly we should also mention the language of describing coats of arms, called blazonowanie. Its basic property is to describe the coat of arms from the side of the knight holding the shield, therefore the pages in the description are opposite to those resulting from the drawing. Subsequent rules of blazoning, proposed by Alfred Znamierowski, require that describing begin with the colour of the field, and then with the figures. The colours of the figures are given after specifying their name and location. There are positions of some emblems that are considered standard and then we do not specify them. For example, for a sword, it is a downward position. In the case of a position opposite to the natural one, the term "backwards" is used. The sword with the blade upwards will therefore be placed upside down. There are 9 main zones that determine the position of the figures in the coat of arms. These are, in order: upper right corner, center of the head, upper left corner, right of the center, center of the target (standard position), left of the center, right of the blade, blade (base), left of the blade. The names of these places are not fixed and other terms are allowed, as long as they describe the location precisely.

NATURAL VALUES OF THE TUROBIN COMMUNE

The area of the commune is part of three physiographic regions: Western Roztocze, Zamość Valley and Giełczewska Upland. The Por River (left tributary of the Wieprz) flows through the commune. The area of the commune north of the Por River valley lies in the zone of the planned Roztocze Protected Landscape Area. The southern part of the commune is located in the planned Goraj Landscape Park. The commune is located in the Vistula basin and the Wieprz River basin. The area of the commune is drained by the Por River with a length of 52.6 km, which is a left-bank tributary of the Wieprz River. The sources of this river are

located in Western Roztocze. The Por River in the Turobin commune is fed by several nameless watercourses. Within the valley of the Por River, peat soils have developed, used mainly as permanent grassland - meadows. These areas are often excessively humid and require water regulation.

Over 18% of the commune's area is made up of forests, which do not form larger dense complexes, but occur in mosaics mainly in areas with large slopes (slopes and bottoms of ravines). The largest areas are covered by sowing forest and mixed forest. Contemporary forest complexes are characterized by rebuilt tree stands, often incompatible with the habitat. In many regions (especially in peasant forests) pine, larch, red oak and birch were introduced. In addition to forest complexes, meadow complexes occurring mainly in the valley of the Por River play an important role in the landscape of the commune. There are badgers and wolves here. Quail, hoopoe, black woodpecker, great spotted woodpecker, green woodpecker, red kite, sparrowhawk and buzzard also live here. Very rare species include the green-gray woodpecker and the raven. In addition, there are wild boar, deer, roe deer, fallow deer, marten, weasel, grace and fox. Meadow, scrub and water fauna is represented by various species of animals. Rare species include the bittern, the Arctic harrier, the otter, the beaver, the grass snake, and the very rare species - ospreys. In the Turobin Commune there are numerous natural monuments (a group of trees) located in Turobin, Tarnawa, Kolonia and Zagroble. Numerous gorges located in the commune are also an attraction.

MONUMENTS AND MEMORIAL SITES

- Church of St. Dominic in Turobin erected around 1530. It was expanded and transformed in the years 1620-23 by the well-known Lublin mason Jan Wolff, in the style of the Lublin Renaissance of the first half of the 17th century.
- The parish church of St. Catherine in Czernięcin, built according to the design of Władysław Gisges - the builder of the Estate, wooden, from the years 1857-58 with a belfry, inside the main altar from the eighteenth century.
- St. Mark's Chapel in Turobin founded in 1822 - the area of the Turobin Pantheon.
- A grave at the cemetery in Czernięcin, topped with a monument to the fallen inhabitants in Żurawi on February 28, 1918.
- A monument with a plaque in the park in front of the Commune Office dedicated to the heroes of World War II (set up in 1965).

- Monument at the cemetery in Czernięcin in honor of the fallen and missing Poles of the Turobin Land in the years 1939-1945, 1945-1956 (erected in 1995).
- Monument in front of the school in Tokary commemorating the bombing of the village in 1944 (erected on the 40th anniversary of the events).
- Cross in the forest in Tarnawa Duża (the so-called "Mules") commemorating the place of gatherings, oaths and exercises of the Peasant Battalions (set up on 11 November 1943).
- Mass grave of the inhabitants of Gródki (at the Polish-Catholic cemetery in Gródki), shot by the Germans in Turobin in 1942.
- Cross in the park in Turobin commemorating the events of February 28, 1918 in the Crane.
- Soldiers' and partisans' quarters from the Second World War at the parish cemetery in Turobin.
- A plaque in honour of General Zygmunt Szumowski "Sędzimir" - a soldier of the Home Army, placed on the wall of the school in Turobin on 13 November 2011.

HISTORICAL OVERVIEW

Turobin is one of the oldest towns in the Lublin Voivodeship, developing at least since the 12th century as a market and defensive settlement on the so-called Ruthenian route leading from Krakow through Zawichost to Kiev. In historical documents, the village was mentioned for the first time in 1389, in the act of granting the royal village of Turobin by Władysław Jagiełło to Dmitri of Goraj. In 1399, the new owner of Turobin issued a charter of location of the village under the Magdeburg law, appointing Paweł Filipowicz from Radzięcin as the mayor, and granting the settlers 20 years of the so-called free life. In 1400, after the death of Dmitri, the village fell to the widow Beata of Bożedar. Soon, however, conflicts arose between the family members over the division of Dmitri's estate. Finally, in 1415, the court awarded the village of Turobin to Dmitri's daughter Elizabeth. Through her marriage with the castellan of Poznań, Dobrogost of Szamotuły, of the Nałęcz coat of arms, Turobin came into the possession of the Greater Poland family of Szamotulski Świdwa. Thanks to the efforts of the new owners, with the permission of King Władysław Jagiełło in 1420, the town of Turobin was located under the Magdeburg law, on the site of the earlier village of the same name. In 1510, the then owners Andrzej and Wincenty Świdwa renewed the privileges burned in 1509 during the Tatar attack, granting the town the Magdeburg Law

again. Guzowa Wola and Olszanka were also incorporated into the city, and the inhabitants also received two cattle grazing yards and a number of gardens in the Szczepieskie Suburb.

In the 20s of the 16th century, Katarzyna, daughter of Andrzej Świdwa, married Łukasz Górka, castellan of Poznań and brought him half of the Turobin estate as a dowry. Łukasz Górka and Katarzyna Szamotulska had four sons: Jakub, Uriel, Jan and Mikołaj. Of Łukasz Górka's four sons, only one descendant remained - Mikołaj's son, Łukasz II Górka. He left his property to his only son - Andrzej Górka. Andrzej died in 1551, and the five children born from his marriage (from 1525) to Barbara née Kurozwęcka (d. 1545) had no male heirs. The last of the Górkas – Stanisław died childless in 1592.

In 1581 there was an Arian church in Turobin. In 1592, after the death of Stanisław Górka, the Turobin estate was inherited by his four nephews: Andrzej, Piotr, Stanisław and Jan Czarnkowski and Paweł Trojanowski, their proxy and partly also the heir. The estate was then in the possession of the Slutsk princes Olelkovich, as a pledge for a loan taken by Górka. The Olelkowicz family gave the pledge to Paweł Szczawiński, who in 1596 sold the Turobin estate to Chancellor Jan Zamoyski. The Zamoyski family did not care much about the development of the town, although in 1618 they granted the townspeople the privilege of brewing beer and honey. They also supported the development of crafts by confirming the privileges of the guilds, but they obtained them much earlier: blacksmith in 1578, furrier, baker and shoemaker in 1566 and cooper in 1589.

Turobin was often destroyed by the Tatars, later the Cossacks (1648) and the Swedes (1656). In 1576, an independent Jewish community was established, and in 1657, a synagogue was built. In 1795, Turobin found itself in the Austrian partition. From 1809, Turobin belonged to the Duchy of Warsaw, and from 1815 it belonged to the Kingdom of Poland. In 1825, a second synagogue was built. During the January Uprising, in 1863, numerous inhabitants of Turobin took part in the fights against the Russians. As part of the restrictions for the participation of the townspeople in the January Uprising, Turobin lost its city rights in 1869. Despite this, the settlement continued to develop. In 1891, the leaseholder of the farm in Turobin was Wiktor Kręciewski. Completely destroyed by 2 huge fires in 1914 and 1915, Turobin did not regain its independent city rights in Poland.

At the end of the 19th century, there was a brick parish church, a brick Orthodox church erected in 1882, a synagogue, a house of prayer, 7 cheders, a house of shelter for the disabled, an elementary school, a commune office with

a contribution and advance fund and a pharmacy. In 1883, the settlement had 366 houses (15 brick) and 3949 inhabitants, including 1548 Jews.

This busy but poor settlement, where local trade and crafts were dominated by Jews, became the seat of the community in the Krasnystaw district of the Lublin Voivodeship. In 1908, 2,700 Jews lived in Turobin, constituting 52% of the total population. September 17, 1939 Turobin was occupied by the Germans. At the end of 1939, transports with about 1,250 Jews from Łódź, Koło, Konin and Słupsk arrived in Turobin. At the beginning of 1940, about 500 Jews from Lublin were brought here, and at the beginning of 1942, all Jews from the surrounding villages were deported to the ghetto in Turobin. About 4 thousand Jews were gathered in this way in the ghetto. In 1942, the Nazis murdered about 2 thousand people in the death camp in Bełżec. Jewish inhabitants of Turobin, and their synagogue was destroyed. After World War II, Turobin and its surroundings were the site of bloody clashes between patriotic forces and supporters of the order represented by the Polish Committee of National Liberation.

On January 1, 1999, the Turobin commune with 24 villages was incorporated into the Biłgoraj district. The Turobin commune is the northernmost commune of the Biłgoraj district, located on an important communication route from Lublin through Biłgoraj to Przemyśl. The town is located about 40 km from Biłgoraj and about 60 km from Lublin. The commune is bordered by the following communes: Żółkiewka, Rudnik, Radecznica, Goraj, Chrzanów, Zakrzew, Wysokie. At the same time, the Turobin commune is adjacent to the following counties: Lublin, Krasnystaw, Zamość, Janów, Biłgoraj.

The Turobin Commune is one of the 213 communes of the Lublin Voivodeship, administratively it is part of the Biłgoraj County, consisting of 14 communes. The commune covers an area of 162.02 km², it is inhabited by 6931 inhabitants, including 3617 women and 3314 men. It covers 24 villages (24 villages). The Turobin commune ranks third in the Biłgoraj district in terms of population. The highest population density is recorded in the following villages: Turobin - Przedmieście, Czernięcin Główny and Załawcze. 53.5% of the commune's inhabitants are of working age, 26.3% of the post-working age and 20.2% of the pre-working age.

Several prominent figures were associated with Turobin. In the second half of the fifteenth century, Michał of Turobin, a canon of Łowicz and archdeacon of Kurzelów, was born here. In 1511, Jan, son of Stanisław, an outstanding expert in Roman law, lecturer and several times rector of the Kraków Academy (d. 1575), was born in the town. In the years 1788-1790, the parish priest in Turobin was Stanisław Staszic. Turobin is the birthplace of Paweł Rzeczycki, a doctor of

theology, after whom his gift has remained in the parish church, a painting of a beautiful brush, depicting the "Descent from the Cross". Szymon Szymonowic (1558-1629), an outstanding humanist and poet of the Renaissance period, lived and died in Czernicin. In the second half of the 19th century, in nearby Tarnawa, Father Piotr Ściegienny (1801-1890) lived with his brother – an independence activist and peasant leader.

CHURCH IN TUROBIN

In 1430, the owners of Turobin built the first Catholic church, which became a filial church of the Czernień parish and retained this character for 100 years. It was burned by the Tatars in 1509. The current one was erected in 1530 under the invocation of St. Dominic. The founders were the Górka family. It was consecrated by Bishop Jakub Buczacki in 1530. In the years 1574-1595 it was converted into a Calvinist church. In the years 1620-1623, it was expanded by Tomasz and Elżbieta Zamoyski. After being profaned by the Cossacks, it was reconsecrated by Bishop Mikołaj Świrski in 1650. It is a stone and brick church, single-nave, in the style of the Lublin Renaissance (with late Gothic elements).

In addition, there was a second, hospital church in the Szczebrzeszyn Suburb dedicated to the Holy Spirit (built in 1461 - demolished in 1803). In 1530, the bishop of Chełm, Jakub Buczacki, combined the funds of three churches: in Czernięcin, a branch church in Turobin and the Holy Spirit church, and created a provost in Turobin. From then on, until the mid-nineteenth century, Czernięcin was a filial church of the Turobin parish. The area of such a vast parish was reduced in the 19th century by separating Czernięcin. In 1932, when the parish of Gilów was established, Gródki was separated, and part of Tokary was incorporated into the parish of Otroczy.

In the 16th century, Turobin was the property of the Górka family, who converted to Calvinism. During this period, numerous Protestants lived here. The situation changed in 1595 when the village became the property of Jan Zamojski. From the beginning of the 17th century, the Turobin estate belonged to the Zamość Estate.

TIMELINE OF THE MOST IMPORTANT EVENTS IN THE HISTORY OF THE TUROBIN COMMUNE

around the 12th–13th centuries – Turobin develops as a trading and defensive settlement on the so-called Ruthenian route, i.e. the trade route from Kiev to Krakow.

1389 – king Władysław Jagiełło grants the royal village of Turobin to Dmitri of Goraj.

1399 – the village of Turobin is founded under Magdeburg law; Paweł Filipowicz from Radzięcin becomes the mayor.

1415 – through marriage, Dobrogost of Szamotuły, husband of Elizabeth (daughter of Dmitri), becomes the owner of the village.

1420 – the town of Turobin is founded on the site of the village of the same name.

around 1420 – Jews begin to settle in Turobin. A Jewish religious community is confirmed in historical sources from the mid-16th century.

early 15th century – west of the town, the Szamotulski family builds a wooden defensive castle, probably destroyed during the Tatar invasion in 1500.

1430 – construction of the first wooden Christian church of All Saints in Turobin.

1461 – construction of the hospital church of the Holy Spirit in the Szczepieszyn suburb, founded by Jan and Andrzej Świdwa.

1509 – the town is destroyed by the Tatars; the parish church of All Saints is burned.

1510 – Andrzej and Wincenty Świdwa restore town privileges destroyed by the Tatars and regrant Magdeburg rights.

around 1523 – through marriage to Katarzyna Szamotuły, half of the Turobin estate becomes the property of Łukasz Górka.

1530 – construction and consecration of a new brick parish church of St. Dominic, founded by the Górka family.

1559 – Stanisław Górka, grandson of Łukasz, becomes the owner of the town and the entire Turobin estate.

around 1568 – a new wooden defensive castle is built on the Por River, surrounded by a moat.

around 1578 – a town hall is built in Turobin.

1595 – Turobin and the entire estate are purchased by Jan Zamojski and incorporated into the Zamość Estate.

1620–1623 – the parish church of St. Dominic is expanded by builder Jan Wolff, funded by Tomasz and Elżbieta Zamoyski.

- 1648 – Turobin is destroyed as a result of the invasion of Bohdan Khmelnytsky's Cossacks.
- 1656 – final destruction of the Turobin castle by the Cossacks; the town is also destroyed by the Swedish army during the Swedish Deluge.
- 1788–1790 – Stanisław Staszic serves as parish priest in Turobin.
- 1822 – construction of the chapel of St. Mark (Florian) on the site of the former church of All Saints and the Blessed Virgin Mary.
- 1861 – the so-called insurgent cross is erected near the chapel of St. Mark (Florian).
- 1869 – Turobin loses its city rights by decision of the tsarist authorities.
- 1908 – on the initiative of Fr. Torczyński, the Volunteer Fire Brigade is established in Turobin.
- 28 February 1918 – eight residents of the Turobin commune are killed in an unequal fight with Austrian gendarmes in Żurawie. A monument-topped earth mound is erected on their grave in Czernięcin cemetery.
- 4 November 1918 – local members of the Polish Military Organisation disarm the Austrian gendarmerie post in Turobin.
- 1918 – a commemorative cross is erected on the market square in Turobin in honor of those killed in Żurawie.
- 1920 – construction of a new 7-grade elementary school.
- 1933 – construction begins on a new two-storey elementary school building.
- 17 September 1939 – Polish forces under Lt. Col. Stanisław Trzebunia fight near Turobin.
- 1 August 1942 – 20 young men from Horodok are murdered in Turobin by the German occupiers.
- 22–24 May 1944 – the village of Tokary is bombed by German aircraft.
- 27 July 1944 – liberation of Turobin from German occupation.
- 1949 – the Water Company is established in Turobin to regulate the Por River.
- 1951 – destruction of the church of St. Dominic as a result of fire.
- 1958 – electrification of Turobin.
- 1963 – establishment of the Union of Fighters for Freedom and Democracy in Turobin.
- 1971–1977 – two apartment blocks are built along with the Health Centre, House of Hygiene, and clinics (including a veterinary clinic).
- 1975–1998 – Turobin Commune is part of the Zamość Voivodeship and Krasnystaw County.
- 7 September 1975 – the Cooperative Bank in Turobin is restructured.

- 8 May 1977 – the Collective Municipal School in Turobin is named after Tadeusz Kościuszko.
- 1980 – establishment of the Provisional Founding Committee of the Trade Unions “Peasant Solidarity” in Turobin.
- since 1981 – patriotic celebrations of May 3 Constitution Day and November 11 Independence Day are resumed in the park near the cross by the Commune Office.
- 9 May 1982 – the High School in Turobin is named after Jan Zamoyski.
- 1983 – filial chapels of the Turobin parish are built in Huta Turobińska (St. Anne) and Guzówka (St. Maximilian); in 1984, also in Tarnawa Duża (Our Lady of the Rosary).
- 1 January 1999 – the Turobin commune is incorporated into Biłgoraj District.
- 2006 – a replica of the 1861 insurgent cross is erected near the chapel of St. Mark in the Turobin Pantheon.
- 1 January 2024 – Turobin regains city rights.

HERALDIC TRADITIONS IN THE COMMUNE

The coat of arms as the emblem of the city and the seal as a confirmation of the credibility of documents issued by the city chancellery are among the elementary attributes of every city. It is not known whether these attributes were possessed by the city of Turobin in the times of the Świdwa family. The oldest known seal of the city of Turobin comes from the 16th century. The coat of arms depicts a Renaissance shield in which a golden boat in a red field was placed as the coat of arms of the Górka family. Above the boat there are the letters SCAG, which may stand for *STEMMA CAPITANEI ANDREAE GÓRKA* (coat of arms of the starost Andrzej Górka). Around the rim of the seal is the inscription * *SIGILUM* * *CIVITA* * *THUROBIN* (seal of the city of Turobin). The diameter of the round seal is 29 mm. This seal is next to a document from 1719 in the Lublin Archives and is a testimony that despite the fact that the town passed into the hands of the Zamoyski family at the end of the 16th century, the Górka coat of arms was not changed and it was still used for nearly 200 years.

The change of the seal took place only in the 18th century and was marked by the introduction of the Zamoyski coat of arms on the seal stamp. The new seal is already oval and depicts the coat of arms of Jelita (three copies) in an oval shield decorated with labras, covered with a crown and crowned with a goat protruding at the top. Along the rim there is an inscription: *SEAL OF THE VOYTÓW OFFICE OF THE CITY OF TUROBIN* (oval 39-33 millimeters).

This seal, impressed on a document from 1772, was found in the Czapski collection in Kraków.

The same coat of arms of the Zamoyski family also bears the third seal, perhaps created in the 17th century, much smaller and oval. It also has three copies in a shield, a crown with a semi-goat at the top, and two palm branches on the sides, and a Latin inscription: + SIGILLUM ADVOCATIALE TUROBINEN (oval 23-19 millimetres) and is next to a document from 1708 in the Archives of the City of Lublin.

However, these coats of arms were forgotten in the post-partition times. Already in 1847 it could not be recreated and a new one had to be designed for the Official Album of the coats of arms of all the cities of the Kingdom - a servant with a horse led by the bridle.

Turobin had its own coat of arms, which was changed twice in the history of the town. In the 17th century, the town had the coat of arms "Łódź" of Górków, and in the 18th century the coat of arms of "Jelita" Zamoyski. Historical and heraldic research shows that there is a solid basis for using the Górków coat of arms "Łódź" - the image of a golden boat in a red field - as historically the first.

In view of the above, it is proposed that the coat of arms of the Turobin Commune should be a golden boat in a red field.

The colours used in the coat of arms symbolize: gold – delicacy, kindness, encouragement, sublimity, nobility, the Sun; red – glory, courage, bravery, fire. The color of gold, by association with golden fields of cereals, is a good symbol of agriculture. Regardless of this, color configurations are also important: gold and red mean freedom, constancy, independence, silver and red - courage.

FLAG OF THE TUROBIN COMMUNE

As the flag of the Turobin Commune, we offer a simple, so-called heraldic flag with the emblem moved to the front of the flag. The design depicts a flag with the coat of arms of the commune (without a shield) on a red sheet. Such a flag refers to the rules used in the Middle Ages for banners. The flag design shows a panel with a 5:8 aspect ratio.

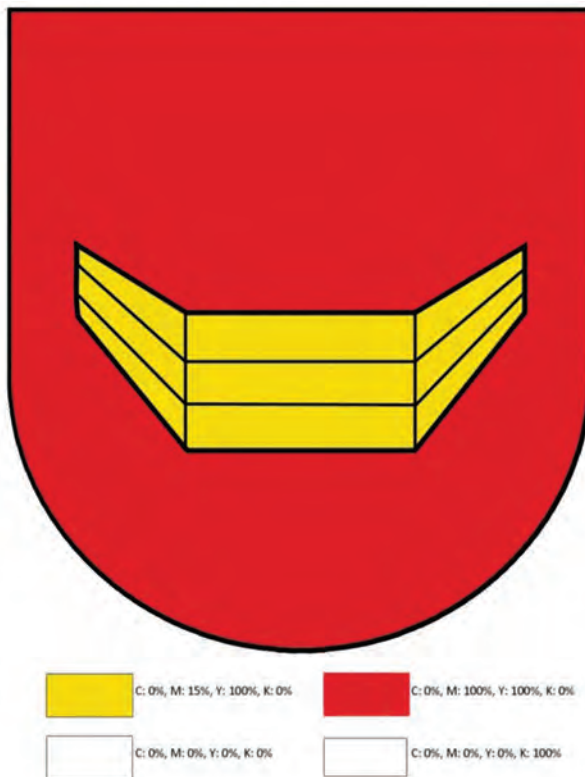
OTHER SYMBOLS OF THE COMMUNE

Other symbols of the commune, such as the seal and the banner, are derived from the coat of arms and the flag, respectively. A banner is a vertical variation of a flag, displaying the emblems in a vertical arrangement. The seals - communal, mayoral, and Soviet - are circular, with a diameter of 36 mm. Each seal features

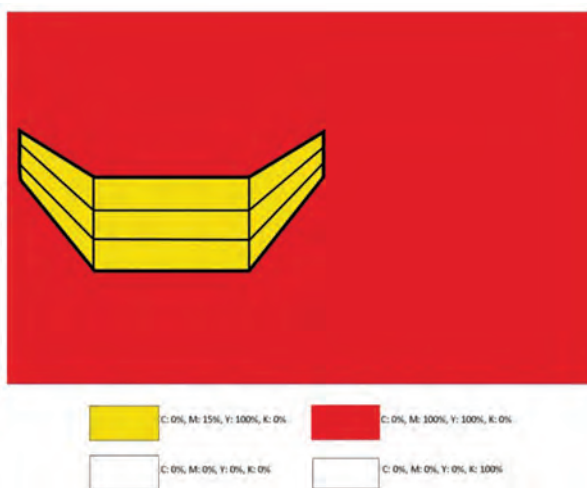
an emblem in the center and an appropriate inscription on the surrounding ring, starting with a cross at the 12 o'clock position.

ATTACHMENTS:

1. Colourful drawing of the design of the coat of arms of the Turobin Commune

2. Colorful drawing of the Turobin Municipality flag design

3. Colorful drawing of the banner design of the Municipality of Turobin

4. Drawing of the design of the seal of the Municipality of Turobin

5. Drawing of the design of the seal of the Head of the Turobin Commune

6. Drawing of the design of the seal of the Turobin Commune Council

SELECTION OF LITERATURE

- Bankowicz Marian, *Roztocze Lubelskie*, Warszawa 1955.
- Baranowski Bohdan, *Życie codzienne małego miasteczka w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1975.
- Bargiel Bolesław, Libera Jerzy, *Dwie kolekcje zabytków archeologicznych z okolic Byszowej i Turobina*, Lubelskie Materiały Archeologiczne 1990, III.
- Bogucka Maria, Samsonowicz Henryk, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986.
- Bondyra Wiesław, *Słownik historyczny miejscowości województwa zamojskiego*, Lublin 1992.
- Chlebowski Bronisław, *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego*, Vol. XII, Warszawa 1892.
- Chomicki Andrzej, *Herby miast i ziem polskich*, Warszawa 1939.
- Ćwik Władysław, Reder Jan, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
- Dudziński Piotr, *Alfabet heraldyczny*, Warszawa 1997.
- Dzieje Lubelszczyzny*, Vol. I-VI, Warszawa 1974-1989.
- Flis Jerzy, *Obiekty sakralne parafii Turobin jako przejaw religijności*, ms. Lublin 1973.
- Gail Tadeusz, *Herby szlacheckie Polski porozbiorowej*, Gdańsk 2005.
- Głowacki Leszek, *Działania wojenne na Lubelszczyźnie w roku 1939*, Lublin 1986.
- Górak Jan, *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Lublin 1999.
- Górak Jan, *Podcieniowa zabudowa miasteczek Lubelszczyzny*, Zamość 1996.
- Górzyński Stanisław, Kochanowski Jan, *Herby szlachty polskiej*, Warszawa 1990.
- Gumowski Marian, *Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959.
- Historia chłopów polskich*, ed. Stanisława Inglota, Vol. I-II, Warszawa 1970-1972.
- Jasiński Henryk, *Kościół parafialny w Turobinie*, ms. Lublin 1960.
- Kawałko Dariusz, *Cmentarze województwa zamojskiego*, Zamość 1994.
- Kermisz Józef, *Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej 1788-1794*, Vol. I, Lublin 1939.
- Kulikowski Andrzej, *Heraldyka szlachecka*, Warszawa 1990.
- Maciąg Michał, *Podanie o początku Turobina*, Wiśła 1902, Vol. XVI.
- Markiewicz Jan, Szczygieł Ryszard, Śladkowski Władysław, *Dzieje Biłgoraja*, Lublin 1985.

- Miasta polskie w tysiącleciu*, Ossolineum 1965.
- Mieczysław Tadeusz, *Zarys fizyczno-geograficzny województwa lubelskiego*, Lublin 1932.
- Niedźwiedz Jerzy, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003.
- Niesiecki Kasper, *Herbarz Polski*, Vol. I-X, Lipsk 1839-1846.
- Paprocki Bartosz, *Herby rycerstwa polskiego*, ed. K. J. Turowski, Kraków 1858.
- Pinkas Haim, *Encyclopedia of Jewish Communities*, Poland, Vol. VII: Kielce and Lublin, Jerusalem 1999.
- Przesmycka Elżbieta, *Lubelszczyzna. Wielokulturowość osadnictwa, budownictwa i architektury*, Lublin 2008.
- Przywileje miasta Turobina*, ed. Dariusz Wojnarski, Zamość 2024.
- Ptański Jan, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa 1949.
- Rospond Stanisław, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984.
- Seroka Henryk, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002.
- Syrokosz Stanisław, *Dzieje parafii Turobin*, ms. Lublin 1964.
- Szponar Józef, *Turobin. Studium historyczno-konserwatorskie, wykonane na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zamościu*, Zamość 1986.
- Szymański Józef, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993.
- Szymański Józef, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2002.
- Tabela miast, wsi i osad Królestwa Polskiego*, t. I-II, Warszawa 1827.
- Tokarczyk Roman, *Turobin. Dzieje miejscowości*, Lublin 2002.
- Warchoł Stanisław, *Nazwy miast Lubelszczyzny*, Lublin 1964.
- Zbiór dokumentów Małopolski*, eds. Stanisław Kuraś, Józefa Sułkowska-Kuraś, Vol. IV. Dokumenty z lat 1211-1400, Wrocław 1969.
- Znamierowski Alfred, *Insygnia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003.

Websites:

- <http://tnn.pl/Turobin,2875.html>
- <http://www.turobin.pl>
- <http://www.turobin.kuria.lublin.pl/>
- http://www.jewishgen.org/Yizkor/pinkas_poland/pol7_00241.html

Turobin - Encyklopedia Gmin Żydowskich³⁹

Turobin – Encyclopedia of Jewish Communities

Turobin

Liczby populacji

Rok	Ogólna populacja	Żydzi
1564	1,225	-
1662	707	160
1765	-	985
1810	1,963	511
1827	2,026	-
1857	2,539	951
1897	2377	1,509
1921	1,592	965
1939	-	1400

Turobin po raz pierwszy wzmiankowany jest na początku XIV wieku jako prywatna wieś szlacheckiej rodziny. W 1389 roku król Władysław Jagiełło nadał mu status miasta. Pod koniec XVI wieku został włączony do sieci majątków szlacheckich dynastii Zamoyskich, którzy inwestowali w niego i go rozwijali. Za ich czasów status ekonomiczny Turobin poprawił się i chociaż miasteczko zachowało rolniczy charakter, odbywały się w nim dni targowe i dwa jarmarki rocznie, a także było ośrodkiem handlowym powiatu.

Jednakże okres prosperity dobiegł końca w latach 1648-49, wraz z inwazją Kozaków, a następnie wybuchem pierwszej wojny ze Szwedami w 1656 r. W 1701 r. Turobin nawiedziła epidemia cholery, która pochłonęła wiele ofiar śmiertelnych. W 1795 r., po trzecim rozbiórce Polski, Turobin znalazło się pod

³⁹ Tłumaczenie z: *Pinkas Hakehillot: Encyklopedia Gminy Żydowskie, Polska*, tom VII, s. 241-244, wydawnictwo Yad Vashem, Jerozolima.

panowaniem austriackim, a w 1815 r. stało się częścią Królestwa Polskiego jako rosyjski protektorat.

Ludność żydowska do 1918 r.

Możliwe, że pierwsze rodziny żydowskie były w Turobin już w drugiej połowie XVI wieku, ponieważ miasteczko pojawia się na liście osad żydowskich w 1580 roku. Po tym, jak T stało się częścią dóbr zamojskich, liczba Żydów wzrosła. Korzystali oni ze wszystkich przywilejów przyznanych Żydom przez tę rodzinę we wszystkich jej posiadłościach. Obejmowały one prawo do budowania domów i prowadzenia handlu bez ograniczeń. Mogli również budować synagogę i dom dla rabina oraz przedmioty święte. Większość Żydów zajmowała się w tym czasie handlem i rzemiosłem, w szczególności handlem futrami, gałęzią, która rozwinęła się w poprzednich stuleciach i zapewniła Turobinowi sławę w całym regionie i poza nim.

W XIX i XX wieku nie zaszły żadne zmiany w strukturze zawodowej Żydów. W 1851 roku w T było 126 głów rodzin żydowskich: 75 z nich zajmowało się handlem, 30 rzemiosłem, pięciu było karczmarzami, kilku pracowało w rolnictwie i hodowli bydła, a niektórzy nie mieli zawodu i wykonywali jakąkolwiek pracę, jaką mogli dostać. Największą grupę żydowskich rzemieślników stanowili krawcy, a drugą co do wielkości rzeźnicy. Wśród kupców było 54 straganowiczów na targu lub handlarzy ulicznych, a 16 sklepikarzy. Pod koniec XIX wieku miejscowy Żyd założył mały zakład obróbki skóry, a także rozwinęło się domowe tkactwo.

Już na początku XVII wieku w Turobin istniała zorganizowana społeczność. Jej przedstawiciele działali w „Radzie Czterech Ziem”, a jej rabini byli znani w Polsce i za granicą. Pod koniec XVIII wieku Moshe ben Pinchas wziął udział w żydowskiej delegacji na „Sejm” – Sejm Czterech Ziem (1788–92) – która została zaproszona w celu omówienia „reformy Żydów”. Społeczność obejmowała również Żydów z kilku okolicznych wiosek i miasteczka Żółkiewka. W 1775 roku uzgodniono, że Żółkiewka powinna mieć własną społeczność. W latach 30. XIX wieku w Turobin wybudowano nową synagogę zbudowaną z kamienia i poświęcono cmentarz na obrzeżach miasta.

Na początku stulecia rabinem i przewodniczącym Sądu Rabinackiego był R. Shimon Wolf Auerbach, który reprezentował także społeczność w „Radzie Czterech Ziem” (zmarł w 1632 r.). Spośród rabinów, którzy go zastąpili, znany R. Shmuela Be”r Naftali Hirsza (zmarłego w 1632 r.); R. Menachema Monisha Chayuta (rabina w latach 70. XVII w.), syna wybitnego R. Yitzhaka Chayuta z Brodów; R. Yitzhaka Be”r Uri Shraga Feiwela (1673); R. Zacharia Mendela

(1691), autora „Be'er Heteiv” – komentarza do „Yoreh Deah” i „Choshen Miszpat”; R. Natan Nute Shapira (zm. 1762); R. Elazar Lando (zm. 1794); R. Aryeh Yehuda Leibush Igra; R. Noah Szmuel Lipszyc (od 1898), autor „Divrei Shmuel” i „Zer Zahav”, a także uczeń „Widzącego z Lublina”; i R. Eliahu Lando, potomek R. Elazara, który sprawował urząd przez 40 lat aż do swojej śmierci w 1910 roku.

Przez setki lat społeczność Turobina była głęboko religijna i silnie inspirowana chasydyzmem. Przez pewien czas w mieście mieszkał R. Israel Morgenstern, brat R. Menachema Mendla z Kocka. Dopiero na początku XX wieku do Turobina dotarły ruchy Haskali i syjonistyczne. Pierwsza grupa syjonistyczna powstała w 1904 roku, a w 1906 roku znajdujemy wzmiankę o oddziale Poalej Syjon. Przed I wojną światową pojawiły się oddziały Mizrchi i kilku syjonistycznych grup młodzieżowych. W 1906 roku powstał również oddział Bundu. W 1913 roku otwarto Żydowską Bibliotekę Publiczną.

W przededniu I wojny światowej w Turobina wybuchły zamieszki antysemickie i wielu Żydów zostało zaatakowanych. Żydzi mieli sami rozpocząć zamieszki. Gdy wybuchła wojna, akty przemocy zostały wznowione. Wycofujący się żołnierze rosyjscy połączyli siły z miejscowymi mieszkańcami, aby splądrować żydowskie sklepy i domy. Podczas wojny życie gospodarcze niemal stanęło w miejscu, brakowało surowców, a wielu miejscowych Żydów popadło w nędzę. Społeczność otworzyła publiczną kuchnię dla potrzebujących i dostarczała 200 posiłków dziennie bezpłatnie. Pod koniec 1918 roku, gdy wojska generała Hallera wyzwoliły miasto spod okupacji austriackiej i niemieckiej, Żydzi zostali zaatakowani i pobici przez polskich żołnierzy.

W czasie wojny zniesiono ograniczenia nałożone przez carat na działalność publiczną i polityczną, a Żydzi w Turobinie mogli swobodnie angażować się w przedsięwzięcia kulturalne i polityczne.

Żydzi w okresie międzywojennym

W latach 1920-21, po wybuchu wojny polsko-bolszewickiej, Rosjanie wycofali się, zabierając ze sobą zakładników polskich i żydowskich. Zostali oni ostatecznie uwolnieni przez Wojsko Polskie. Po odejściu Rosjan ataki na Żydów trwały nadal, pod pretekstem, że współpracowali z bolszewikami. Dopiero gdy jeden z żydowskich członków Sejmu zwrócił uwagę ministra spraw wewnętrznych na zamieszki w Turobinie, polskiej policji udało się stłumić zamieszki i przywrócić porządek.

W okresie międzywojennym, kiedy Polska została odcięta od rynków rosyjskiego i niemieckiego, Turobin stracił swoją pozycję jako centrum eksportowe, a lokalny handel również zmalał w wyniku kryzysu gospodarczego w całym kraju. W latach dwudziestych i trzydziestych Żydzi ledwo wiązali koniec z końcem, prowadząc drobny handel i handel obwoźny, i w ciągłej konkurencji z polskimi sklepami spółdzielczymi, które powstawały jeden po drugim. Wielu Żydów zostało trwale bezrobotnych i przetrwało tylko dzięki pomocy krewnych w USA lub z funduszy publicznych. Wśród nielicznych ekonomicznie stabilnych byli właściciele dwóch młynów zbożowych, browaru i fabryki bielizny, wraz z kilkoma handlarzami drewna, którzy dzierżawili części lasu właścicielom majątków ziemskich.

Na początku lat dwudziestych amerykański „Joint” pomógł Żydom z Turobina w odbudowie ich działalności. W 1924 r. otwarto Żydowski Bank Spółdzielczy, który udzielał niskoprocentowanych pożyczek kupcom i rzemieślnikom – również przy wsparciu Joint. W 1927 r. Joint sfinansował utworzenie Funduszu Emerytalnego, który przyciągnął około 200 członków – liczba ta wzrosła z czasem. Rzemieślnicy zorganizowali się we własne stowarzyszenie i założyli kolejny Fundusz Emerytalny, który udzielał pożyczek bez odsetek. Tradycyjne organizacje charytatywne, takie jak „Hachnasat Orchim”, „Bikur Cholim” i „Linat Zedek” zostały zreorganizowane i rozszerzyły swoją działalność. Stowarzyszenie byłych mieszkańców Turobina w Stanach Zjednoczonych (założone w 1925 r.) również wspierało te organizacje charytatywne.

Pomimo wszystkich trudności ekonomicznych lata międzywojenne były okresem rozkwitu działalności kulturalnej, politycznej i syjonistycznej w Turobinie. W 1931 roku przybyły organizacje młodzieżowe „Hanoar Hazioni” i „Hechaluc” (Pionier). W mieście działała również filia bardziej lewicowej organizacji młodzieżowej „Hashomer Hatsair”. Wszystkie te organizacje organizowały wydarzenia społeczne i kulturalne, czasami z udziałem ludności żydowskiej w ogóle. Również obóz niesyjonistyczny nie był bezczynny. Stary „Bund” trwał nadal, mając swoją bazę w masie żydowskiego proletariatu w mieście; a w 1922 r. powstała gałąź „Agudat Israel”, której członkowie pochodzili głównie z lokalnych chasydów.

W wyborach do Rady Miejskiej partie żydowskie zazwyczaj zdobywały 6 z 15 miejsc, mimo że ludność żydowska stanowiła ponad połowę mieszkańców miasta. Przez cały okres w skład Zarządu Rady Miejskiej wchodził jeden członek pochodzenia żydowskiego.

Druaga wojna światowa

Na początku września 1939 r. do Turobina przybyli żydowscy uchodźcy z Krakowa i innych miejsc, a miejscowi Żydzi udzielili im pomocy. 18 września Niemcy wkroczyli do miasta, ale wkrótce się wycofali, aby zostać zastąpionymi przez wojska Armii Czerwonej. Jednak dwa tygodnie później Rosjanie wycofali się na wschód do linii ustalonej przez pakt Ribbentrop-Mołotow - w towarzystwie kilku miejscowych młodych Żydów. Pomiędzy wyjazdem Rosjan a ponownym wejściem Niemców w mieście wybuchły gwałtowne zamieszki antyżydowskie. Miejscowi Polacy oskarżyli Żydów o współpracę z Sowietami, włamali się do ich sklepów i domów oraz napadli na żydowskich przechodniów. Niemcy przywrócili porządek i pozostawili w mieście małą jednostkę, aby zorganizować lokalną administrację.

Żydzi zostali schwytani do niewolniczej pracy już w pierwszych dniach niemieckiej okupacji - do usług, budowy i różnych prac w mieście i jego okolicach. Na początku Niemcy nie okazali szczególnej surowości i większość Żydów mogła kontynuować swoją normalną pracę. Wyjście z Turobina nie było zabronione, a wielu kontynuowało swoje interesy w miastach powiatu, a nawet aż do Lublina.

Na początku 1940 r. przybyli żydowscy uchodźcy z Łodzi i Kalisza w zachodniej Polsce oraz z Frampola, Janowa i Biłgoraja. Uchodźcy zostali zakwaterowani w synagodze i innych budynkach publicznych. Z powodu przeludnienia i złych warunków sanitarnych, zimą 1940 r. wybuchła epidemia tyfusu, a w związku z brakiem żydowskiego lekarza, polski lekarz był zmuszony zająć się pacjentami. Po pewnym czasie dołączył do niego żydowski lekarz z Krakowa i wspólnie udało im się powstrzymać chorobę - ale nie wcześniej niż 40 Żydów uległo jej.

Na początku 1940 r. powołano Judenrat składający się z 10 członków, z których większość stanowili byli przywódcy społeczności, a przewodniczącym został Szmuel Drymler. Utworzono również żydowską pomocniczą policję, składającą się z 20 policjantów, z których część stanowili uchodźcy. Natychmiast po tym zażądano od Żydów znacznej składki. Ponieważ zebranie tej kwoty okazało się niemożliwe, Szmuel Drymler udał się do niemieckiego gubernatora dystryktu w Krasnymstawie i przekonał go do zmniejszenia sumy o połowę.

W czerwcu 1940 r. Niemcy wydali rozkaz Judenratowi znalezienia 500 Żydów do niewolniczej pracy w obozie pracy w pobliżu Lublina, ale ostatecznie wysłano tylko 200 osób. Od tego czasu zapotrzebowanie na pracę Żydów stale rosło. Grupa robotników została wysłana do Zamościa i przez sześć miesięcy pracowała przy kopaniu rowów odwadniających i pracach budowlanych. Judenrat od czasu do czasu wysyłał tym Żydom żywność i ubrania, aż wrócili do T. W 1941 r. pewna

liczba Żydów została wysłana do obozu pracy w Rawie Ruskiej w pobliżu granicy z ZSRR, aby kopali rowy przeciwczołgowe. Komitet złożony z 15 członków odpowiadał za żywność i ubrania dla pracowników w obozach. Latem 1941 r., kiedy Niemcy wkroczyli do Związku Radzieckiego, warunki dla Żydów pogorszyły się, żywność stała się rzadkością - i chociaż w Turobinie nie utworzono getta, Żydom nie wolno było opuszczać miasta, chyba że za specjalnym pozwoleniem.

15 maja 1942 r. pięciu oficerów SS pod wodzą Bauera przybyło do Turobina z Krasnegostawu. Ich wymówką było to, że przyjechali, aby sprawdzić wysyłkę żywności i ubrań do robotników przymusowych w Rawie Ruskiej, aresztowali 13 z 15 członków komitetu żydowskiego i rozstrzelali ich. Tylko dwóm pozostałym udało się uciec. SS-mani zgarnęli kolejnych 50 Żydów, zamknęli ich w pokoju w domu Velvela Lorberbauma, który mieszkał w pobliżu biur Judenratu, i zamordowali, rzucając do pokoju granaty ręczne.

Dwa dni później, 17 maja, do Turobina przybyło wielu żołnierzy SS, a wraz z nimi pomocnicze siły Ukraińców. Pozostali Żydzi w mieście, około 2700 dusz, zostali zgromadzeni na rynku i wysłani na śmierć do Sobiboru. Ponieważ nie było faktycznego getta, stosunkowo dużej liczbie Żydów udało się znaleźć kryjówki u polskich sąsiadów lub uciec do lasu.

Po masowych deportacjach w Turobinie pozostała niewielka grupa robotników przymusowych. 14 października zostali oni wysłani przez getto w Izbicy do obozu zagłady w Bełżcu, razem z ostatnimi Żydami z tego dystryktu.

Turobińska synagoga wybudowana w 1825 r. spalona w czasie I wojny, odbudowana 1926 r. Po II wojnie przebudowana na magazyn GS i w końcu rozebrana w 1972 r.

źródło: <https://fotopolska.eu/Turobin/b90720,Synagoga.html?f=371539-foto>

Synagoga w Turobinie

źródło: <https://fotopolska.eu/Turobin/b90720,Synagoga.html?f=371539-foto>

Widok na Turobin z wieży kościoła św. Dominika

źródło: <https://fotopolska.eu/Turobin/b90720,Synagoga.html?f=234412-foto>

Synagoga w Turobinie po II wojnie światowej

źródło: <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/turobin-historia-miejscowosci/>

Przywileje miasta Turobina⁴⁰

The Privileges of the Town of Turobin

Turobin jest jedną z najstarszych miejscowości lubelszczyzny. Rozwijał się najpewniej co najmniej od XII wieku jako osada targowa i obronna przy trakcie ruskim, który prowadził z Krakowa przez Zawichost do Kijowa⁴¹. W dokumentach historycznych informacja o Turobinie pojawiła się po raz pierwszy w 1389 roku, w akcie nadania przez Władysława Jagiełłę wsi królewskiej Turobin Dymitrowi z Goraja. 25 lipca 1399 roku nowy właściciel Turobina wydał akt lokacji wsi na prawie magdeburskim, ustanawiając wójtem Pawła Filipowicza z Radzięcina i przyznając osadnikom 20 lat tzw. wolnizny⁴². W 1415 roku Turobin przeszedł na własność córki Dymitra – Elżbiety. Następnie poprzez jej małżeństwo z Dobrogostem z Szamotuł, herbu „Nałęcz” – Turobin znalazł się w posiadaniu rodu Szamotulskich-Świdwów. 1 marca 1420 roku nastąpiła lokalizacja miasta Turobin na prawie magdeburskim⁴³. Turobin został zbudowany na regularnym planie o cechach układu renesansowego, który zachował się bez większych zmian do obecnych czasów. Na początku XV wieku, na zachód od miasteczka, na kopcu nad stawem, powstał obronny drewniany zamek⁴⁴.

⁴⁰ Na marginesie publikacji Dariusza Wojnarskiego pt. „Przywileje miasta Turobina” Officina Simonidis Wydawnictwo Akademii Zamojskiej, Zamość 2024, ss. 192.

⁴¹ <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/turobin-historia-miejscowosci/>

⁴² Dymitr z Goraja (1340-1400) marszałek Królestwa Polskiego, powierza Pawłowi Filipowicowi z Rudzięcina osadzenie wsi TUROBIN na prawie magdeburskim [Szczepczeszyn, 25 lipca 1399 r.] Zob. *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, cz. IV: *Dokumenty z lat 1211-1400*, Wrocław 1969, nr 1140, s. 313-315.

⁴³ Król Władysław II Jagiełło (ok. 1352–1434) na prośbę Dobrogosta Świdwę-Szamotulskiego herbu Nałęcz (ok. 1390-1453) i żony jego Elżbiety córki Dymitra z Goraja herbu Korczak, zezwala na założenie miasta na prawie magdeburskim we wsi ich TUROBINIE [Sandomierz, 1 marca 1420 r.] Zob. *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, cz. VII: *Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418-1434*, Wrocław 1975, nr 1890, s. 43-45.

⁴⁴ R. Tokarczyk, *Turobin. Dzieje miejscowości*, Lublin 2002, s. 50-75.

W 1430 roku rodzina Szamotulskich ufundowała w Turobinie kościół pw. Wszystkich Świętych, który przez wiek funkcjonował jako filia parafii czerwieńskiejskiej. Drugi kościół, pw. św. Ducha, został wzniesiony w 1461 roku na Przedmieściu Szczembrzeszyńskim, wraz ze szpitalem dla ubogich, istniał tu do 1803 roku. W 1510 roku, ówcześni właściciele Turobina, Andrzej i Wincenty Świdwowie, odnowili spalone podczas napadu tatarskiego przywileje, nadając miastu ponownie prawo magdeburskie. W latach 20-tych XVI wieku Katarzyna córka Andrzeja Świdwy, wyszła za mąż za Łukasza Górkę kasztelana poznańskiego i wniosła mu w posagu połowę włości turobińskiej. Łukasz Górka z Katarzyną Szamotulską miał czterech synów: Jakuba, Uriela, Jana i Mikołaja. Z czterech synów Łukasza Górki pozostał tylko jeden potomek - syn Mikołaja, Łukasz II Górka. Swoją majątek pozostawił on jednemu synowi – Andrzejowi, który zmarł w roku 1551. Ostatni z Górków - Stanisław zmarł bezpotomnie w 1592 roku. Z XVI wieku pochodzi najdawniejsza znana pieczęć miasta Turobin. Herb wyobraża tarczę renesansową, w której umieszczono złotą łódź w czerwonym polu jako herb Górków⁴⁵.

W 1595 roku majątek turobiński został sprzedany kanclerzowi Janowi Zamoyskiemu i został włączony od 1601 roku do Ordynacji Zamojskiej. Inwentarz z 1598 roku tak przekazuje układ przestrzenny i wygląd ośrodka: „Miasto Turobin było z drzewa budowane, oparkanione i przekopem otoczone, do którego bram wjezdnych było trzy. Rozkład zabudowań miasta taki: Domy rynkowe – pierzeje z zamku idąc po lewej stronie, druga pierzeja na północy, trzecia pierzeja wschodnia, czwarta pierzeja południowa”. Dalej wymienione są ulice: Zamkowa, Żydowska, Ruska, Szczembrzeska, Kościelna, Nowa ku łąźni. W 1795 roku Turobin znalazł się pod panowaniem austriackim. W 1809 roku został włączony do Księstwa Warszawskiego, a w 1815 roku do Królestwa Polskiego. W 1859 roku miasto zostało niemal całkowicie zniszczone na skutek wielkiego pożaru⁴⁶.

W 1863 roku zorganizowano w Turobinie Komitet Narodowy Powstania Styczniowego, pod przewodnictwem Walentego Tomczyka. Tajna organizacja została zaprzysiężona w miejscowym kościele przez proboszcza ks. Jana Olszańskiego. 13 marca 1863 roku na cmentarzu parafialnym odbyła się manifestacja patriotyczna, do której skierowano oddział żandarmerii rosyjskiej. W czasie powstania styczniowego mieszkańcy Turobina brali czynny udział w walkach m.in.

https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00241.html

⁴⁵ M. Gumowski, *Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959, s. 85-86; J. Niedźwiedź, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003, s. 85-86; R. Tokarczyk, *Turobin. Dzieje miejscowości*, s. 76-104.

⁴⁶ R. Tokarczyk, *Turobin. Dzieje miejscowości*, s. 105-147.

w bitwach pod Częstoborowicami 30 lipca 1863 r., pod Batorzem 6 września 1863 r., pod Gorajem 28 października 1863 roku. Dziesięciu powstańców zostało skazanych na katorgę na Syberię, wielu aresztowano⁴⁷. Podczas powstania zdekonspirowano w Turobinie działającego na rzecz caratu szpiega. 29 października 1863 roku w okolicach Turobina odbyła się koncentracja lubelskich oddziałów powstańczych (m.in. grupy Waligórskiego, Krysińskiego, Wierzbickiego, Kozłowskiego). W odwecie za udział mieszkańców w powstaniu styczniowym, władze carskie odebrały Turobinowi prawa miejskie. Ukaz cara Aleksandra II z 1 czerwca 1869 roku, zmienił status prawny Turobina – miasteczko zostało jednoznacznie zamienione na osadę⁴⁸.

Przed II wojną światową był siedzibą gminy w powiecie krasnostawskim województwa lubelskiego. W latach 1957-1975 osada Turobin administracyjnie należała do powiatu krasnostawskiego, a w latach 1975–1998 do województwa zamojskiego. Obecnie znajduje się w województwie lubelskim, w powiecie biłgorajskim. 1 stycznia 2024 Turobin odzyskał status miasta⁴⁹.

Recenzowana praca „Przywileje miasta Turobina” autorstwa Dariusza Wojnarskiego, wydana przez Oficyna Simonidis, Wydawnictwo Akademii Zamojskiej w 2024 roku, stanowi istotny wkład w badania nad historią regionalną, zwłaszcza dotyczącą małych ośrodków miejskich w Polsce. Autor przeprowadził szczegółową analizę przywilejów nadanych miastu Turobin od XV do XVIII wieku, co znacząco wzbogaca naszą wiedzę o funkcjonowaniu tej osady w kontekście prawnym, gospodarczym i społecznym. Wojnarski zastosował sprawdzoną metodologię badań historycznych, łącząc krytyczną analizę źródeł z hermeneutyką historyczną.

Opracowanie opiera się na rzetelnie przeprowadzonej kwerendzie archiwalnej, potwierdzonej licznymi odwołaniami do źródeł przechowywanych m. in. w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, w Archiwum Państwowe oraz w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Struktura pracy została starannie przemyślana i logicznie podzielona na wstęp, część główną oraz aneksy. Wstęp dostarcza informacji o kontekście historycznym i metodach badawczych, natomiast główna część pracy zawiera

⁴⁷ J. Bugała, *Powstanie Styczniowe na Zamojszczyźnie*, cz. I, „Dominik Turobiński” Nr 30(2008), s. 29-30; cz. II, Nr 31(2008), s. 30-32.

⁴⁸ <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/turobin-historia-miejscowosci/>

⁴⁹ Zob. W. Bondyra, *Słownik historyczny miejscowości województwa zamojskiego*, Lublin 1992, s. 291–292; J. Górak, *Miasta i miasteczka Zamojszczyzny*, Lublin 1999, s. 94–96; J. Niedźwiedź, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003; S. Warchoń, *Nazwy miast Lubelszczyzny*, Lublin 1964, s. 118–119.

szczegółowe omówienie każdego dokumentu. Aneksy zawierające informacje o urzędnikach kancelaryjnych oraz indeksy geograficzne i osobowe znacząco podnoszą wartość użytkową publikacji. Język pracy jest poprawny, zrozumiały i precyzyjny. Szczególnie warto docenić załączenie transliteracji i tłumaczeń, co pozwala na samodzielną weryfikację przedstawionych informacji. W pracy brakuje jednak bardziej rozbudowanego komentarza analitycznego, który pogłębiłby zrozumienie znaczenia poszczególnych przywilejów w kontekście historycznym. Na przyszłość można rozważyć publikację bardziej zsyntetyzowanej wersji skierowanej do odbiorców pozanaukowych oraz uwzględnienie porównania z przywilejami innych miast regionu.

Publikacja „Przywileje miasta Turobina” autorstwa Dariusza Wojnarskiego jest wartościowym przykładem rzetelnej i wnikliwej analizy historycznej. Publikacja zasługuje na uznanie w środowisku naukowym. Praca Wojnarskiego nie tylko dostarcza szczegółowych informacji na temat przywilejów nadanych miastu Turobin, ale również stanowi przykład starannie przeprowadzonej analizy źródłowej, która może stanowić punkt wyjścia do dalszych pogłębionych badań.

Lista dokumentów zawartych w publikacji

Poniżej przedstawiam szczegółową listę 19 dokumentów uwzględnionych w pracy, wraz z ich regestami oraz miejscami przechowywania oryginałów:

1. *Władysław Jagiełło nadaje prawo magdeburskie Turobinowi* (1 marca 1420, Sandomierz) – oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie⁵⁰ (Dział rękopisów, f. 1-381).

Dokument Władysława Jagiełły z 1 marca 1420 roku, nadany w Sandomierzu, stanowi formalny akt przeniesienia Turobina na prawo magdeburskie. Prawo to, popularne w Europie Środkowej, zapewniało miastom większą niezależność administracyjną, sądową i gospodarczą, umożliwiając ich bardziej dynamiczny rozwój. Przeniesienie Turobina na to prawo wskazuje na strategiczne znaczenie miasta w regionie oraz jego potencjał gospodarczy, szczególnie w kontekście handlu. Tekst dokumentu sporządzono w języku łacińskim, co było standardem w kancelariach królewskich epoki, a jego sformalizowany styl odzwierciedla wpływy retoryki prawniczej. Dokument rozpoczyna się typową formułą średniowiecznych aktów królewskich, wzywającą imię Boga, i podkreśla znaczenie zachowania pamięci o królewskich decyzjach dla przyszłych pokoleń.

⁵⁰ LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKA, Vilnius, Lietuva.

Zawiera szczegółowe regulacje dotyczące usunięcia wpływów prawa polskiego i ruskiego oraz wprowadzenia porządku magdeburskiego. Określa prawa i obowiązki mieszkańców, w tym zwolnienia podatkowe oraz przywileje handlowe. Wprowadza również organizację cotygodniowego targu, co miało na celu wzmocnienie lokalnej gospodarki. Nadanie prawa magdeburskiego Turobinowi było kluczowym momentem w historii miasta, umożliwiającym rozwój samorządności miejskiej oraz przyciągnięcie kupców i rzemieślników. Było to także działanie wzmacniające wpływy królewskie w regionie, a jednocześnie nadające miastu szereg nowych możliwości ekonomicznych i społecznych. Z punktu widzenia badań historycznych dokument ten jest niezwykle istotnym źródłem, ukazującym procesy urbanizacyjne i relacje między władzą centralną a lokalnymi społecznościami. Dokument ten stanowi świadectwo polityki królewskiej, która sprzyjała rozwojowi miast, co w konsekwencji przyczyniło się do wzrostu gospodarczego i społecznego całego regionu.

Lista świadków:

1. Grot z Jankowic h. Rawa,
2. Jan ze Szczekocin h. Odrowąż (ok. 1370-1433),
3. Janusz z Tuliszkowa h. Dryja (ok. 1370-1426/27),
4. Jastrzębiec Wojciech h. Jastrzębiec (ok. 1362-1436),
5. Krystyn z Ostrowa h. Rawa (1352-1430),
6. Mikołaj z Michałowa h. Poraj (ok. 1370-1438),
7. Szafraniec Jan z Pieskowej Skały h. Starykoń (1363-1433),
8. Tarnowski Jan h. Leliwa (ok. 1367-1432/33).

2. Dobrogost Szamotulski nadaje miastu dokument lokacyjny (25 maja 1424, Tarnawa) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-381).

Dokument z 25 maja 1424 roku, wystawiony w Tarnawie przez Dobrogosta Szamotulskiego, jest kluczowym aktem regulującym podstawy prawnoustrojowe miasta Turobin. Jego głównym celem było nadanie Turobinowi praw miejskich w oparciu o prawo magdeburskie, co stanowiło standardowy model organizacji ówczesnych miast. Decyzja ta miała na celu uporządkowanie struktury osadniczej oraz pobudzenie rozwoju gospodarczego i społecznego w regionie. Przywilej zawiera szczegółowe zapisy dotyczące organizacji miasta oraz przywilejów i obowiązków przyszłych mieszkańców. Wskazuje na prawa do budowy młyna, stawów oraz innych niezbędnych obiektów gospodarczych, a także na rozdział gruntów, pastwisk i lasów. Elementy te były kluczowe dla stworzenia podstaw

samowystarczalności miasta i jego mieszkańców. W dokumencie uwzględniono szczegółowe regulacje związane z opłatami i zobowiązaniami mieszczan wobec właściciela ziemskiego. Mieszkańcy byli zobowiązani do uiszczania określonych danin, takich jak denary, oraz do świadczenia usług na rzecz fundatora. Jednocześnie zapewniono mieszczanom istotne przywileje, takie jak korzystanie z określonych zasobów naturalnych, co miało zachęcić nowych osadników do osiedlenia się na tym terenie. Dokument ten odzwierciedla również dynamiczne przemiany społeczne i gospodarcze zachodzące w późnym średniowieczu. Lokacje na prawie magdeburskim były narzędziem właścicieli ziemskich do przyspieszenia rozwoju ich dóbr, co jednocześnie przynosiło korzyści osadnikom poprzez zwiększoną ochronę prawną i dostęp do nowych możliwości gospodarczych.

Lista świadków:

1. Andrzej z Przecławki - szlachcic z ze wsi Przecławka koło Szamotuł w ziemi poznańskiej,
2. Filipowicz Paweł - wójt w Turbinie.

3. *Zygmunt I Stary uwalnia miasto od podatków państwowych na pięć lat (13 marca 1507, Kraków) – kopia: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*⁵¹.

Dokument z 13 marca 1507 roku, wydany przez Zygmunta I Starego w Krakowie, przyznaje miastu Turobin pięcioletnie zwolnienie z podatków państwowych. Przywilej ten został udzielony na prośbę Andrzeja Szamotulskiego, wojewody poznańskiego, w odpowiedzi na zniszczenia miasta i potrzebę jego odbudowy. Akt zwalnia mieszkańców ze wszelkich danin i ceł, mając na celu pobudzenie lokalnej gospodarki oraz przyciągnięcie nowych osadników. Dokument odzwierciedla politykę gospodarczą Zygmunta I, ukierunkowaną na wspieranie strategicznych ośrodków miejskich, oraz podkreśla znaczenie Turobina w regionie ziemi chełmskiej. Sporządzony w języku łacińskim, stanowi przykład formalnego aktu kancelaryjnego, ukazując troskę monarchy o stabilizację ekonomiczną swoich terytoriów. Przywilej ten odgrywał kluczową rolę w procesie odbudowy miasta, wzmacniając jednocześnie relacje królewskie z lokalną elitą.

⁵¹ AGAD, Metryka Koronna, t. 23, s. 67.

4. *Andrzej Szamotulski i Wincenty Świdwa potwierdzają poprzednie przywileje miasta oraz wprowadzają nowe regulacje* (7 stycznia 1510, Szamotuły) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-382).

Dokument z 7 stycznia 1510 roku, wystawiony przez Andrzeja Szamotulskiego i Wincentego Świdwę w Szamotulach, jest aktem prawnym potwierdzającym wcześniejsze przywileje nadane miastu Turobin oraz wprowadzającym nowe regulacje. Celem tego aktu było nie tylko uporządkowanie prawnych podstaw funkcjonowania miasta, ale także dostosowanie ich do aktualnych potrzeb administracyjnych i gospodarczych. W treści dokumentu podkreślono znaczenie utrzymania stabilności prawnej w sytuacji, gdy wcześniejsze przywileje i dokumenty miejskie zostały częściowo zniszczone podczas najazdów Tatarów. Potwierdzając dotychczasowe prawa, wystawcy aktu działali jako właściciele ziemscy odpowiedzialni za rozwój i dobrobyt Turobina, zapewniając mieszkańcom ochronę prawną oraz narzędzia do odbudowy i rozwoju. Dokument szczegółowo reguluje kwestie związane z organizacją sądownictwa miejskiego, porządkiem publicznym, a także obowiązkami mieszczan w zakresie opłat i świadczeń. Uwzględniono również zagadnienia związane z zarządzaniem majątkiem miejskim, w tym wykorzystywaniem gruntów, dostępem do pastwisk oraz obowiązkiem mieszkańców wobec władz miejskich i właścicieli ziemskich. Wprowadzone regulacje, w tym obowiązek świadczenia usług wojskowych, świadczą o znaczeniu strategicznym Turobina w kontekście obrony regionalnej. Historyczne znaczenie tego aktu polega na jego roli w utrzymaniu ciągłości prawnej miasta Turobin oraz w adaptacji lokalnego ustroju prawnego do zmieniających się warunków politycznych i gospodarczych. Dokument stanowi cenne źródło do badań nad historią samorządności miejskiej oraz rolą właścicieli ziemskich w kształtowaniu struktury miast w XV i XVI wieku. Jego analiza pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy adaptacji miast średniowiecznych do nowych wyzwań społecznych i gospodarczych.

5. *Zygmunt I Stary uwalnia mieszczan od podatku czopowego na okres dwóch kwartałów* (12 maja 1518, Kraków) – kopia: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie⁵².

Dokument z 12 maja 1518 roku, wystawiony przez Zygmunta I Starego w Krakowie, przyznaje mieszkańcom Turobina zwolnienie z podatku czopowego na okres dwóch kwartałów. Decyzja ta miała na celu wsparcie ekonomiczne miasta,

⁵² AGAD, Metryka Koronna, t. 31. s. 241-242.

którego mieszkańcy zostali obciążeni kosztami umocnienia i obrony Turobina przed potencjalnymi atakami wrogów. Przywilej ten podkreśla troskę króla o bezpieczeństwo strategicznych ośrodków miejskich oraz ich zdolność do odbudowy i rozwoju w obliczu zagrożeń zewnętrznych. Zwolnienie z podatku trunkowego, jednego z głównych źródeł dochodów skarbowych, odciążało mieszkańców i umożliwiło przeznaczenie środków na cele defensywne. Dokument wskazuje na rolę Feliksa Zamoyskiego jako odpowiedzialnego za realizację tego zwolnienia, co podkreśla istotność współpracy między królem a lokalnymi władzami administracyjnymi.

6. *Zygmunt August ustanawia skład soli drohobyckiej w mieście (30 kwietnia 1554, Brześć Litewski) – kopia: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*⁵³.

Dokument wydany przez Zygmunta Augusta 30 kwietnia 1554 roku w Brześciu Litewskim przywraca Turobinowi prawo do składu soli drohobyckiej. Akt reguluje kwestie związane z przechowywaniem, handlem i transportem soli, wskazując na znaczenie miasta jako lokalnego ośrodka handlowego. Jednocześnie podkreśla obowiązek przewoźników oraz lokalnych urzędników w zakresie właściwego zarządzania tym strategicznym towarem. W treści dokumentu wyraźnie zaznaczono konieczność ochrony interesów żup solnych w Krakowie, przy jednoczesnym umożliwieniu mieszkańcom Turobina korzystania z przywilejów skladowych. Akt ten wpisuje się w politykę gospodarczą Zygmunta Augusta, mającą na celu wzmocnienie miast królewskich oraz poprawę ich pozycji w sieci handlowej. Przywrócenie składu soli Turobinowi wspierało lokalną gospodarkę i zwiększało znaczenie miasta w regionie.

7. *Zygmunt August zezwala na trzeci jarmark w święto Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła (Warszawa, 5 stycznia 1557) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-396).*

Dokument wydany przez Zygmunta Augusta w Warszawie 5 stycznia 1557 roku nadaje miastu Turobin przywilej organizacji trzeciego dorocznego jarmarku, przypadającego na Święto Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła (25 stycznia). Akt ten podkreśla znaczenie miasta jako rozwijającego się ośrodka handlowego i gospodarczego w regionie. Wprowadzenie dodatkowego jarmarku miało na celu zwiększenie dochodów mieszkańców oraz ożywienie lokalnego handlu, co wpisu-

⁵³ AGAD, Metryka Koronna, t. 86. s. 236-236v.

je się w szerszy kontekst polityki Zygmunta Augusta wspierającej rozwój prowincjonalnych miast Rzeczypospolitej. Przywilej ten uwzględnia również potrzeby kupców i rzemieślników, zapewniając im bezpieczne i stabilne warunki handlu.

Lista świadków:

1. Bzicki Andrzej h. Ciołek (ok. 1530-1567),
2. Czarnkowski Andrzej h. Nałęcz (1507-1562),
3. Dembiński Walenty h. Rawicz (ok. 1504-1584),
4. Drohojowski Jan h. Korczak (ok. 1505-1557),
5. Dunin Stanisław h. Łabędź (zm. 1563),
6. Dziaduski Jan h. Jelita (1496-1557),
7. Działyński Jan h. Ogończyk (ok. 1510-1583),
8. Dzierzgowski Feliks (Szczęsny) Zbożny h. Jastrzębiec (zm. 1571),
9. Dzierzgowski Mikołaj h. Jastrzębiec (ok. 1490-1559),
10. Firlej Jan I h. Lewart (ok. 1520-1574),
11. Garwaski Paweł h. Grzymała (zm. 1560),
12. Górka Łukasz III,
13. Herburt Stanisław h. własnego (1524-1584),
14. Hozjusz Stanisław h. Hozyusz (1504-1579),
15. Jeżowski Jerzy h. Prus (zm. 1557),
16. Kostka Jan h. Dąbrowa (ok. 1529-1581),
17. Kościelecki Janusz h. Ogończyk (ok. 1524-1564),
18. Kretkowski Erazm h. Dryja (ok. 1508-1558),
19. Kryski Wojciech h. Prawdzic (ok. 1530-1562),
20. Ligęza Zygmunt h. Półkozic (zm. 1558),
21. Lutomierski Jan h. Jastrzębiec (ok. 1510-1567),
22. Ławski Stanisław h. Pobóg (1494-1575),
23. Łącki Mikołaj h. Pierzchała (zm. 1571),
24. Maciejowski Stanisław h. Ciołek (ok. 1500-1563),
25. Mielecki Jan h. Gryf (1501-1561),
26. Mielecki Sebastian h. Gryf (ok. 1500-1574),
27. Myszkowski Stanisław h. Jastrzębiec (zm. 1570),
28. Nadarzyński Walenty h. Radwan (ok. 1500-1564),
29. Noskowski Andrzej h. Łada (1492-1567),
30. Ocieski Jan h. Jastrzębiec (1501-1563),
31. Przerębski Jan h. Nowina (ok. 1519-1562),
32. Radziejowski Mikołaj h. Junosza (ok. 1503-1567),
33. Sieniawski Mikołaj h. Leliwa (1489-1569),
34. Sierakowski Jan h. Ogończyk (ok. 1498-1589),

35. Sierpski Andrzej h. Prawdzie (1494-1572),
36. Służewski Jan h. Sulima (ok. 1520-1580),
37. Tarnowski Jan Amor h. Leliwa (1488-1561),
38. Tarnowski Stanisław Spytek h. Leliwa (1514-1568),
39. Tęczyński Stanisław h. Topór (1514-1560),
40. Trzebuchowski Mikołaj h. Ogończyk (zm. 1563),
41. Uchański Arnolf h. Radwan (zm. 1575),
42. Warszawicki Jan h. Paprzyca (zm. 1558),
43. Wolski Stanisław h. Łabędź (zm. 1561),
44. Wolski Stanisław z Podhajec h. Półkozic (zm. 1566),
45. Zborowski Marcin h. Jastrzębiec (zm. przed 1562),
46. Zborowski Marcin z Gulczewa h. Jastrzębiec (1492-1565),
47. Zebrzydowski Andrzej h. Radwan (1496-1560),
48. Zebrzydowski Florian h. Radwan (ok. 1520-1566).

8. *Stanisław Górka nadaje mieszkańcom miasta Turobina prawo produkcji i sprzedaży gorzałki (Piotrków, 7 września 1562) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-397).*

Dyplom z 7 września 1562 roku, wystawiony w Piotrkowie przez Stanisława Górkę, przyznaje mieszkańcom Turobina prawo do produkcji i sprzedaży gorzałki. Nadanie to miało charakter wieczysty i stanowiło wsparcie gospodarki miejskiej, szczególnie w obliczu strat spowodowanych wcześniejszymi najazdami Tatarów oraz pożarami, które dotknęły miasto. Dokument wyraża intencję wzmocnienia finansowego wspólnoty miejskiej, z dochodami przeznaczonymi na odbudowę murów obronnych i inne potrzeby infrastrukturalne. Prawo do produkcji i dystrybucji gorzałki stanowiło ważne źródło dochodów dla mieszkańców, a także dla samego miasta, umożliwiając skuteczniejsze konkutowanie z innymi ośrodkami miejskimi. Dokument określał również wysokość opłat oraz zasady przekazywania dochodów publicznych. W ten sposób nadanie wzmacniało lokalną gospodarkę i sprzyjało rozwojowi wspólnoty miejskiej w trudnym okresie historycznym.

Lista świadków:

1. Chełmicki Adrian h. Nałęcz (ok. 1530-po 1580),
2. Czechrowski Stanisław h. nieznanego (zm. 1604),
3. Dąbrowski Wawrzyniec h. nieznanego,
4. Klonowski Joachim,
5. Kotyński Bartłomiej h. Ogończyk,
6. Luboński Stanisław h. Leszczyc (zm. 1578),

7. Młodecki Stanisław h. Półkozic,
8. Pierzchliński Stefan h. Leszczyc,
9. Rej Mikołaj z Nagłowic h. Oksza (1505-1569),
10. Słaboszewski Marcin h. Godziemba,
11. Sobiekurski Stanisław h. nieznanego,
12. Tarnowski Bartłomiej h. Leliwa,
13. Zdrowski Stanisław h. nieznanego.

9. Stanisław Górka uwalnia pogorzalców od podatków miejskich na dziesięć lat (1567) – kopia: Archiwum Państwowe w Lublinie⁵⁴.

Dokument datowany na rok 1567, wydany przez Stanisława Górkę, hrabiego i starostę kolskiego, jest skierowany do mieszkańców miasta Turobina. Przywilej ten zwalnia mieszkańców poszkodowanych przez pożar z obowiązku opłacania podatków miejskich na okres dziesięciu lat, począwszy od roku 1567. Celem tego aktu było wsparcie odbudowy miasta oraz złagodzenie skutków materialnych, jakie dotknęły lokalną społeczność. Dokument zawiera również instrukcje dla urzędników dotyczące ochrony praw wynikających z przywileju oraz zachowania lokalnych zasobów, takich jak drewno i inne materiały niezbędne do odbudowy.

10. Stanisław Górka nadaje mieszkańcom sto dwadzieścia osiem ogrodów pod miastem (25 lipca 1573, Kórnik) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-399).

Dokument datowany na 25 lipca 1573 roku, wydany przez Stanisława Górkę, hrabiego oraz starostę kolskiego i buskiego, jest aktem nadania mieszczanom Turobina stu dwudziestu ośmiu ogrodów położonych pod miastem. Nadanie to miało na celu wsparcie rozwoju gospodarczego mieszkańców oraz umożliwienie lepszego zagospodarowania terenów miejskich i ich okolic. Tekst dokumentu szczegółowo określa podział ogrodów pomiędzy mieszkańców, opisując lokalizację, wielkość oraz warunki korzystania z tych terenów. Ogrody zostały przypisane do poszczególnych osób imiennie, co wskazuje na dbałość o precyzyjne uregulowanie własności.

⁵⁴ Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta miasta Turobina, ks. 1, s. 385-386.

11. Stanisław Górka przyłącza do miasta łąn sobkowski (26 lutego 1578, Warszawa) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-403).

Dokument wydany w Warszawie 26 lutego 1578 roku przez Stanisława Górkę dotyczy przyłączenia do miasta Turobina łąnu sobkowskiego. Decyzja ta miała na celu rozszerzenie granic miejskich i zwiększenie zasobów gospodarczych miasta. Przywilej stanowił strategiczne działanie mające na celu wzmocnienie ekonomii miasta oraz zapewnienie jego mieszkańcom lepszych warunków rozwoju.

Lista świadków:

1. Czechrowski Stanisław h. nieznanego (zm. 1604),
2. Dembowski Lasota h. Jelita (zm. 1596),
3. Kotyński Bartłomiej h. Ogończyk,
4. Przyjemski Zygmunt h. Rawicz,
5. Spławski Jan h. Leliwa (zm. 1602),
6. Zieleński Adam h. Ciołek.

12. Stanisław Górka potwierdza dotychczasowe przywileje miasta i ustanawia powinności ciążące na mieszczanach (15 marca 1589, Szczepieszyń) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-416).

Dokument wystawiony w Szczepieszyń 15 marca 1589 roku przez Stanisława Górkę stanowi akt potwierdzenia dotychczasowych przywilejów miasta Turobina oraz ustanowienia powinności ciążących na jego mieszkańcach. Treść dokumentu jest kompleksowym świadectwem regulacji prawnych, które określają zarówno prawa, jak i obowiązki społeczności miejskiej. Kluczowym elementem dokumentu jest potwierdzenie wcześniejszych przywilejów, które miały na celu ochronę interesów miasta i jego mieszkańców. Przywilej odnosi się do wolności handlowych, w tym możliwości prowadzenia targów, warzenia piwa oraz prowadzenia działalności gospodarczej w obrębie miasta. Jednocześnie mieszkańcom przyznano prawo do połowu ryb w lokalnych wodach oraz korzystania z zasobów leśnych na potrzeby własne. W dokumencie szczegółowo opisano obowiązki mieszkańców, takie jak płacenie określonych podatków, czynszów oraz inne formy świadczeń na rzecz miasta i zamku. Wprowadzono również regulacje dotyczące handlu, ustalając ceny i zasady wymiany towarowej, co miało na celu zapewnienie równowagi gospodarczej i sprawiedliwości w relacjach handlowych. Dokument zwraca uwagę na kwestie administracyjne, określając sposób wyboru urzędników miejskich oraz procedury rozstrzygania sporów. Podkreśla także obowiązek mieszkańców

do zachowywania porządku publicznego i przestrzegania zasad wspólnego życia społecznego.

Lista świadków:

1. Boglewski Jan h. Jelita,
2. Broniewski Marcin h. Tarnawa (zm. 1593),
3. Dłuski Stanisław h. Grzymała,
4. Dziągiewski Stanisław h. Jastrzębiec,
5. Giryk Henryk,
6. Gostkowski Andrzej h. Gozdawa,
7. Kicki Sebastian h. Gozdawa,
8. Niegolewski Andrzej h. Grzymała,
9. Obiezierski Stanisław h. Nałęcz,
10. Palczewski Piotr h. Orla,
11. Potocki Stanisław h. Pilawa (zm. 1599),
12. Przeborowski Tomasz,
13. Zdrowski Stanisław h. nieznanego.

13. Stanisław Górka przyłącza do miasta grunty wsi Ośmiłany o areale siedmiu i pół łana (2 października 1589, Szczecbrzeszyn) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-417).

Dokument wydany w Szczecbrzeszynie 2 października 1589 roku przez Stanisława Górkę, wojewodę poznańskiego i starostę turobińskiego, dotyczy przyłączenia do miasta Turobina gruntów wsi Ośmiłany o łącznym areale siedmiu i pół łana. Akt ten stanowi przykład poszerzania granic miejskich w XVI wieku w celu wzmocnienia potencjału gospodarczego i demograficznego miast. W treści dokumentu szczegółowo opisano przekazane grunty, określając ich lokalizację, granice oraz sposób użytkowania. Ziemie te miały służyć nie tylko mieszkańcom Turobina, ale także ich potomkom jako wieczysty dar. Wspomniano również o przeznaczeniu części gruntów na wspólne pastwiska oraz rolnicze wykorzystanie przez lokalną społeczność. Istotnym aspektem dokumentu jest ochrona obronności miasta. Przyłączenie nowych ziem wiązało się z zapewnieniem Turobinowi lepszych warunków do obrony przed potencjalnymi najazdami nieprzyjacielskimi, o czym świadczą odniesienia do zabezpieczania granic i mobilizacji sił mieszkańców do wspólnej obrony. Przywilej podkreśla rolę zarówno indywidualnych, jak i wspólnotowych obowiązków w ochronie miasta i jego interesów. Dokument wprowadza również regulacje prawne dotyczące administrowania nowymi ziemiami. Poddani, którzy zajmowali przekazane łany, zostali zobowiązani do świadczeń na

rzecz miasta, takich jak czynsze i inne powinności, z wyłączeniem przymusowego odpracowywania robót. Dokument gwarantuje również swobodę korzystania z lasów i innych zasobów naturalnych.

Lista świadków:

1. Broniewski Marcin h. Tarnawa (zm. 1593),
2. Bzowski Piotr h. Rogala,
3. Czarnkowski Stanisław h. Nałęcz,
4. Czechrowski Stanisław,
5. Dłuski Stanisław,
6. Dzięgielewski Stanisław,
7. Falibowski Jan h. Korab (zm. 1596),
8. Godziszewski Mikołaj,
9. Kicki Sebastian,
10. Lutomirski Piotr h. Jastrzębiec,
11. Niegolewski Andrzej,
12. Niegolewski Jan h. Grzymała,
13. Palczewski Piotr,
14. Potocki Stanisław,
15. Przeborowski Tomasz,
16. Taurzecki Stanisław,
17. Trojanowski Paweł h. Szeliga,
18. Zawisza Franciszek h. Łabędź (zm. ok. 1628),
19. Żardecki Wojciech.

14. Zygmunt III Waza ustanawia w mieście punkt poboru myta mostowego (13 kwietnia 1598, Warszawa) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-422).

Dokument wystawiony przez Zygmunta III Wazę w Warszawie 13 kwietnia 1598 roku ustanawia punkt poboru myta mostowego w mieście Turobin. Jest to akt regulujący kwestie gospodarcze i prawne, mający na celu usprawnienie handlu oraz zapewnienie środków na utrzymanie miejskiej infrastruktury. Dokument wskazuje, że opłaty miały być pobierane od osób i towarów korzystających z mostów i przepraw w obrębie miasta. Fundusze te miały zostać przeznaczone na naprawę i rozbudowę mostów, co było kluczowe dla zapewnienia bezpieczeństwa i sprawności transportu. W treści dokumentu szczegółowo określono osoby i towary podlegające opodatkowaniu, a także grupy zwolnione z opłat, takie jak duchowieństwo i szlachta, zgodnie z obowiązującymi w Rzeczypospolitej przywi-

lejami stanowymi. Dokument zawiera również regulacje dotyczące obowiązków urzędników odpowiedzialnych za nadzór nad poborem myta, w tym rewizorów, którzy mieli sprawować pieczę nad poprawnym wdrażaniem nowych przepisów.

Lista świadków:

1. Abrahamowicz Jan h. Lubicz (zm. 1602),
2. Baranowski Wojciech h. Jastrzębiec (1548-1615),
3. Bykowski Stanisław Jaksa h. Gryf (1540-1624),
4. Chodkiewicz Hieronim h. Gryf (zm. 1617),
5. Ciekliński Piotr h. Abdank (1558-1604),
6. Czarnkowski Andrzej h. Nałęcz (zm. ok. 1616),
7. Dorohostajski Krzysztof Monwid h. Leliwa (1562-1615),
8. Drohojowski Jan Tomasz h. Korczak (zm. 1605),
9. Działyński Mikołaj h. Ogończyk (ok. 1540-1604),
10. Działyński Stanisław h. Ogończyk (zm. 1617),
11. Firlej Jan II h. Lewart (zm. 1614),
12. Firlej Mikołaj h. Lewart (zm. 1600),
13. Gałczyński Jan h. Sokola (zm. 1599),
14. Gembicki Wawrzyniec h. Nałęcz (1559-1624),
15. Gulski Stanisław h. Rola (zm. 1612),
16. Gostomski Hieronim h. Nałęcz (zm. 1609),
17. Heidenstein Reinhold h. własnego (1553-1620),
18. Karnkowski Stanisław h. Junosza (1510-1603),
19. Koszyrski Grzegorz Sanguszko h. Pogoń (zm. 1602),
20. Kościelecki Jan h. Ogończyk (ok. 1544-1600),
21. Krasieński Franciszek h. Ślepowron (zm. 1603),
22. Krasieński Stanisław h. Ślepowron (1558-1617),
23. Leszczyński Andrzej Stanisław h. Wieniawa (ok. 1559-1606),
24. Maciejowski Bernard h. Ciołek (1548-1608),
25. Miński Stanisław h. Prus III (ok. 1561-1607),
26. Mniszech Jerzy h. własnego (ok. 1548-1613),
27. Mniszewski Adam h. Kościeszka (zm. 1610),
28. Niszczyczyński Krzysztof h. Prawdzic (ok. 1540-1617),
29. Ossowski Jan h. Gryf (zm. po 1601),
30. Ostrogski Aleksander h. własnego (1570-1603),
31. Ostrogski Janusz h. własnego (ok. 1554-1620),
32. Ostrogski Konstanty Wasyl h. własnego (ok. 1526-1608),
33. Parys Hieronim h. Prawdzic (ok. 1550-1605),
34. Pretficz Jakub h. Wczele (1546-1613),

35. Pstrokoński Maciej h. Poraj (ok. 1553-1609),
36. Radziwiński Wojciech h. Brodzic (zm. 1607),
37. Radziwiłł Jerzy h. Trąba (1556-1600),
38. Radziwiłł Krzysztof „Piorun” h. Trąba (1547-1603),
39. Radziwiłł Mikołaj Krzysztof „Sierotka” h. Trąba (1549-1616),
40. Rozdrażewski Kacper h. Doliwa,
41. Rudnicki Szymon h. Lis (1552-1621),
42. Sapieha Andrzej h. Lis (zm. 1621),
43. Sapieha Lew h. Lis (1557-1633),
44. Skarszewski Jan h. Leszczyc (zm. 1600),
45. Sobieski Marek h. Janina (1549/1550-1605),
46. Solikowski Jan Dymitr h. Bończa (1539-1603),
47. Tarnowski Jan h. Rola (1552-1604),
48. Tarnowski Stanisław h. Jelita (zm. 1603),
49. Tarnowski Stanisław h. Leliwa (przed 1541-1618),
50. Tylicki Piotr h. Lubicz (1543-1616),
51. Tyszkiewicz Teodor Skumin h. Leliwa (1533-1618),
52. Wojna Gabriel h. Trąba (zm. 1615),
53. Wołucki Paweł h. Rawicz (1560-1622),
54. Zamoyski Jan,
55. Zbaraski Janusz h. Korybut (ok. 1544-1608),
56. Zebrzydowski Mikołaj h. Radwan (1553-1620),
57. Żółkiewski Stanisław h. Lubicz (1547-1620).

15. Jan Zamoyski potwierdza, w części uchyla i ustanawia przywileje miasta (19 lipca 1600, Bełż) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-425).

Dokument wystawiony 19 lipca 1600 roku w Bełżu przez Jana Zamoyskiego dotyczy potwierdzenia, uchYLENIA oraz modyfikacji przywilejów nadanych wcześniej miastu Turobin. Jan Zamoyski, jako właściciel dziedziczny Turobina, podjął się przeglądu oraz reorganizacji rozproszonych i częściowo nieaktualnych praw, aby dostosować je do aktualnych potrzeb miasta oraz interesów jego mieszkańców. Treść dokumentu odnosi się do kilku kluczowych przywilejów: króla Władysława Jagiełły z 1420 roku, Dobrogosta z Szamotuł z 1424 roku oraz Stanisława Górki z 1562 roku. Zamoyski podjął się regulacji relacji między mieszkańcami starego miasta a nowego przedmieścia, szczególnie w kwestiach handlowych, aby uniknąć

konfliktów. Ustalono zasady organizacji targów, zakazując sprzedaży poza wyznaczonymi miejscami, oraz określono szczegóły dotyczące poboru opłat i czynszów.

16. *Tomasz Zamoyski transumuje przywilej Stanisława Górki rozszerzający prawo miejskie na nowe miasto (28 kwietnia 1618, Zamość) – kopia: Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*⁵⁵.

Dokument z 28 kwietnia 1618 roku, wystawiony w Zamościu przez Tomasza Zamoyskiego, dotyczy potwierdzenia i transumowania przywileju nadanego przez Stanisława Górkę. Celem tego aktu było zachowanie ciągłości prawnej i administracyjnej pomiędzy starą i nową częścią miasta oraz zapewnienie mieszkańcom nowej części Turobina takich samych praw i przywilejów, jakie przysługiwały mieszkańcom dawnego Turobina. Dokument gwarantuje mieszkańcom m.in. zwolnienia od pewnych opłat oraz dostęp do przywilejów handlowych. Potwierdzenie przywilejów miało na celu zapewnienie spójności rozwoju obu części miasta oraz zachowanie porządku prawnego, co było istotne w kontekście rozwoju infrastruktury miejskiej i gospodarki.

17. *Tomasz Zamoyski potwierdza prawa i obowiązki Żydów turobińskich (1 czerwca 1618, Zamość) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-433).*

Dokument z dnia 1 czerwca 1618 roku, wystawiony w Zamościu przez Tomasza Zamoyskiego, stanowi potwierdzenie praw i obowiązków społeczności żydowskiej zamieszkującej Turobin, które zostały nadane na mocy wcześniejszych przywilejów przez jego przodków, w tym przez Jana Zamoyskiego. W treści dokumentu odnajdujemy szczegółowy opis regulacji dotyczących m.in. praw handlowych, obowiązków podatkowych, współżycia z chrześcijanami oraz zasad przestrzegania lokalnych przepisów. Tomasz Zamoyski zobowiązuje się do ochrony tych przywilejów, które mają zapewnić harmonijne współistnienie społeczności żydowskiej z pozostałymi mieszkańcami miasta. Dokument odwołuje się do wcześniejszych aktów prawnych z lat 1567 i 1580, które dotyczyły praw Żydów, i potwierdza ich trwałość, nadając im pełną moc prawną.

⁵⁵ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rękopis 9614, s. 16-17.

18. *Tomasz Zamoyski reguluje prawo produkcji alkoholu i sprzedaży towarów w mieście (7 czerwca 1618, Zamość) - oryginał: Biblioteka Litewska Akademii Nauk w Wilnie (Dział rękopisów, f. 1-435).*

Dokument z dnia 7 czerwca 1618 roku, wydany w Zamościu przez Tomasza Zamoyskiego, dotyczy regulacji prawa produkcji alkoholu oraz zasad sprzedaży towarów w mieście Turobin. Wystawiony akt ma na celu wprowadzenie porządku w handlu oraz ujednolicenie przepisów dotyczących produkcji i dystrybucji piwa i miodu między mieszkańcami starego i nowego miasta. W treści dokumentu szczegółowo określono, że produkcja piwa i miodu może odbywać się wyłącznie w określonych ilościach i miejscach, a sprzedaż tych produktów podczas targów musi odbywać się w ustalonych terminach. Tomasz Zamoyski odwołuje się do wcześniejszych przywilejów i zobowiązuje się do ochrony praw i równych możliwości dla mieszkańców obu części miasta. Wprowadzone regulacje mają również zapobiegać konfliktom i nieuczciwej konkurencji między mieszkańcami starego i nowego miasta.

19. *Tomasz Zamoyski ustanawia przepisy dotyczące sposobu korzystania przez mieszczan z lasów ordynackich (26 lipca 1618, Zamość) – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*⁵⁶.

Dokument z dnia 26 lipca 1618 roku, wydany w Zamościu przez Tomasza Zamoyskiego, dotyczy uregulowania sposobu korzystania przez mieszkańców z lasów ordynackich, takich jak puszcze gorajskie i biłgorajskie. Celem aktu było określenie zasad użytkowania tych terenów zgodnie z interesem mieszkańców oraz ochroną zasobów leśnych. W treści dokumentu wskazano, że mieszkańcy Turobina mogą korzystać z lasów na potrzeby własne, w tym na budowę, naprawę domów, produkcję narzędzi oraz inne prace rzemieślnicze, pod warunkiem, że działania te będą nadzorowane przez leśniczego. Podkreślono także, że drewno powinno być wykorzystywane z rozważą i jedynie w określonych celach, aby uniknąć nadmiernej eksploatacji zasobów leśnych. Dokument reguluje również kwestie odpowiedzialności i konieczności uzyskania zgody na wycinkę oraz transport drewna. Przestrzega przed działaniami, które mogłyby prowadzić do szkód w lasach, w szczególności w dąbrowach, które miały szczególną wartość. Akt ten miał na celu ochronę zasobów naturalnych, jednocześnie zapewniając mieszkańcom możliwość zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych i zawodowych.

⁵⁶ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rękopis 9614, s. 23-24.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że „Przywileje miasta Turobina” autorstwa Dariusza Wojnarskiego, stanowi wartościowy elaborat naukowy. Niestety nie zawsze oddane czytelnikom pojęcia stanowią zaktualizowany stan badań oraz zdarzają się powtórzenia tych samych treści. Niemniej jednak, należy stwierdzić poprawność rzeczową i logiczną prezentowanej pracy. Autor w sposób pogłębiony, wszechstronny i przy użyciu bogatego instrumentarium badawczego nakreślili złożoność „ewolucji” przywilejów miasta Turobina w latach 1420-1618. Jedną z najważniejszych zalet tekstu jest przejrzystość i zwięzłość komentarza oraz umiejętna prezentacja poszczególnych problemów. Nie ulega wątpliwości, że recenzowana książka, zasługuje na rekomendację i pozytywną opinię.

Patron Turobina
- Święty Dominik Guzmán (1170-1221)
The Patron Saint of Turobin
– Saint Dominic Guzmán (1170–1221)

Biografia

Dominik Guzmán urodził się w Caleruega, w obecnej prowincji Burgos, około 1170 roku (Hiszpania). Jego rodzicami byli czcigodny Félix de Guzmán i Joanna de Aza, beatyfikowana w 1828 roku. Dominik miał dwóch starszych braci, Antoniego i błogosławionego Manésa (ten ostatni był jednym z pierwszych błogosławionych dominikanów). W wieku sześciu lat został oddany pod opiekę swojego wujka, aby uczyć się lingwistyki.

Od siódmego do czternastego roku życia (1176-1184), pod opieką swojego wuja, który był archiprezbiterem w Gumiel de Izán, Gonzalo de Aza, otrzymał staranne wykształcenie moralne i kulturalne. W tym czasie, spędzonym w Gumiel de Izán, obudziło się jego powołanie do stanu duchownego. Od czternastego do dwudziestego ósmego roku życia (1184-1198) mieszkał w Palencia, studiując sztuki (nauki humanistyczne i filozofię). Przez kolejne cztery lata studiował teologię, a potem kolejne cztery lata pracował jako profesor w szkołach katedralnych w Palencia (które w 1208 roku zostały przekształcone w Studia Generalne).

Po ukończeniu studiów w dziedzinie sztuk w 1190 roku, po otrzymaniu tonsury, został kanonikiem regularnym w katedrze w Osma. W 1191 roku, już w Palencia, sprzedał swoje książki, aby ulżyć ubogim dotkniętym głodem, który nękał Kastylię. Po ukończeniu teologii w 1194 roku, został wyświęcony na kapłana i mianowany regentem Katedry Pisma Świętego w szkołach. Po ukończeniu czterech lat nauczania i magisterium uniwersyteckiego, w wieku dwudziestu

ośmiu lat, wycofał się do swojego kapitułarza, a następnie biskup powierzył mu prezydencję wspólnoty kanoników i rządzenie diecezją jako wikariusz generalny.

W 1205 roku, na polecenie króla Alfonsa VIII Kastylijskiego, towarzyszył biskupowi Osmy, monseniore Diego de Acebes, jako nadzwyczajny ambasador w celu zaaranżowania małżeństwa księcia Fernanda na dworze duńskim. Z tego powodu odbył podróże do Danii i Rzymu, a w trakcie tych podróży jego przeznaczenie stało się jasne, a jego powołanie misyjne ostatecznie się wykrystalizowało. Przekonany, że heretyków katarów należy nawrócić na katolicyzm, rozpoczął formowanie ruchu kaznodziejskiego. Za zgodą papieża Innocentego III, w 1206 roku, po zakończeniu misji dyplomatycznych, osiadł w Langwedocji jako kaznodzieja wśród katarów, a w 1206 roku założył pierwszy dom żeński w Prouille. Odrzucił propozycje biskupstw Conserans, Béziers i Cominges, do których został kanonicznie wybrany.

Aby głosić doktrynę katolicką wśród katarów, w 1215 roku założył w Tuluzie pierwszy męski dom swojego Zakonu Kaznodziejskiego, przekazany Dominikowi przez Pedra Sellę, który wraz z Tomás de Tolosa dołączył do jego dzieła. We wrześniu tego samego roku ponownie przybył do Rzymu w swojej drugiej podróży, towarzysząc biskupowi Tuluzy, monsignorowi Fulco, aby wziąć udział w czwartym Soborze Laterańskim i poprosić papieża o zatwierdzenie jego zakonu jako organizacji religijnej kanoników regularnych. Po powrocie z Rzymu, wraz ze swoimi towarzyszami, wybrał regułę św. Augustyna dla swojego zakonu i we wrześniu 1216 roku udał się w trzecią podróż do Rzymu, przynosząc ze sobą regułę św. Augustyna i pierwszy projekt konstytucji dla swojego zakonu. 22 grudnia 1216 roku otrzymał od papieża Honoriusza III bullę *Religiosam Vitam*, która potwierdziła Zakon Kaznodziejski.

W następnym roku powrócił do Francji, a w sierpniu rozproszył swoich braci; wysłał czterech do Hiszpanii i trzech do Paryża, a sam postanowił udać się do Rzymu. Mówi się, że tam ujawniła się jego moc cudotwórcza przez liczne cuda i niezwykle wzrosła liczba jego braci. Kilka miesięcy później wysłał pierwszych braci do Bolonii. Pod koniec 1218 roku wrócił do Kastylii, aby odwiedzić Segowię, Madryt i Guadalajarę.

Na polecenie papieża Honoriusza III, w piątej podróży do Rzymu, zgromadził w klasztorze św. Sykstusa mniszki rozproszone po różnych klasztorach miasta, aby uzyskać dla braci klasztor i kościół św. Sabiny. Na uroczystość Zesłania Ducha Świętego w 1220 roku uczestniczył w pierwszej kapitule generalnej zakonu, która odbyła się w Bolonii. Tam została napisana druga część konstytucji. Rok później, podczas kolejnej kapituły, która również odbyła się w Bolonii, uzgodniono utworzenie ośmiu prowincji.

Z wyraźnie ustrukturyzowanym zakonem i ponad sześćdziesięcioma działającymi wspólnotami, wycieńczony fizycznie, zmarł 6 sierpnia 1221 roku po krótkiej chorobie, w wieku pięćdziesięciu lat, w klasztorze w Bolonii. Jego szczątki spoczywają w bazylice św. Dominika w tym mieście. W 1234 roku papież Grzegorz IX kanonizował go. Kościół katolicki obchodzi jego święto 8 sierpnia, chociaż w niektórych miejscach, takich jak Pulgar (Toledo), Lécerca (Saragoza), Palenque czy Comitán (Meksyk) oraz Mixco (Gwatemala), nadal obchodzi się jego święto 4 sierpnia. W 1248 roku Kapituła Paryska zatwierdziła Legendę św. Dominika, którą w poprzednią zimę przedstawił Mistrzowi Generalnemu Juanowi de Wildehausen dominikański mnich Costantino de Orvieto.

Stolica Republiki Dominikany (Santo Domingo) nosi jego imię na jego cześć.

Legenda o Różańcu

Według licznych świadectw, w 1212 roku, w pobliżu Tuluzy, Dominik miał objawienie Matki Bożej, która przekazała mu różaniec (wówczas zwany *Psalterzem Maryi*). Według relacji błogosławionego Alano de la Rupe, objawienie powiedziało:

„Czy wiesz, drogi Dominiku, z jakiej broni skorzystała Najświętsza Trójca, aby zreformować świat?”

– O, Pani, Ty wiesz to lepiej ode mnie – odpowiedział – bo po Jezusie Chrystusie, Ty byłaś głównym narzędziem naszego zbawienia.

„Więc wiedz – dodała – że głównym orężem walki był psalterz anielski, który jest fundamentem Nowego Testamentu. Dlatego, jeśli chcesz pozyskać dla Boga te zatwardziałe serca, głoś mój psalterz”.

Według tej samej legendy, gdy Dominik rozpoczął swoje kazanie, rozpętała się straszliwa burza, ziemia się zatrzęsła, a słońce się zaćmiło. W tym momencie heretycy ujrzeli Matkę Bożą, która trzykrotnie podniosła ramiona ku niebu, prosząc Boga o zemstę na nich, jeśli się nie nawrócą. W ten sposób, według relacji, prawie wszyscy mieszkańcy Tuluzy go zaakceptowali, porzucając swoje błędy. W krótkim czasie w mieście nastąpiła wielka zmiana w życiu i zwyczajach.

Pies z pochodnią

Legenda (pierwsza hagiografia św. Dominika) opowiada o wizji, którą miała jego matka, błogosławiona Joanna de Aza, zanim św. Dominik się urodził. Śniła, że z jej łona wyszedł piesek z płonąca pochodnią w pysku. Nie mogąc zrozumieć znaczenia swojego snu, postanowiła szukać wstawiennictwa św. Dominika z Silos, założyciela słynnego pobliskiego klasztoru benedyktynów. Odebrała pielgrzymkę

do klasztoru, aby prosić świętego o wyjaśnienie snu. Tam zrozumiała, że jej syn będzie zapalał ogień Jezusa Chrystusa na świecie przez kaznodziejstwo. W podziękowaniu nadała swojemu synowi imię Dominik, jak święty z Silos. Było to bardzo odpowiednie imię, ponieważ Dominik pochodzi od łacińskiego *Dominicus*, co oznacza należący do Pana. Z *Dominicus* (Dominik) pochodzi *Dominicanus* (Dominikanin, co jest nazwą Zakonu św. Dominika). Niemniej jednak, używając gry słów, mówi się, że *Dominicanus* jest złożeniem słów *Dominus* (Pan) i *canis* (pies), oznaczając psa Pana lub strażnika winnicy Pana.

W swoim liście z 4 lutego 1221 roku do wszystkich biskupów Kościoła, zalecając Zakon św. Dominika, papież Honoriusz III powiedział, że Dominik i jego naśladowcy zostali „mianowani do ewangelizacji całego świata”. A w innym liście, tym razem skierowanym do Dominika (18 stycznia 1221), papież nazwał ich *pugiles fidei* („rycerze wiary”), broniący jej przed wszystkimi, którzy jej się sprzeciwiają. To właśnie robił Dominik przez całe swoje życie, broniąc wiary swoim przykładem życia i nieustannym kaznodziejstwem przeciwko heretykom z Langwedocji na południu Francji oraz pragnieniem bycia misjonarzem wśród niechrześcijan.

Lilia

Zazwyczaj święty Dominik jest przedstawiany z lilią w ręku. Miłość do czystości Dominika była tak doskonała, że na łożu śmierci, podczas publicznej spowiedzi przed braćmi, mógł powiedzieć:

„Dzięki Bogu, którego miłosierdzie zachowało mnie w doskonałej czystości do dzisiaj; jeśli pragniecie zachować czystość, unikajcie wszelkich niebezpiecznych rozmów i strzeżcie swoich serc.”

Następnie, czując skruchę, powiedział do brata Ventury, przeora Bolonii:

„Ojcze, obawiam się, że zgrzeszyłem, mówiąc o tej łasce przed braćmi.”

Czystość jego duszy i pragnienie, aby jego synowie go naśladowali, skłoniły go do tego wyznania.

Gwiazda

Według tej samej legendy, podczas chrztu Dominika, na jego czole pojawiła się gwiazda. Przez swoje życie i kaznodziejstwo Dominik był niczym latarnia morska, prowadząca dusze do Chrystusa. Od czasów swoich studiów w Palencia, w Hiszpanii, gdzie sprzedał swoje cenne książki, aby zdobyć pieniądze na pomoc ubogim cierpiącym z powodu wielkiej suszy, i gdzie zaoferował się na sprzedaż jako niewolnik, aby wykupić chrześcijan pojmanych przez Maurów, aż po noc, którą

spędził w Danii, rozmawiając z heretyckim gospodarzem, ostatecznie przyciągając go z powrotem do prawdziwej wiary. Dominik spędził najlepsze lata swojego życia w Langwedocji, ucząc i głosząc kazania, aż do założenia swojego Zakonu.

Święty Dominik zawsze był jasną gwiazdą, która przyciągała zagubione dusze do Chrystusa.

Krzyż, sztandar i różaniec

Krzyż o dwóch ramionach (nazywany „patriarchalnym”) jest symbolem założycieli wielkich rodzin zakonnych (patriarchów) lub ważnych wspólnot chrześcijańskich, które dały początek wielu innym. Jest używany dla św. Dominika, ponieważ to on jako pierwszy wyprowadził mnicha z klasztoru do miasta, czyniąc go apostołem: zakonnikiem, który pozostał mnichem. Inne zakony zostały założone zaraz po Dominikanach lub niemal równocześnie, jak Franciszkanie, i wszyscy poszli tym samym szlakiem. Dopiero w XVI wieku pojawiły się zgromadzenia zajmujące się pracą apostołską, ale bez przestrzegania monastycznych praktyk.

Sztandar z herbem dominikańskim to tarcza herbowa św. Dominika. Białoczarna: czystość i pokuta, śmierć i zmartwychwstanie, łączące dominikański ideał umartwienia i radości, wyrzeczenia się świata i posiadania Chrystusa. Jego motto to *Laudare, Benedicere, Pradicare*, co oznacza chwalić, błogosławić, głosić.

Jeśli chodzi o różaniec, średniowieczni błędnie uważali, że został wynaleziony przez św. Dominika, podczas gdy w rzeczywistości znano go od IX wieku; z kolei ten, który spopularyzował różaniec, to dominikanin Alano de Rupe (1428–1475). Niemniej jednak, to Dominik nadał różańcowi cel ewangelizacyjny, a zakon dominikański przekształcił tę początkowo prywatną dewocję w modlitwę powszechną w Kościele.

Księga i Kościół

W niektórych przedstawieniach św. Dominik trzyma księgę w lewej ręce. Księga ta reprezentuje Biblię, która była źródłem kaznodziejstwa i duchowości Dominika. Był znany jako Mistrz Dominik dzięki tytułowi akademickiemu, który uzyskał na uniwersytecie w Palencji, w Hiszpanii. Współcześni mu ludzie mówią, że podczas swoich podróży po Europie zawsze nosił ze sobą Ewangelię św. Mateusza i Listy św. Pawła. Odnosi się to do wizji, którą miał podczas jednej ze swoich nocy czuwania. Gdy Dominik się modlił, objawili mu się św. Piotr i św. Paweł. Św. Piotr miał ze sobą Ewangelię, a św. Paweł swoje Listy, z tym przesłaniem:

„Idź i głosź kazania, bo zostałeś powołany do tego posługiwania.”

To objawienie utwierdziło go w jego powołaniu do pozostania Wędrownym Kaznodzieją, nie tylko na południu Francji, ale także na całym świecie za pośrednictwem swojego Zakonu, Zakonu Kaznodziejskiego.

Czasami na księdze znajduje się kościół. Ten kościół reprezentuje Bazylikę Laterańską, Matkę Kościołów Powszechnych.

Święty Dominik musiał stawić czoła wielu przeszkodom prawnym, aby papież zatwierdził jego nowy Zakon. Według legendy, papież Innocenty III, św. Dominik i św. Franciszek mieli sen. Każdy z nich widział, jak Bazylika Laterańska zaczyna się walić, i dwóch mnichów, jednego w białym habicie i drugiego w brązowym habicie, ustawiających się jako kolumny, aby zapobiec całkowitemu zawaleniu się. Dominik rozpoznał siebie jako mnicha w białym habicie, ale nie wiedział, kim był drugi mnich. Podobnie, Franciszek z Asyżu rozpoznał siebie jako mnicha w brązowym habicie, ale nie wiedział, kim był mnich w białym habicie. Dla Innocentego III sen był zagadką i tajemnicą. Następnego dnia, gdy Dominik udał się do papieża w sprawie zatwierdzenia swojego Zakonu, spotkał młodego mnicha ubranego w brązowy habit. Patrząc na siebie nawzajem, każdy rozpoznał drugiego jako towarzysza, który pomagał podtrzymywać Bazylikę Laterańską, i objęli się na środku ulicy. Następnie udali się razem do papieża, a ten od razu zrozumiał znaczenie swojego snu: Zakony tych dwóch wielkich mężczyzn będą jak kolumny, które ocalą Kościół przed zniszczeniem.

Trzy mitry

Święty Dominik jest również przedstawiany z trzema mitrami, co odnosi się do oferty, jaką otrzymał, aby objąć trzy biskupstwa. Odrzucił je, ponieważ chciał poświęcić się ubogim.

Źródło: https://es.wikipedia.org/wiki/Domingo_de_Guzm%C3%A1n

ADDENDA⁵⁷

⁵⁷ Zdjęcia ze zbiorów autora oraz redakcji „Dominika Turobińskiego”.

Artur Lis – doktor nauk prawnych, doktor historii, magister prawa, administracji i historii. Ukończył studia podyplomowe w zakresie: Master of Business Administration (MBA), prawa w biznesie, ekonomii, rolnictwa, informatyki, wiedzy o społeczeństwie, edytorstwa, filozofii oraz etyki. Adiunkt w Katedrze Historii Ustroju i Prawa Instytutu Nauk Prawnych na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Nauczyciel dyplomowany w Zespole Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Sandomierzu-Mokoszyńcu.

Autor ponad 40 monografii oraz kilkuset artykułów naukowych i popularnonaukowych publikowanych w kraju i za granicą. Wybrane publikacje: *Spory wokół biografii mistrza Wincentego Kadłubka* (Lublin 2013), *Prawne uwarunkowania funkcjonowania rodziny w świetle wybranych źródeł polskich do 1320 roku* (Lublin 2015), *Master Vincentius* (Lublin 2016), *Family law of the Piast Poland* (Lublin 2017), *Из исследований правовой культуры в пястовской Польше* (Lublin 2019), *Homo literatus*, t. I-II (Sandomierz 2021), *Święci nie przemijają* (Łódź 2022), *Źródła prawa w Polsce piastowskiej jako problem badawczy* (Lublin 2022), *Themis et Clio*, t. I-II (Łódź 2023), *Idemtitas est mater societatis. Kulturowe i prawne dziedzictwo polski piastowskiej* (Lublin 2024), *Wincentego Kadłuba biskupa krakowskiego Historia Polska skrócona* (Lublin 2025).

Uczestnik licznych konferencji międzynarodowych. Członek organizacji naukowych m.in. Polskiego Towarzystwa Historii Prawa, Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego, Stowarzyszenia Absolwentów Wydziału Prawa KUL. Od 2013 roku Redaktor Naczelny a obecnie członek redakcji kwartalnika *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*. Jest twórcą autorskiego programu studiów podyplomowych w zakresie Master of Business Administration (MBA), studiów podyplomowych w zakresie Master of Laws (LL.M.), Administracji publicznej oraz Zarządzania w rolnictwie. Członek Polskiego Towarzystwa Historii Prawa, Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego oraz Stowarzyszenia Absolwentów Wydziału Prawa KUL. Odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Medalem Stulecia Odzyskania Niepodległości, Medalem „Pro Patria” oraz Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę.

Prywatnie – szczęśliwy mąż i ojciec dwóch córek: Emilii i Karoliny.